

Sergi Reverter i Príncep

SUL·LA, EL SALVADOR DE ROMA

TREBALL DE FI DE GRAU

dirigit pel Dr. Joaquín Ruiz de Arbulo Bayona

Grau d'Història

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Tarragona

2022

Al meu pare que és el responsable de la meva passió per la història, a la meva mare que és qui cada dia m'ensenya a ser millor persona, al meu germà que és el millor amic que podria tenir i a la meva germaneta que és el meu tresor més preuat.

Índex

I) Introducció	3
II) Primers anys (138-106 aC)	9
<i>Antecessors</i>	9
<i>Família i amics</i>	12
<i>Primera esposa</i>	16
<i>Qüestura</i>	17
III) Primeres campanyes militars (106-101 aC)	19
<i>Guerra contra Jugurta (106-105 aC)</i>	19
<i>Guerres Cimbriques (104-101 aC)</i>	31
IV) Ascens polític (101-91 aC)	46
<i>Segona esposa</i>	46
<i>Edilitat curul</i>	49
<i>Pretura urbana</i>	53
<i>Proconsolat a Cilícia i Capadòcia</i>	55
<i>El cas de Censorí</i>	58
<i>La donació del rei Boccus de Mauritània</i>	63
V) Guerra Social (91-89 aC)	65
<i>Tribunat de Marc Livi Drus</i>	65
<i>Confabulació itàlica</i>	68
<i>Primer any de la guerra: sota el comandament de Luci Juli Cèsar.</i>	70

<i>Segon any de la guerra: les victòries de Sul·la</i>	71
VI) Consolat i Marxa sobre Roma (89-88 aC)	76
<i>Aliances matrimonials: tercera esposa i casament de la seva filla Cornèlia</i>	76
<i>Gai Juli Cèsar Estrabó i Publi Sulpici Rufus</i>	78
<i>L'amenaça pòntica</i>	81
<i>Primeres actuacions de Sul·la com a cònsol</i>	84
<i>Legislació de Publi Sulpici Rufus</i>	86
<i>Marxa a Roma</i>	91
<i>Leges Corneliae Pompeiae</i>	95
VII) Guerra contra Mitrídates VI (87-83 aC)	98
<i>Setge d'Atenes i el Pireu (87-86 aC)</i>	99
<i>Batalla de Queronea (86 aC)</i>	108
<i>Batalla d'Ocromen (85 aC)</i>	114
<i>Últims problemes: Fímbria i la pau (85-84 aC)</i>	117
<i>La fi de Fímbria i els darrers afers de l'Est (84-83 aC)</i>	120
VIII) Primera Guerra Civil Romana (87-81 aC)	123
<i>Cinnanum Tempus (87-84 aC)</i>	123
<i>El retorn de Sul·la (84-83 aC)</i>	128
<i>La guerra a Itàlia (83-81 aC)</i>	131
IX) Dictadura (82-80 aC)	145
<i>Les primeres proscripcions</i>	145

<i>Lex Valeria</i>	151
<i>Primeres reformes: aspecte religiós i Alexandria</i>	157
<i>El triomf del Fèlix</i>	159
<i>Reformes de les magistratures</i>	161
<i>Preponderància del Senat</i>	165
<i>Reforma dels tribunals</i>	167
<i>Reformes en les províncies i promagistratures</i>	173
<i>Sobre el detriment de la societat</i>	176
<i>Nous ciutadans romans</i>	178
<i>Repartiment de terres entre els veterans</i>	179
X) Retir i mort (80-78 aC)	184
<i>L'abdicació del dictador</i>	184
<i>Mort de Metela</i>	186
<i>Quarta esposa i retir</i>	188
XI) Element de socialització	191
<i>Presentació del projecte</i>	191
<i>La visita</i>	192
XII) Conclusions	203
XIII) Bibliografia	207

I) Introducció

La República romana com a sistema polític és el gran exemple del refinament i elevat grau de sofisticació que va arribar a tenir la civilització romana. Derivant d'un sistema autoritari com ho és la Monarquia, a partir de l'any 509 aC els romans van aconseguir idear una civilització amb la suficient capacitat com per a camuflar un règim autocràtic en una república aparentment democràtica. El darrer regnat, del rei Tarquini el Superb, va deixar un record molt amarg als romans sobre el govern autoritari, adquirint a partir de llavors la política romana un caràcter electiu molt estricte i rigorós, on lleis com la *lex Annalis* buscaven evitar un monopoli de magistratures que pogués recordar l'obscur període monàrquic.

Curiosament, però, en aquest sistema tan ben estructurat i ideat hi havia una magistratura que trencava amb els principis de divisió i temporalitat de poder que tan defensaven els romans: la dictadura. Tot i això, dita magistratura seguia essent temporal, limitant-se als sis mesos, i aplicable només davant de situacions excepcionals, com ho demostra la dictadura de Quint Fabi Màxim Berrugós amb la Segona Guerra Púnica. Hi hauria altres magistrats, com Marc Furi Camil, que, tot i ostentar aquesta magistratura en múltiples ocasions, sempre ho farien de manera temporal i amb un període de separació entra cadascuna. No obstant, l'any 82 aC un patrici romà anomenat Luci Corneli Sul·la es faria amb el domini d'aquesta dictadura de manera indefinida, vitalícia si hagués volgut. Com va ser possible això? En quin context una dictadura vitalícia que és el més pròxim a rei en la societat republicana romana és acceptada? Aquests interrogants són el motiu que em van fer plantejar la idea de relatar tota una biografia de Sul·la, analitzant cada part de la seva vida per a comprendre per què es va donar tal

esdeveniment. Abans de Gai Juli Cèsar o l'emperador August ja hi va haver un home que va aconseguir el poder absolut a Roma, però que la historiografia ha mantingut sempre en un segon pla. En aquest treball, a part de comprendre els motius que van propiciar a la República a acceptar un dictador vitalici per primera vegada, el que he pretès ha estat estudiar la figura de Sul·la com a tal, entendre a la persona que hi ha darrere de tota una carrera política excel·lent i notòria. Conèixer, en definitiva, al veritable Sul·la.

Aquest treball, però, no es tracta d'una simple biografia, doncs proposa una nova perspectiva del dictador romà, amb una comparació exhaustiva de fonts primàries i secundàries. En diversos apartats he anat plantejant diversos debats historiogràfics acompanyats d'una conclusió pròpia, per tal de fer veure al lector la varietat d'opinions que hi ha al respecte sobre certs episodis de la seva vida.

Qui eren els pares de Sul·la? Quants germans va tenir? Amb quantes esposes es va casar? Va exercir d'edil curul? Quina cronologia és la més correcta per a datar la seva pretura i proconsolat? Com va ser realment la marxa de Roma? Les proscripcions, les va inventar ell o ja n'hi ha d'anteriors documentades? Tots aquests interrogants formen part d'un debat extens al voltant de la figura de Sul·la. Evidentment jo no em dispenso a plantejar una resposta absoluta, sinó simplement a argumentar les meves possibles alternatives i, en última instància, oferir al lector una altra possibilitat d'interpretació.

He comentat abans la utilització de fonts primàries i secundàries, i l'última part de la introducció m'agradaria dedicar-la a elles. El gran ventall d'obres, romanes i gregues, que ens han arribat als nostres dies és una mostra més de l'avenç d'aquestes dues civilitzacions en el seu temps. Gràcies a aquestes fonts clàssiques

tenim certa legitimitat per parlar de personatges tan clau i importants, no només Sul·la, sinó tots els emperadors de l'Antiga Roma i altres singularitats republicanes importants com Publi Corneli Escipió Africà, Luci Emili Paul·le, Gai Màrius, els germans Grac, Gneu Pompeu Magne i un llarg etcètera.

Tot i que, com explicaré a continuació, el nombre de fonts clàssiques emprades no és poc, hi ha dues que m'han resultat vitals pel seu caràcter transversal, doncs m'han acompanyat pràcticament durant tota la narració del treball. Aquestes són “*Història romana*” de l'historiador romà d'origen grec Apià (concretament els llibres XII i XIII) i la biografia de Sul·la feta per l'historiador grec Plutarc de Queronea en la seva obra “*Vides Paral·leles*”.

Els primers anys de la vida del dictador són els menys documentats. Per consegüent, han estat els més complicats de narrar, i el fil argumentatiu està basat en la seva majoria amb anècdotes que ens ha anat deixant sobretot Plutarc. La informació de Plutarc durant aquest període ha estat contrastada per l'obra d'Apià, l'obra de l'escriptor romà Corneli Nepot, anomenada “*De viris illustribus*” i l'obra del compilador romà Valeri Màxim anomenada “*De Factis Dictisque Memorabilibus*”. Aquesta primera part del treball, tot i no ser la més densa historiogràficament, ens la que ens proporciona informació sobre la base social de Sul·la i el seu curiós caràcter i entorn jovial que tant marcarà la seva vida en dècades posteriors.

A continuació, el treball procedeix amb l'explicació de les primeres campanyes de Sul·la, les quals varen ser la Guerra de Jugurta i les Guerres Címbriques. Respecte la primera campanya, no he tingut cap dubte en consultar a l'historiador romà Gai Sal·lusti Crisp i la seva obra “*Bellum Iugurthinum*”, la qual gaudeix d'una

d'acceptació pràcticament total en el món acadèmic per a referir-se a aquest conflicte i sobretot a la figura de Jugurta. Per altra banda, per a les Guerres Cimbriques he utilitzat novament a Plutarc i Valeri Màxim, tot i que he emprat també la biografia que va fer Plutarc sobre Gai Màrius, per tal de complementar encara més el relat dels esdeveniments.

Entre els anys 101 i 91 aC hi ha una important absència de documentació que, per començar, m'ha dificultat en gran mesura establir una línia cronològica lògica, tot i que al final després d'un contrast de fonts secundàries he aconseguit establir-ne una que encaixa correctament amb la informació clàssica. Per a aquest apartat he utilitzat l'obra de l'escriptor i naturalista romà Plini el Vell, "*Naturalis Historia*", les "*Periochae d'ab urbe condita*" de l'historiador romà Tit Livi com a referència cronològica principalment, fragments de l'obra "*Liber Prodigiorum*" de l'escriptor romà Juli Obsequent, l'obra "*Historiarum Philippicarum*" de l'historiador romà Marc Junià Justí, novament l'obra de Plutarc i finalment dos discursos de Ciceró (*Orator* i *Brutus*) per a comentar el primer possible enfrontament jurídic que tindria Sul·la com a acusat. Com es pot apreciar, aquesta part del treball ha estat fruit d'un exhaustiu contrast de fonts per tal d'intentar crear un fil argumentatiu fidel a la història que permeti al lector saber sobre aquest espai més desconegut de la vida de Sul·la.

A partir d'aquest punt la recollida d'informació ha estat més senzilla doncs els esdeveniments que procediran han estat bastant investigats i estudiats. Per la Guerra Social, l'obra d'Apià m'ha resultat imprescindible, tot i que l'he complementat amb l'historiador grec Diodor de Sicília i la seva obra "*Bibliotheca historica*", l'obra del geògraf grec Estrabó amb la seva obra "*Geografia*", i les obres de Plutarc i Tit Livi respectivament.

La marxa sobre Roma de Sul·la va ser, segurament, el moment insígnia del futur dictador, pel punt d'inflexió que va suposar. Per aquest motiu, novament la informació clàssica al respecte és abundant, i en el meu cas he pogut nodrir-me de les obres novament d'Apià, Diodor de Sicília, Tit Livi i Plutarc.

Per a la Primera Guerra Mitridàtica he utilitzat en la seva totalitat les obres d'Apià i Plutarc. Referent a la Primera Guerra Civil Romana, tot i utilitzar novament aquests dos autors (en el cas de Plutarc, he emprat també les biografies que fa de Gneu Pompeu Magne i Marc Licini Cras), he complementat el relat amb les anècdotes de Ciceró en el seu discurs "*Pro Sestio*" sobre la crítica situació en la qual es va trobar Roma després de la guerra i l'obra "*Historia Romana*" de l'historiador romà Cassi Dió.

El període dictatorial de Sul·la, el més important per a la història pròpiament dita de Roma, l'he narrat a través novament d'Apià, Plutarc, Cassi Dio, l'obra de l'historiador romà Gai Vel·lei Patèrcul "*Historiae Romane ad At Vinicium Cos*" i Ciceró, amb el seu famosíssim "*Procés de Verres*". Finalment, per acabar relatar els últims anys de vida de Sul·la he emprat altra vegada, i aquest cop de manera única, a Apià i Plutarc.

No obstant, el treball no ha estat realitzat únicament a partir de fonts primàries, sinó que la feina d'historiadors, investigadors i experts en definitiva coetanis a nosaltres m'han ajudat bastant. Tot i que no procediré al nomenament de tots com he fet amb les fonts clàssiques, m'agradaria almenys citar als autors que he utilitzat com a referència, essent aquests E. Badian, A. Díaz, A. Keaveney, E. Gabba, J. Gómez-Pantoja, T. Mommsen (tot i que hi ha algunes parts de la seva

obra que estan desactualitzades i descartades), E. Valgiglio i E. Reams Lee, l'obra conjunta d'A. Puente y Franco i J. Francisco pels aspectes legals i jurídics.

Així doncs, i sense més preàmbuls dono inici al treball. Espero que el lector gaudeixi llegint tant com jo ho he fet escrivint aquest treball i es nodreixi del gran personatge que va ser Luci Corneli Sul·la.

II) Primers anys (138-106 aC)

Antecessors

Luci Corneli Sul·la va nèixer a Roma, el 4 de novembre de l'any 138 aC. Pertanyia a una de les set famílies patrícies que provenien de la *gens Cornèlia*. El membre més antic de la seva família fou Publi Corneli Rufí, el qual va ser dictador l'any 334 aC , però a part de la seva dictadura poca cosa es sap més sobre ell. No obstant, seria el seu fill també dit Publi Corneli Rufini l'home més important i destacable de l'arbre genealògic de Sul·la.

Publi Corneli Rufí (fill) va ser dues vegades cònsol i dictador. El seu primer consolat, al 290 aC, el va compartir amb Marc Curi Dentat (l'home més important de la història de la *gens Cúria*) i va dur a terme una gran tasca contra els samnites, derrotant-los i obtenint un triomf. L'any 285 aC esdevindria dictador, i al 277 aC aconseguiria altra vegada el consolat. Durant aquest segon consolat tornaria a tenir un gran paper en l'àmbit militar, venent a aliats del rei Pirros d'Èpir. Tot i els grans èxits militars, Corneli Rufí tenia un caràcter bastant agressiu i poc amistós, a més de tenir fama d'avariciós. Per aquest motiu, els seus enemics polítics el van acusar d'apoderar-se il·legalment de 10 lliures de plata, cosa que li va costar l'expulsió del Senat l'any 275 aC. Això causaria que la família de Sul·la entrés en un període obscur en l'esfera política, cosa que no significaria que quedés oblidada de la vida pública. De fet, el fill de Corneli Rufí, anomenat Publi Corneli Sul·la, seria *flamen dialis* (sacerdot del déu Júpiter), el qual malgrat ser un càrrec molt prestigiós i gaudir de privilegis com l'accés automàtic al Senat, les regles del sacerdoci tant estrictes l'impedirien començar una carrera política i militar. No obstant, el més rellevant d'aquest romà és que va ser el primer en utilitzar el *cognomen* Sul·la.

Alguns autors creuen que el *cognomen Sulla* significava el mateix que *Rufus* o *Rufinus*: vermell, referit al color de la pell o al dels cabells. Plutarc adopta aquesta definició al justificar el *cognomen* per unes taques vermelles que tenia Luci Corneli Sul·la a la cara. Per altra banda, segons Macrobi, el *cognomen Sulla* prové de la *Sybillia* (els llibres sibil·lins). Seguint amb Macrobi, Publi Corneli Sul·la (fill del *flamen dialis* abans comentat) hauria introduït els *Ludi Apollinares* (jocs d'Apol·lo) per primer cop seguint les instruccions dels llibres sibil·lins. Quintilià també considerava que *Sulla* provenia de peculiaritats físiques, mentre que alguns autors moderns argumenten que *Sulla* derivaria de *Sura*, un *cognomen* romà utilitzat per diverses gens¹.

Seguint amb els avantpassats, Publi Corneli Sul·la (fill del *flamen dialis*) seria pretor l'any 212 aC. El seu fill, Publi Corneli Sul·la també de nom, aconseguiria la pretura l'any 186 aC, essent el seu fill el pare del nostre protagonista. El pare s'anomenava Luci Corneli Sul·la, i realment no es sap gaire cosa sobre ell. Es sap que va tenir dos matrimonis: del primer naixeria Sul·la, tot i que es desconeix el nom de la mare, qui molt probablement moriria de forma prematura. Del segon matrimoni la dona s'anomenava Clitumna, la qual tenia una quantitat de diners significativa i establiria una gran relació amb el jove Corneli. Apià comenta que el pare de Sul·la hauria pogut ser amic del rei Mitrídates VI del Ponto². A partir d'aquest últim fragment s'ha obert cert debat al voltant de la figura del pare de Sul·la. Ernst Badian suggereix que Sul·la pare aconseguiria la pretura, i per aquest motiu acabaria reunint-se en un moment determinat amb el rei Mitrídates,

---

¹ Murray, John (1876). *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*. Volum III., Pàg. 933

² White, Horace (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 359

establint amistat. Honestament jo m'inclino a pensar que Sul·la pare va ser només senador *pedarii*, i que la seva relació amb Mitrídates es deu a que devia formar part d'una de les nombroses delegacions senatorials que durant les últimes dècades del segle II aC tant van freqüentar la cort de Mitrídates³. D'altra banda no tindria sentit la decadència política de la família sul·lana, ja que tant l'avi com el besavi varen ser pretors també.

Família i amics

Sul·la va tenir almenys una germana i un germà. La germana es deia Cornèlia Sul·la, i la seva existència està totalment verificada ja que Plutarc cita el seu fill, i per tant nebot de Sul·la, Sext Noni Sufenat⁴, el qual seria pretor l'any 81 aC⁵. On hi ha dubtes, però, és amb l'existència del germà. Segons Friedrich Münzer, el germà del futur dictador es deia Servi Corneli Sul·la, i era el pare de Publi i Servi, dos partidaris de Catilina⁶. Aquesta teoria ha estat acceptada per molts acadèmics⁷, diferint així amb el testimoni de l'historiador romà Cassi Dió. No obstant, jo em decanto més per la idea que el germà del nostre protagonista era el pare de Publi Corneli Sul·la. El principal motiu pel qual em decanto per aquesta darrera opció és per la carrera política i prestigi social que va tenir Publi en comparació a Servi i Publi. Tot i que resulta evident que Servi i Publi van ser familiars de Sul·la, el vincle familiar hauria de ser bastant llunyà. Sinó, no

---

³ Will, Edouard (1982). *Historie politique du monde Hellénistique*. Volum II. Pàgs. 462-476.

⁴ Plutarc de Queronea *Vides paral·leles: Sul·la*. Volum III. Pàg. 331

⁵ Drumann W; Groebe P. (1964). *Geschichte Roms*. Pàg. 559/Bennet, H. (1923) *Cinna and Hist Times*. Pàgs. 4-18/Crawford, M. (1974). *Roman Republican Coinage*. Pàgs. 1.445-46

⁶ Münzer, Friedrich *RE* (1518) *s.v Cornelius*, núm. 385

⁷ McGushin, P. (1977). *C. Sallustius Crispus, Bellum Catalinae: A Commentary*. Leiden, pàg. 559/Keaveney A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàgs. 24-25

s'explica la poca rellevància històrica que van tenir, ja que simplement van arribar a ser senadors partidaris de Luci Sergi Catilina, i serien expulsats del Senat per la *lex Plautia de vi Publica*⁸. Per altra banda, Publi Corneli Sul·la va ser pretor l'any 68 aC i cònsol l'any 66 aC, a més de casar-se amb Pompeia, germana de Gneu Pompeu *Magnus*. Per si això no fos poc, quan al 62 aC Publi va ser processat, va gaudir de la defensa de Quint Hortensi Hortal (cònsol l'any 69 aC), Luci Juli Cèsar (cònsol l'any 64 aC), Marc Valeri Níger (seria cònsol l'any 61 aC), Gai Memi (fill polític del propi dictador), els Claudi Marcel, Faust Corneli Sul·la (fill del dictador) i Quint Pompeu Rufus (net del dictador)⁹. Considero que el nebot de qui seria l'amo de Roma no podia haver estat simplement un senador, ja que com relataré en els següents capítols els familiars més pròxims de Sul·la estan ben documentats i van tenir un paper rellevant en la política o vida social romana. Així doncs, per aquests motius em decanto a pensar que el germà de Luci Corneli Sul·la era el pare de Publi Corneli Sul·la, i no pas el Servi Corneli Sul·la que he citat anteriorment.

Tornant al nostre protagonista, Sul·la creixeria en el si d'una família caiguda en desgràcia a nivell polític degut a la inexistent influència política del seu pare. De la seva infantesa no es sap absolutament res. De fet, l'única referència documentada és un passatge que s'ha demostrat ser fals, segons el qual una infermera que portava a braços el recent nascut Sul·la es va topar amb una dona estranya, la qual li va dir *puer tibi et rei publicae tuae felix* (l'infant serà la font

---

⁸ McGushin (1989), P. *Commentary* 124

⁹ Reams Lee E. (1987). "The Strange Case of Sulla's Brother". *The Classical Journal* 82(4), pàg. 302-303

de la felicitat per a tu i per a la República). Després d'això la dona va desaparèixer i no es va tornar a saber res més d'ella¹⁰.

Tot i no tractar-se d'una família excessivament rica, Sul·la va poder disposar d'una bona educació, tal com li pertocava a un romà de la seva classe. Es va educar a través d'influències gregues i llatines, i per consegüent va adquirir una especial estima al món de la literatura. Malauradament, aquest estil de vida tranquil i pacífic es va veure corromput cap a l'època on va adquirir la *toga virilis*, amb la mort del seu pare sense herència. Sembla ser que és en aquest punt quan la seva vida sofreix una davallada important. Aparentment llogaria un habitatge a una *insula*, i tan difícil era la seva situació a nivell econòmic que la seva renda només era 1.000 sestercis superior a la del seu veí del pis superior, que era un llibert¹¹. Tot i això, mai va arribar al punt de patir gana¹².

El motiu principal pel qual Sul·la mai va arribar a estar en tal estat de pobresa va ser gràcies a la seva madrastra, Clitumna, amb la qual va tenir una relació molt pròxima. D'aquesta manera, Clitumna, una dona acomodada, ajudaria econòmicament al seu fillastre, percebent aquest una renda de 9.000 sestercis anuals. Tot i que el sou mitjà dels treballadors a Roma era de 1.000 sestercis, no hem d'oblidar que Sul·la era un patrici *Corneli*, i per molt que la seva madrastra l'ajudés econòmicament, continuava sense estar a l'altura dels seus teòricament "iguals". Endemés Sul·la no tenia la suficient capacitat econòmica com per començar un servei militar que el permetés arribar a la qüestura. Per tots aquests

---

¹⁰ Petrarca, Francesco (1337). *De viris illustribus de Corneli Nepot.* Llibre I. Passatge 75

¹¹ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sul·la. Volum III*, pàg. 317

¹² Lee E. Reams (1984). *Sulla's alleged early poverty and roman rent*, pàgs. 158-159

motius el jove Corneli va veure tancades les portes a començar una carrera militar que el catapultés a l'inici del seu *cursus honorum*, i no cal comentar que la *nobilitas* el considerava un ésser menyspreable i inferior. Així doncs, no resulta estrany comprendre que donada aquesta situació, Sul·la busqués el seu refugi entre la gent del seu barri, la majoria de la qual estava relacionada en el món del teatre, activitat que pels patricis no estava gaire ben vista.

Els seus amics del teatre no el jutjaven ni per la seva pobresa ni per la seva gran estirp: simplement es contentaven amb la seva manera de ser, i en tenir ell un caràcter molt afable i una personalitat molt atractiva, no li va costar gaire guanyar-se llur estima. Com ja he comentat anteriorment Sul·la va tenir una bona educació, durant la qual es va despertar el seu interès per la literatura. Seguint aquest fil, empès pels seus nous amics, començaria a escriure fragments o inclús obres teatrals. Tot i que no conservem cap obra d'aquest moment, amb molta seguretat el gènere teatral que cultivava Sul·la era la comèdia atel·lana, la qual es basava sobretot amb la burla i es caracteritzava pel seu caràcter extravagant i improvisat. Endemés, és durant els últims anys del segle II aC quan la comèdia atel·lana comença a veure's reflectida en obres literàries i, per tant, no seria descabellat relacionar Sul·la amb aquest moviment, si bé és cert que evidentment no jugaria un paper decisiu.¹³

Durant aquests primers anys de Sul·la resulta molt complicat establir una cronologia exacta per l'absència de documentació. De fet, sembla ser que el propi dictador s'avergonyia dels seus primers anys, ja que fins on tenim constància les seves *Memòries* començaven amb la guerra contra Jugurta. No obstant, partint

---

¹³ Keaveney, Arthur (1980). *Young Sulla and the "decem stipendia"*, pàg. 168-169

de la base que els romans feien el canvi de la *toga pretexta* a la *toga virilis* normalment als 16 anys, i que Sul·la començaria el seu *cursus honorum* l'any 106 aC (i per tant es separaria, al menys públicament, del seu grup d'amics del teatre per tal de causar una bona imatge tant als electors com als seus iguals), es podrien datar els esdeveniments que estic narrant entre els anys 122 i 107 aC. Tot i això, aquesta cronologia no deixa de ser pura estipulació, i la insereixo al treball solament perquè el lector pugui fer-se un petit esquema mental sobre tot allò que vaig narrant.

Retornant amb la joventut de Sul·la, la companyia teatral amb la que va gaudir tants anys va acabar influenciant en el seu caràcter, i una d'aquestes influències era la seva promiscuïtat. Entre les dones amb les que compartiria llit, va agafar una gran estima a Nicòpolis, una actriu de gran renom en l'esfera teatral. En un principi seria Sul·la el qui quedaria embuixat per l'atractiu de la famosa actriu, però a la llarga la situació es capgiraria, quedant Nicòpolis totalment enamorada del jove Corneli. A Sul·la li agradaven les extravagàncies i el seu caràcter tant alegre i festiu l'impedié estar només amb una persona. Per aquest motiu, mentre estava amb Nicòpolis, continuava tenint relacions amb altres persones, essent la més famosa la seva relació homosexual amb un actor de segona anomenat Metrobi.¹⁴

Primera esposa

Sigui com sigui, entre el 110 i 107 aC Sul·la va decidir fer un canvi de mentalitat. La prematura mort de Clitumna i Nicòpolis van deixar a Sul·la una herència considerable, la qual malgrat encara no estava a l'alçada de la dels seus iguals, el

---

¹⁴ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sul·la, Volum III*, pàg. 370

convertien amb un bon partit aristocràtic. Entre aquestes dates, llavors, es casaria amb la seva primera esposa, anomenada Júlia. Tot i que no es sap amb tota certesa la identitat real de Júlia, havent la possibilitat que mai hagués existit, la teoria acadèmica més acceptada és que era la germana de Luci Juli Cèsar, Gai Juli Cèsar Estrabó i Quint Lutaci Catul Cèsar¹⁵. Donant com a certa la vinculació familiar de Júlia, resultaria fàcil justificar la proximitat entre Gai Màrius i Sul·la, ja que el primer també es va casar amb una Júlia, cosina dels Julis prèviament citats. Amb Júlia, Sul·la va tenir una filla anomenada Cornèlia Sul·la, la qual es casaria, com explicaré en els següents capítols, amb Quint Pompeu Rufus¹⁶. També cap la possibilitat que tingués un fill, el qual es diria Luci Corneli Sul·la. No obstant, a més de no saber-se amb claredat si realment va existir, en cas que hagués existit moriria de manera molt prematura, probablement vestint encara la *toga pretexta*¹⁷

Qüestura

L'any 107 aC Sul·la presentaria la seva candidatura per esdevenir qüestor. Normalment els candidats a la qüestura realitzaven amb antelació un servei militar de 10 anys. Partint de la base que abans de la reforma militar de Gai Màrius eren els propis legionaris els que es finançaven els seus equipaments bèl·lics, seria aquesta una de les possibles raons per les quals Sul·la no el va poder efectuar. Llavors, la qüestió és: com va poder Sul·la optar per aquest càrrec sense complir aquest requisit? La realitat és que tot i que era la tradició haver cursat un servei militar de 10 anys abans de presentar-se a la qüestura, no hi havia cap llei

---

¹⁵ Keaveney, Arthur (1980). *Young Sulla and the "decem stipendia"*. Pàg. 169

¹⁶ Keaveney, Arthur (1986). *Sulla: The Last Republican*. Pàgs. 9-10

¹⁷ Telford, Lynda (2014). *Sulla: A Dictator Reconsidered*.

que estipulés això, estant com a única llei que imposava un requisit per la qüestura la *Lex Villia Annalis*, la qual establí una edat mínima per ésser qüestor, els 30 anys, cosa que Sul·la complia.¹⁸

El jove Corneli sortiria escollit en dites eleccions, i així a l'any 106 aC, amb 32 anys, començaria el seu *cursus honorum*. Segurament degut a la seva vinculació familiar amb Màrius, aconseguiria ser enrolat a les seves files com a qüestor per fer front a la guerra contra Numídia, encapçalada pel rei Jugurta. No obstant, el propi Màrius no ocultaria el seu menyspreu en saber quina mena d'home era Sul·la, degut a la seva inexperiència militar¹⁹

---

¹⁸ Keaveney, Arthur (1980). *Young Sulla and the "decem stipendia"*. Pàg. 172

¹⁹ Valeri Màxim. *Fets i dites memorables*. Llibre VIII

III) Primeres campanyes militars (106-101 aC)

Guerra contra Jugurta (106-105 aC)

Després de la Tercera Guerra Púnica (149-146 aC) el regne de Numídia va augmentar el seu poder notablement en ser aliats de Roma durant el conflicte, quedant-se amb diversos territoris de Cartago. El rei llavors era Massinissa, el qual moriria l'any 148 aC, essent l'únic hereu Micipsa, ja que els seus dos germans moririen prematurament. Micipsa, al seu torn, moriria l'any 118 aC, deixant el tron als seus dos fills Adhèrbal i Hiempsal, juntament amb el seu nebot Jugurta, el qual s'havia guanyat el respecte i admiració del rei degut als seus serveis militars sota les files romanes²⁰. Tot i que Micipsa deixaria el tron als tres, eventualment Jugurta mataria als seus dos germanastres, quedant-se com a únic sobirà de Numídia.²¹ Durant l'ascens de Jugurta al tron, una minoria senatorial i la plebs de manera pal·liativa van anar exercint pressió a la facció aristocràcia dominant per tal que aturés l'auge de Jugurta, i al veure que no reaccionaven, la idea d'un possible suborn es va anar expandint cada vegada més per tota la ciutat, creixent així el malestar del poble, el qual es veuria materialitzat amb el tribú de la plebs Gai Memmi l'any 111 aC²². Es va enviar l'any següent a fer la guerra contra Jugurta a Espuri Postumi Albí i al seu germà Aule Postumi, però el darrer va sofrir una gran derrota a mans del jove rei nùmida, obligant-lo a signar un tractat vergonyós²³. L'any següent l'encarregat de fer front al conflicte seria Quint Cecili

---

²⁰ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàgs. 29-31

²¹ Mommsen, Theodor (1876). *Historia de Roma*. Pàgs. 210-216

²² Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàgs. 49-50

²³ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàgs. 61-63

Metel Numídic²⁴, el qual va demostrar ser un general més competent que els anteriors, però amb l'aliança de Jugurta amb el rei Boccus de Mauritània²⁵ no va ser capaç de posar fi al conflicte, essent destituït l'any següent per Gai Mari.²⁶

Gai Màrius esdevenia cònsol l'any 107 aC i se li assignava la província de Numídia, iniciant així els seus preparatius exhaustius per reprendre la guerra contra Jugurta²⁷. No obstant, Luci Corneli Sul·la es quedaria un any a Itàlia reclutant un imponent exèrcit de cavalleria entre l'actual regió del Laci i els aliats de Roma²⁸. Recapitulant una mica, havia comentat ja que Sul·la no tenia experiència militar. Llavors, com pot ser que Màrius encarregui una feina tant important a un jove patrici sense cap mena d'experiència? Personalment m'inclino a pensar que Màrius va actuar d'aquesta manera per pur nepotisme, però també per posar a prova a Sul·la. Per una banda, ja hem vist que Sul·la i Màrius tenien un lligam familiar a partir de les seves esposes, i en provenir aquest lligam de la família *Júlia*, no resultaria estrany que Màrius volgués mantenir contenta una família aristocràtica tant important, la qual tot i que no gaudir d'una situació econòmica gaire positiva, tenia un prestigi excel·lent. Per altra banda és ben coneguda la

---

²⁴ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàgs. 68- 70

²⁵ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàgs. 103-104

²⁶ Keaveney, Arhtur (1982). *Sulla. The last republican*. Pàgs. 11-12. Tot i que a Quint Cecili Metel Numídic se li va retirar el comandament general per fer la guerra contra Jugurta, consideraria injust si no digués que el seu paper a la guerra va ser molt notable, venent en més d'una ocasió al jove rei númida i guanyant-se així l'adulació del poble romà. No obstant, com comentó, l'aliança de Jugurta amb Boccus de Mauritània dificultaria una conclusió ràpida i efectiva de la guerra. El motiu pel qual Gai Màrius (el qual ja havia participat activament al conflicte sota les ordres del propi Cecili Metel) acaba essent elegit com a comandant probablement es deu a les múltiples derrotes militars que havien sofert els generals aristòcrates en els últims temps, tant a Àfrica com al nord d'Itàlia contra els germànics com explicaré posteriorment. D'aquesta manera, el poble trobaria amb l'elecció d'un *homo novus* com era Gai Màrius per aquest càrrec una venjança a l'aristocràcia. Degut a que el meu treball l'enfoco a la figura de Luci Corneli Sul·la no indago gaire en aquest tema. No obstant, per més informació al respecte, es pot consultar *Bellum Iugurthinum* entre les pàgines 68 i 115.

²⁷ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàgs. 106-114

²⁸ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàg. 123

bona relació que tenia Màrius amb els seus soldats, caracteritzant-se l'èxit militar del primer per com sabia controlar els segons. Partint d'aquesta premissa, aquesta gran responsabilitat atribuïda a Sul·la es podria concebre com una prova del seu superior per saber fins a quin punt arribaven les seves capacitats. Sigui com sigui, el jove Corneli no decebria, i a l'any 106 aC arribaria al campament de Màrius amb un potent exèrcit de cavalleria.

L'exèrcit de Gai Màrius es trobava estacionat a les proximitats del riu Muluia, després d'haver pres amb èxit Capsa (on hi havia el tresor de Jugurta) i algunes vil·les circumdants. Sembla ser que Sul·la va tenir una gran acceptació en el si de l'exèrcit del cònsol, guanyant-se el favor dels soldats i mostrant un gran talent i dedicació en totes aquelles responsabilitats militars que giraven al voltant d'un campament. Tot i destacar, però, sempre mantenia les distàncies amb els alts comandaments i el cònsol, no passant mai per sobre de l'autoritat del darrer i respectant sempre els rangs, cosa que no havia fet el propi Màrius quan estava sota les ordres de Quint Cecili Metel Numídic²⁹.

Els últims esdeveniments de la guerra havien deixat en una posició molt crítica a Jugurta. Per aquest motiu va convèncer a partir de suborns al rei Boccus de Mauritània d'unir forces per atacar novament a l'exèrcit romà, promentent el nùmida 1/3 del seu regne al seu sogre si resultaven vencedors³⁰. El monarca maurità va acceptar, i quan Màrius es disposava a dirigir-se cap al seu campament d'hivern a Cirta, de manera desordenada els exèrcits africans (gètuls i mauritans) van caure sobre les legions romanes.

---

²⁹ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàg. 124

³⁰ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàg. 125

Tot i la sorpresa inicial, la disciplina i veterania dels romans va marcar la diferència en aquest xoc inicial, i tot tenir un gran desavantatge numèric, van poder resistir la caòtica investida africana. Aquesta escaramussa es va allargar durant tot el dia, i al caure la nit Màrius va decidir retirar-se a dos collades: a una d'elles hi havia una gran font, per la qual cosa era complicat estacionar tot el campament; en canvi l'altra era més elevada i escarpada, garantint així una protecció natural que estalviava feina als romans quant a la fortificació del campament. Així doncs, Màrius va decidir situar a Luci Corneli Sul·la a la primera collada amb l'exèrcit de cavalleria per fer la cobertura al propi general, per tal que aquest pogués dirigir tot l'exèrcit d'infanteria a la segona collada sense córrer cap mena de risc. Endemés, aquesta tasca es va veure facilitada pel fet que els africans, en veure la dificultat que significava assetjar les tropes romanes a les dues collades en plena nit, van decidir acampar al voltant d'aquestes, i, seguint les seves costums, van començar a celebrar de manera avançada el que pensaven que seria una victòria assegurada i decisiva.

A trenc d'alba els mauritans i gètuls estaven exhausts després de tota una nit de festa desenfrenada, i va ser llavors quan Gai Màrius va aprofitar i a través de trompetes va mobilitzar a totes les legions, cohorts i esquadrons, per a continuació baixar de les collades i massacrar els endormiscats africans, la majoria dels quals va morir, escapant només uns pocs.

A partir d'aquí Gai Màrius va continuar amb la seva ruta cap als campaments d'hivern situats a les proximitats de Cirta, sempre vorejant la costa per facilitar el subministrament de les seves tropes. Tot i la victòria recent, Màrius va decidir ser

cautelós, marxant amb l'exèrcit enquadrat³¹: Sul·la anava a l'ala dreta amb la cavalleria; Aule Manli a l'esquerra amb els foners, els sageters i les cohorts lígurs; els tribuns militars anaven a l'avantguarda i a la rereguarda amb les unitats d'infanteria lleugera; i els desertors enemics que servien com a exploradors anaven uns passos per endavant de la formació, seguint la pista als enemics³².

Al quart dia de marxa, cap a l'actual regió de Chelghoum el Aid³³, quatre exploradors de l'exèrcit romà van irrompre l'exèrcit de Mari, comunicant-li que l'enemic estava molt pròxim. Degut a que les indicacions dels quatre exploradors eren confuses a la par que similars, provenint totes elles de llocs bastant separats, va decidir el general aturar la marxa del seu exèrcit i restar a l'espera del moviment enemic. Els exploradors havien estat víctimes de l'estratègia de Jugurta, el qual volia que l'exèrcit romà es dispersés. No obstant, en no aconseguir-ho, va decidir passar a l'ofensiva, i qui va tenir el primer contacte amb els africans en aquesta escaramussa va ser Sul·la. Sul·la va separar el seu esquadró de cavalleria en dos: el primer grup estava encapçalat pel propi Sul·la, i amb una formació molt compacta va envestir als mauritans; per altra banda, el segon grup va romandre a l'espera, protegint l'esquena del primer grup dels projectils que poguessin rebre de l'enemic, a més d'acabar amb la vida d'aquells qui s'aproximessin massa. Mentre Sul·la s'ocupava d'aquesta banda del combat, el rei Boccus amb la cavalleria del seu fill Volux (la qual s'havia endarrerit i no havia

---

³¹ Aquesta formació s'anomenava *munitum agmen*. Consistia en què tant l'avantguarda com la rereguarda i els flancs marxaven amb tropes de cavalleria o d'infanteria lleugera per a protegir al gruix d'infanteria de línia i a la impedimenta, protegint-se així de possibles atacs de guerrilles enemigues. (*Nota 186 de la Guerra de Jugurta de Gai Salusti traduïda per José Manuel Pabón i editada pel Consell Superior d'Investigacions Científiques, a Madrid l'any 1991*)

³² Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàg. 129

³³ Keaveney Arthur (1982). *Sulla. The last republican*. Pàg. 15

pogut arribar a l'escaramussa de les dues collades) va atacar a la rereguarda romana. Màrius estava lluitant a l'avantguarda, on estava també el propi Jugurta, però al adonar-se aquest darrer que el rei maurità estava atacant la rereguarda romana, va decidir desplaçar-se cap a les tropes mauritanes, segurament vorejant l'exèrcit romà pel flanc esquerra, on el combat tenia menys intensitat. Allí, Jugurta va començar a mostrar la seva espasa tacada amb sang mentre cridava amb llatí que ell mateix havia assassinat a Gai Mari, i que no hi havia ja cap motiu pel qual els romans haguessin de lluitar. Evidentment això era mentida, però moguts per la intensitat del combat, els romans s'ho van creure, i s'haguessin retirat si no hagués arribat a temps Sul·la, el qual acabava de derrotar a una part dels mauritans i unia novament tot el seu esquadró per envestir amb força tot el gruix maurità. Per altra banda, Màrius acabava acudint a la rereguarda també, després d'haver derrotat a la cavalleria nùmida que havia encapçalat Jugurta en un principi a l'avantguarda, i combinant-se amb l'esquadró de cavalleria de Sul·la i la infanteria lleugera van acabar forçant la retirada enemiga, la qual aviat es va convertir amb una persecució brutal.³⁴ Després d'aquesta victòria, Gai Màrius va poder establir el seu exèrcit finalment als campaments d'hivern pròxims a Cirta.

Cinc dies després d'aquesta batalla, el rei Boccus va enviar una ambaixada al campament romà demanant que Gai Màrius seleccionés dos persones de gran confiança perquè es reunissin amb el propi Boccus, escollint així el general romà a Luci Corneli Sul·la i a Aule Manli.³⁵ Els dos romans van ser guiats per un dels

---

³⁴ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàgs. 130-131

³⁵ Theodor Mommsen, al volum VI de la seva obra *Història Romana*, narra que Boccus coneixia amb anterioritat a Sul·la, ja que aquest havia format part d'una delegació senatorial que havia assistit a la pròpia cort reial mauritana, on havia establert un important vincle afectiu amb el jove Corneli. No obstant, Gai Sal·lusti fa la primera menció a Sul·la quan aquest arriba amb l'exèrcit de cavalleria que ha reclutat a la regió del Laci durant l'any 107 aC, no abans. Endemés, altres

fills de Boccus, Boxus, amb el qual travessarien el campament del rei Jugurta per finalment arribar al campament maurità.³⁶

Reunits ja amb el rei Boccus, va ser Sul·la qui va prendre la paraula en primer lloc, amb el beneplàcit de Manli, el qual tot i ser per edat el qui hauria d'haver gaudit de tal privilegi, va decidir cedir el seu lloc per la gran eloqüència del jove Corneli.

“Rei Boccus, gran és el nostre goig perquè, a tal baró com tu ets, han amonestat els deus a què al final desitgis la pau i no la guerra, a què essent tant excel·lent, no et contaminessis barrejant-te amb Jugurta, el més pervers dels homes, i amb ell ens eximissis a nosaltres de la dura necessitat de perseguir igualment el teu error i l'extrema maldat d'aquell. Endemés, ja des dels seus pobres principis, el poble romà li va semblar millor buscar-se amics que esclaus, i va creure que era més segur enviar a gent gustosa que forçada.

Per a tu, emperò, no hi ha amistat més avantatjosa que la nostra, primer, perquè estem lluny, amb la qual cosa es redueixen al mínim els conflictes, i, en canvi, el favor que es fa és igual a què si estiguéssim al costat; després, perquè ja tenim súbdits de sobra, i d'amics mai hi ha bastants ni per nosaltres ni per a ningú. Tant de bo que aquesta hagués estat la teva manera de veure-ho tot des d'un primer moment: segur que haguessis ja rebut del poble romà beneficis en molt major número que els mals que d'ell has sofert. Però ja que és la fortuna qui governa les accions humanes i a ella li demano que tu experimentis tant la

---

investigadors com Arthur Keaveney, Christopher Smith, Daniel Nieto o Ernst Badian en cap moment fan menció a aquesta troballa. Així doncs, prefereixo romandre fidel al relat de Gai Sal·lusti i la idea que el primer contacte que te Sul·la amb Boccus és en la reunió que procedirà a explicar i no pas abans.

³⁶ Mommsen, Theodore (1876). *Historia de Roma*. Pàg 232.

nostra força com la nostra benevolència, ara quan et dona facilitat, afanyat i segueix el camí que has emprès. Tens a la teva disposició moltes ocasions de compensar sobradament els teus errors amb els teus serveis. Finalment, deixa profundament gravat al teu cor que el poble romà mai va ser superat en fer el bé; perquè pel que respecta la guerra, tu mateix ho saps”.³⁷

Tal com es pot apreciar, aquest discurs està recobert d’una capa d’amabilitat però que oculta de manera molt enginyosa la superioritat romana vers Jugurta i el propi Boccus, a més de l’amenaça al final en cas de rebutjar la pau oferta. És aquesta una mostra de l’habilitat oratòria de Sul·la i la seva capacitat d’atraure a l’altra part.

Davant d’aquesta primera intervenció, el rei Boccus, cohibit, va justificar els seus actes hostils argumentant que simplement defensava el seu regne, ja que per dret de guerra la part de Numídia d’on Jugurta havia estat expulsat havia passat legítimament al seu domini, i era sobre aquesta on Màrius estava duent a terme les seves activitats bèl·liques. Per altra banda, afirmava que ja havia enviat ambaixadors a Roma, però que el Senat havia refusat la seva oferta d’amistat³⁸. Finalment el rei Boccus es va disposar a oblidar tot l’ocorregut i signar la pau, per acabar explicant el tema dels suborns que havia dut a terme el rei númida.

A continuació succeeix un dels esdeveniments que considero més importants per comprendre la personalitat de Sul·la i que marcarien aquesta campanya a Àfrica,

---

³⁷ Discurs de Luci Corneli Sul·la redactat per Gai Sal·lusti, traduït al castellà per José Manuel Pabón i al català per mi. [*Bellum Iugurthinum*, pàgina 132]

³⁸ D’aquests dos punts només el segon és cert. El territori que el rei Boccus descriu com adquirit per “dret de guerra” és el que prèviament, com he narrat en pàgines anteriors, Jugurta li havia ofert per formalitzar una aliança entre ambdós regnes. És aquest territori la 1/3 de Numídia. [Nota 193 de *Bellum Iugurthinum*].

a més de ser el començament de l'escissió entre Màrius i ell. Un cop va acabar l'entrevista amb el rei, tant Sul·la com Manli van tornar al campament romà. Al seu torn, el rei Boccus, tal com havia promès, va enviar a cinc homes de la seva màxima confiança al campament de Mari, i d'allí marxarien cap a Roma per reunir-se amb el Senat. Malauradament aquesta petita ambaixada no arribaria al campament de Mari, ja que uns bandits els assaltarien i els robarien totes les seves pertinences i queviures, deixant-los en una situació molt crítica. Màrius havia marxat d'expedició per assetjar una fortalesa numídica que contenia tota una guarnició de desertors, i durant la seva absència va deixar el campament sota el comandament de Sul·la, amb qualitat de *propretor*. Així doncs, quan els pobres ambaixadors mauritans van arribar al campament romà, era Sul·la qui tenia la màxima autoritat³⁹.

Sul·la va tractar a l'ambaixada com si del mateix rei Boccus es tractés, amb una gran amabilitat i consideració. Els ambaixadors, empesos per la benvolença de Sul·la, li van demanar al qüestor protecció per anar al Senat de Roma, mentre maquillaven el discurs amb tot un seguit d'adulacions vers el rei Boccus per demostrar la seva fidelitat vers els romans. Un cop acabada la reunió, els ambaixadors van esperar durant 40 dies el retorn de Mari, mentre gaudien d'una gran hospitalitat per part de Sul·la.⁴⁰

Quan finalment Gai Màrius va tornar al campament d'hivern i es va posar al dia sobre les notícies referents als ambaixadors del rei Boccus, va decidir reunir tots

---

³⁹ Gai Salusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàg. 134

⁴⁰ Gai Salusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàg. 135

els senadors que hi havia a la província d'Àfrica a Útica⁴¹, incloent al pretor i governador de la província Luci Baliè i al propi Sul·la. En aquesta reunió s'examinarien els missatges emesos per Boccus i s'acabaria donant permís als ambaixadors perquè anessin cap a Roma. Sul·la, juntament amb la majoria dels senadors, estaria d'acord amb el pla de Mari, i es dividiria l'ambaixada mauritana en dos grups: tres, guiats pel qüestor Gneu Octavi Rus es dirigiria a Roma, mentre que els altres dos tornarien a la cort imperial mauritana, els quals van informar al rei de la bona hospitalitat que havien rebut per part del jove Corneli.

En escoltar els ambaixadors mauritans demanant la pau i amistat de Roma, el Senat va respondre perdonant al rei Boccus però exigint-li que si volia l'amistat romana se l'hauria de guanyar⁴². Així doncs, un cop Boccus va ser notificat d'això, va contactar amb Màrius demanant-li que li enviés a Sul·la per acabar d'una vegada per totes amb Jugurta i tot el conflicte que havia desencadenat.

Sul·la va ser enviat amb uns quants genets i foners balears, juntament amb sageters i una cohort peligna amb les armes pròpies dels velites per tal d'alleugerir la marxa. Després de quatre dies de marxa van topar-se amb Vòlux, fill de Boccus, el qual en anar precedit d'un exèrcit aproximat de mil homes es pensaven els romans que haurien de lluitar, però un cop declarada la intenció de pau, Vòlux es va dirigir a Sul·la dient-li que el miler de soldats que l'acompanyaven era l'escorta

---

⁴¹ Hi ha dubtes sobre si realment Gai Mario va convocar aquesta reunió de caràcter senatorial a Útica, ja que el seu campament d'hivern estava més pròxim de Cirta. Segons Arthur Keaveney quan Mario marxa d'expedició acaba deixant a Útica les tropes que durant l'hivern descansaran, emportant-se així els efectius que empraran cap a Cirta. D'aquesta manera justifica la presència romana a Útica a la vegada que posa en dubte si realment Cirta era el campament romà d'hivern. [*Sulla: The Last Republican*, pàg. 196]. Després d'haver consultat diverses fonts secundàries he pogut arribar a la conclusió que l'obra de Gai Sal·lusti és una font fiable. Així doncs, prefereixo no donar gaires voltes al "per què" sobre la decisió de Màrius a Útica i continuar amb el relat.

⁴² Arthur Keaveney conclou d'aquesta resposta que l'amistat de Roma venia implícita amb una traïció a Jugurta per part de Boccus, conclusió amb la que evidentment concordo. [*Sulla: The Last Republican*, pàg. 196]

que el guiaria cap a la cort imperial mauritana. En caure la nit, Vòlux es va presentar a la campanya de Sul·la per comunicar-li que l'exèrcit de Jugurta s'aproximava, i que si volien evitar el combat haurien d'emprendre una marxa nocturna. Al trenc d'alba Sul·la i els seus es van adonar de la proximitat i perillositat de l'exèrcit nùmidia, i creient que Vòlux els havia traït, Sul·la el va estar a punt d'expulsar del campament per preparar-se per a la batalla, però suplicant el fill del rei que ell mai faria tal cosa, finalment van acordar que passarien sols Vòlux i Sul·la pel campament nùmidia per arribar a la cort imperial mauritana⁴³. Tot i que això ens pugui semblar estrany, hem de tenir en ment que Jugurta en un principi no sospitava d'una possible traïció per part de Boccus, i per tant quan Vòlux va demanar permís per passar pel seu campament, tot i que es va estranyar per la seva presència tan sobtada, no va posar cap impediment, i així Sul·la va poder arribar finalment a reunir-se amb Boccus.

A la cort imperial mauritana, juntament amb Boccus hi havia un nùmidia anomenat Aspar. Tot i que Jugurta no dubtava sobre la fidelitat del seu sogre, sabia que Sul·la es reuniria amb ell, i per consegüent havia enviat a aquest portaveu per tal que escoltés tot allò que pogués dir el qüestor romà. Tot i que Boccus li va dir que podien dur a terme l'entrevista amb Aspar present, Sul·la va exigir que aquest darrer marxés de la sala, i així es va procedir⁴⁴.

Així doncs, Sul·la va començar la reunió dient-li que era un enviat del cònsol i que venia a saber si realment Boccus volia la pau o preferia continuar amb la guerra.

---

⁴³ Gai Sal·lusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàgs. 137-138

⁴⁴ Degut al *modus operandi* que havia adaptat el rei Boccus durant tota la guerra, a Sal·lusti no li resulta descabellat pensar que possiblement encara Boccus tenia en ment aliar-se amb Jugurta si les condicions de pau que li presentava Sul·la no li agradaven. Pel que mi respecta, opino el mateix.

Davant d'aquesta contundent afirmació, Boccus li va demanar 10 dies per pensar-se una òptima resposta, però a mitja nit Boccus es presenta ell mateix juntament amb els seus homes de confiança a la tenda de campanya on s'estava hostejant Sul·la per comunicar-li que estava disposat a entregar diners, homes i tot el que fos necessari per tal d'aconseguir l'amistat romana, a més de prometre que en el transcurs de la guerra contra Jugurta no tornaria a creuar el riu Muluia. No obstant, Sul·la li va contestar que per guanyar-se l'amistat de Roma necessitava quelcom més: lliurar-li el propi Jugurta. Tot i que en un principi Boccus es va mostrar reticent a acceptar, finalment va accedir.

Al dia següent, Boccus li va dir a Aspar que li comunicés al seu rei que Sul·la, en nom de Roma, estava disposat a arribar a una pau. Al cap de vuit dies, Aspar va tornar al campament maurità, dient-li que Jugurta abraçava qualsevol possibilitat de pau amb la condició que se li lliurés a Sul·la, per tal d'assegurar-se així que Gai Màrius compliria els acords que es pactessin. Per la nit, Boccus va parlar tant amb Sul·la com amb Aspar, prometent-los les mateixes coses (l'entrega de Jugurta a un i l'entrega de Sul·la a l'altre) per acabar decidint-se al dia següent inclinar-se definitivament en el bàndol romà. Així doncs, juntament amb Sul·la va procedir a dirigir-se al lloc marcat per l'entrevista. Abans, però, va col·locar a un turó pròxim tot un seguit de soldats perquè així quan el rei númida es mostrés l'embosquessin. I així es va fer⁴⁵.

Jugurta va ser encadenat i entregat a Sul·la, el qual al seu torn el va entregar a Mari. Aquí es on començaria escardar-se una mica l'amistat entre els dos romans, ja que cada cop Màrius veia com un rival potencial a Sul·la. Per la seva banda,

---

⁴⁵ Gai Salusti. *Bellum Iugurthinum*. Pàgs. 142-145

Sul·la sembla ser que no va tenir cap problema en que el seu futur rival es quedés tota la glòria d'aquesta fita⁴⁶, ja que era conscient que no podia competir encara amb el general d'Arpinum. No obstant, era conscient del seu gran paper en aquesta guerra, i d'aquesta manera va forjar el moment on el rei Boccus li entregava el rei Jugurta en un anell d'or, el qual d'ara endavant sempre portaria, cosa que causaria el descontentament de Gai Mari⁴⁷

Guerres Cimbriques (104-101 aC)

Els cimbres eren un poble sense pàtria. Durant dècades havien estat vagant per l'Europa Central, i no s'havien endinsat a Itàlia gràcies a la lluita i resistència que havien ofert els gals del Danubi i els bois. No obstant, els romans al seu torn havien estat enviant legions contra els propis gals, obrint la possibilitat que s'aliessin gals i cimbres per crear un bloc comú contra els romans. Sigui com sigui, els cimbres van travessar el país dels escordiscos i van entrar l'any 113 aC al poble dels tauriscos, aproximant-se amb rapidesa als passos dels Alps de Carnola que cobria el cònsol Gneu Papiri Carbó, el qual estava establert a la cima d'Aquilea.

Els cimbres no van atacar als romans, i de fet es van retirar del país dels tauriscos, que eren amics i aliats de Roma, seguint les ordres de Papiri Carbó. Així doncs, els cimbres encapçalats per guies van dirigir-se a les fronteres, però aquests guies van ser comprats pel cònsol romà per tal que caiguessin a una emboscada on els esperava el propi Papiri Carbó. Aquesta emboscada es va produir a la zona de

---

⁴⁶ Valeri Màxim. *Fets i dites memorables*. Llibre VIII. Capítol XIV. Línea IV.

⁴⁷ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sul·la, Volum III*. . Pàg. 319

Caríntia, i si no hagués estat per les trompetes que van separar ambdós exèrcits, els romans haguessin sofert una derrota important⁴⁸

Després d'aquesta escaramussa els cimbres haurien pogut entrar a Itàlia, però van decidir tornar a l'Oest. Després d'haver-se retirat per la costa del riu Rin a través de la serralada del Jura, van simpatitzar amb helvecis i secuans, apareixent uns anys després altra vegada a territori romà. L'any 109 aC el cònsol Marc Juni Silà va endinsar-se a la Gàl·lia meridional per defensar el poble dels al·lòbroges que estaven essent amenaçats per la presència cimbria. Els cimbres van demanar al cònsol que se'ls atorguessin terres on es poguessin establir de manera pacífica, però van ser rebutjats. De fet, com a resposta Juni Silà els va atacar, però va ser completament derrotat, caient el seu propi campament en mans címbriques. Per revertir la situació es va haver de recórrer a lleves, però tant difícil era allistar nous legionaris en aquest temps que el Senat va haver de recórrer a les lleis votades per iniciativa de Gai Semproni Grac que disminuïen el temps del servei militar. Per la seva banda, els cimbres van enviar una ambaixada al Senat, repetint la seva demanda sobre les terres amb l'afegit d'ocupar-se dels cantons cèltics. Els romans van acceptar, i d'aquesta manera van gaudir d'un curt període de pau, fins que va sorgir un nou enemic: els helvecis.

Els helvecis estaven molt desgastats per les seves pugnes amb diverses tribus del nord, i seguint l'exemple dels germànics, van decidir moure's cap a la Gàl·lia occidental, on hi havia terres més fèrtils i el territori era més tranquil. Una altra teoria per justificar el moviment helveci és que els cimbres al passar pel seu territori haurien pactat una aliança. Sigui com sigui, tant el poble dels *túgens* com

---

⁴⁸ Mommsen, Theodor (1873). *Historia Romana, Volum V*, Pàgs. 256-260

el dels *tigurins* (situats al llac Morat, al peu del Jura) van ser conduïts pel líder dels helvecis Divicó i junts van travessar la serralada juràssica per arribar al país dels *nitiobrigues* (situats a la zona del riu Garona).⁴⁹

En aquest punt es van enfrontar amb l'exèrcit del cònsol Luci Casi Longí, el qual va caure en una emboscada i va morir, juntament amb el seu llegat, el consular Gai Calpurni Pisó i la majoria dels seus soldats. El comandant interí, Gai Popil·li, va capitular i va passar sota el jou, entregant als helvecis la meitat dels seus queviures, municions i bastants hostatges, l'any 107 aC. Tant malament estaven les coses que Tolosa, una de les ciutats més fortes de la província romana, es va revoltar i va expulsar la guarnició romana. No obstant, degut a que semblava que els cimbres no actuarien i que els helvecis no tenien intenció de prendre la ciutat, el nou general enviat per Roma anomenat Quint Servili Cepió va tenir temps d'arribar a Tolosa i prendre-la novament. Va saquejar les immenses riqueses que hi havia al santuari de l'Apol·lo gal i misteriosament, quan el botí estava essent enviat cap a Marsella, uns lladres furtius el van assaltar i el van robar sense deixar cap rastre. L'any següent s'iniciaria el rumor que aquest assalt hauria estat planejat pel propi cònsol i els seus oficials.

Mentrestant, els romans van fortificar la província de la Gàl·lia amb tres grans exèrcits, esperant la ofensiva dels cimbres. L'any 105 aC els cimbres van configurar tota una Confederació Germànica, essent els principals aliats els teutons i els helvecis. Amb aquesta aliança, es van presentar a les proximitats d'Itàlia. Servili Cepió tenia el seu campament a la ribera dreta del riu Roine; a la ribera esquerra estava estacionat el cònsol Gneu Manil Màxim, i sota les seves

---

⁴⁹ Mommsen, Theodor (1873). *Historia romana, Volum V*. Pàgs. 260-262

ordres estava estacionat una mica més endavant un tercer exèrcit liderat per Marc Emili Escaure.

L'exèrcit de Marc Emili Escaure va ser el primer en ser atacat i destrossat, fent captiu al propi comandant per acabar-lo assassinant al negar-se a traïr als seus compatriotes. Mentrestant, el cònsol Manil Màxim va ordenar a Servili Cepió que es dirigís a Aurenja (actual Orange), obeint aquest darrer de mala gana.

Allí es va reunir tot el conglomerat romà, mostrant un exèrcit molt nombrós. Malauradament els dos generals no es portaven gens bé entre ells, i Servili Cepió, negant-se a obeir a Manil Màxim per ser un general incapaç i provenir d'una família menys noble i prestigiosa, va decidir establir el seu campament separat. Ni delegacions senatorials van ajudar a millorar la convivència. Llavors, quan Manil Màxim es disposava a arribar a un acord amb els cimbres, Servili Cepió va atacar-los, essent totalment aniquilat el seu exèrcit i ocupat el seu campament, el 6 d'octubre del 105 aC. Aquesta derrota va seguir a la del propi Manil Màxim, l'exèrcit del qual també va ser totalment aniquilat. 80.000 soldats es diu que van morir en batalla, sense contar les 40.000 persones indefenses que els acompanyaven. La derrota d'Aurenja va impactar molt la moral dels romans, fent-la decaure estrepitosament. El nord d'Itàlia va quedar totalment desprotegit i a mercè dels cimbres, mentre que a Roma resultava quasi impossible allistar legionaris, ja que la gran majoria havien mort en combat. No obstant, els cimbres van decidir no creuar els Alps, desviant-se cap al poble dels arverns, els quals es van defensar de manera formidable, per acabar-se finalment establint als peus dels Pirineus ⁵⁰.

---

⁵⁰ Mommsen, Theodor (1873). *Historia romana, Volum V*. Pàgs. 263-266

El poble romà estava atemorit per l'amenaça germànica que cada vegada augmentava més i cansat per la incompetència aristocràcia en el camp militar. Un cop capturat Jugurta i pacificada la guerra de Numídia, des de Roma es va escollir a Gai Màrius com a cònsol *in absentia* (violant així la llei en dos sentits: en un primer lloc per repetir un romà una magistratura consecutivament sense esperar els 10 anys estipulats per la llei; i en segon lloc per ser escollit *in absentia*)⁵¹. El motiu pel qual la classe aristocràtica no va presentar gaire oposició al respecte, a part de per no tenir prou poder i influència per sobreposar-se a la voluntat popular, tenia un nom: Luci Corneli Sul·la. Malgrat que el mèrit de Numídia se'l va emportar Gai Mari, no va passar desapercebut el paper de Sul·la, en part gràcies a l'anell que exhibia on sortia representat el rei Boccus entregant-li Jugurta. Degut a això, molts aristòcrates van començar a titllar a Màrius d'oportunista, defensant que Quint Cecili Metel Numídic era qui realment havia dirigit tot el transcurs de la guerra i Sul·la qui l'havia acabat. Aquest fet va començar a augmentar la enemistat entre Màrius i Sul·la, però el primer era conscient de les capacitats del segon, i per aquest motiu va decidir emportar-se'l com a llegat al nord⁵².

Així doncs, a inicis del gener de l'any 104 aC Gai Màrius celebraria el seu triomf, on desfilaria amb el propi rei Jugurta encadenat i un gran tresor de 3.007 lliures d'or , 5.705 lliures de plata no encunyada i 17.008 dracmes⁵³. A continuació es

---

⁵¹ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Gai Mari, Volum III*. Pàgs. 224

⁵² Brizzi, Giovanni (2004). *Silla*. Pàg. 27

⁵³ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Gai Mari, Volum III*. Pàgs. 225

celebraria una reunió al Senat on es concediria el generalat al nou cònsol electe, escollint al seu torn a Luci Corneli Sul·la com a legat⁵⁴.

Degut a que gran part de les tropes de Màrius es van quedar a Àfrica, el nou cònsol necessitava reclutar-ne de noves i com que no hi havia suficients legionaris, Màrius va haver de dur a terme un seguit de reformes militars⁵⁵ per tal de poder fer front a l'amenaça germànica, aconseguint finalment un nou exèrcit. Afortunadament, després de la desfeta d'Aurenja la Confederació Germànica s'havia dividit en dos grups: el primer, liderat pels cimbres, s'havien dirigit cap a la zona dels Pirineus, mentre que el segon, dirigit pels teutons, s'havia quedat a les proximitats de la Gàl·lia Narbonesa⁵⁶. Durant el primer any de campanya, els cimbres van romandre als Pirineus, per la qual cosa el nord d'Itàlia restava en una

---

⁵⁴ Tot i que escollir els legats era una competència del Senat, els generals tenien la possibilitat de recomanar els legats que volien. A la pràctica això era una mera formalitat, tenint així la paraula final el general [Williams, P (1883). *Le Sénat de la République Romaine II*. Pàgs, 608-615]. Seguint aquest fil, Màrius escolliria Sul·la de manera voluntària, eliminant així qualsevol teoria respecte a que fos forçat per la facció aristocràtica del Senat. Això ens dona a entendre que la relació entre Màrius i Sul·la continua essent encara bona, tot i la petita esquerda que hagués pogut sofrir després de la guerra de Jugurta.

⁵⁵ Al girar aquest treball al voltant de la figura de Sul·la no explicaré en detall la reforma militar de Mari. No obstant, sí que m'agradaria comentar uns quants detalls d'aquesta, ja que tindran gran importància en el pervenir de la història romana. El canvi més important és que aquesta reforma permetia als generals reclutar tropes entre els *capite censi*. Els *capite censi* eren la classe social més pobre de Roma, la qual no es podia permetre l'armament per ser legionari. Per aquest motiu, Màrius a través de la seva reforma faria que l'Estat subvencionés l'equipament bèl·lic, i així aquesta classe social (que no era poc nombrosa) fos funcional per la guerra. El segon aspecte important a comentar és que a través de Luci Apuleu Saturní (tribú de la plebs) decretaria una llei agrària que tindria com a objectiu limitar l'abast dels terratinents romans per tal que els legionaris, mentre estaven en actiu, no perdessin les seves terres (ja que no hem d'oblidar que els legionaris tradicionals eren petits i mitjans propietaris, i que quan tornaven de la guerra normalment es trobaven en que els grans terratinents havien absorbit els seus humils dominis, i al ser totalment il·legal el pillatge, aquests legionaris es quedaven completament arruïnats). Aquesta llei agrària seria un dels punts més polèmics de l'obra de Mari, ja que desencadenaria un conflicte social bastant violent que acabaria amb la mort del propi Saturní. El tercer aspecte, i relacionat amb el segon, es que Màrius garantia una jubilació pels legionaris que haguessin complert 25 anys de servei. Aquesta jubilació consistia amb una humil paga i una petita finca. Finalment, l'últim aspecte que m'agradaria comentar és que Màrius va modificar l'estructura de l'exèrcit, passant dels maniples a les cohorts, unitats més petites i maniobrables. [Matthew, Christopher Anthony (2009). *On the Wings of Eagles: The Reforms of Gaius Marius and the Creation of Rome's First Professional Soldiers*. Pàg. 9-51.]

⁵⁶ Keaveney, Arhtur (1982). *Sulla: last Republican*. Pàg. 25

situació pacífica. D'aquesta manera, Màrius va aprofitar aquest any per disciplinar les seves noves tropes, realitzant marxes llargues i ràpides, edificant noves fortificacions com ara un canal al Roine el qual connectava amb Massàlia i facilitava el transport cap a Itàlia, millorant vies terrestres...⁵⁷ Per altra banda a Sul·la se li va encomanar una missió: pacificar els volques tectósages, els quals s'havien aliat amb mesolites, al·lòbroges, secuans i altres pobles i havien provocat la revolta de diverses ciutats, entre les quals estava Tolosa.

Com he comentat abans, Tolosa ja l'hauria recuperada en un principi Quint Servili Cepió l'any 106 aC, però degut a la nova revolta dels tectósages la ciutat havia tornat a rebel·lar-se. Tot i això, Sul·la efectuaria amb èxit aquesta missió: no només pacificaria la ciutat novament, sinó que endemés capturaria al líder dels tectósages, Copillus⁵⁸. De manera coetània Quint Sertori, un altre llegat de Gai Mari, va ser enviat com a infiltrat als teutons, ja que coneixia la seva llengua. Tot i que no hi ha proves, cap la possibilitat que el propi Sul·la acompanyés Sertori en aquesta missió d'infiltració, al tenir un aspecte fisiològic molt semblant als celtibers⁵⁹.

L'any següent, al 103 aC, Gai Màrius seria elegit novament cònsol *in absentia*, i seria en aquest moment quan succeiria un esdeveniment bastant important i polèmic que podria afectar la relació entre Màrius i Sul·la: el descens de Sul·la, passant de legat a tribú militar. Resulta curiós com la major part de les fonts no semblen preocupar-se gaire per aquest canvi de rang de Sul·la, quan

---

⁵⁷ Mommsen, Theodor (1873). *Historia romana, Volum V*. Pàgs. 272

⁵⁸ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sul·la, Volum III*. Pàgs. 320

⁵⁹ Telford, Lynda (2014). *Sulla: A Dictator Reconsidered*. Pàg. 57

personalment el considero importantíssim per començar a comprendre la divisió entre Màrius i Sul·la.

La causa que atribueixo a aquest descens són motius personals per part de Mari, i és que durant l'any 104 aC cap font ens indica que la feina de Sul·la justificqués tal acció. Per consegüent, el raonament més lògic és que Màrius continués estant molest per l'actitud que havia adoptat Sul·la després de la guerra d'Àfrica, atorgant-se el mèrit de la captura de Jugurta i guanyant-se així el suport de la facció aristocràtica del Senat, la qual continuava molesta amb Màrius per la seva actuació respecte Quint Cecili Metel Numídic.

Així doncs, Sul·la començaria l'any 103 aC essent degradat a tribú militar. Contràriament, Màrius veuria impulsat altre cop més el seu *cursus honorum* essent elegit per tercera vegada cònsol *in absentia*. Durant aquest any Màrius utilitzaria altre cop les grans tècniques diplomàtiques de Sul·la per obtenir aliats. Aprofitant que no hi havia enfrontaments militars, Màrius va decidir debilitar la Confederació Germànica des de dins, forjant aliances amb diverses tribus que la conformaven. Per tant, Sul·la perseguiria una tribu germànica, els marsos, i no només aconseguiria que abandonessin la confederació, sinó que endemés se'ls consideraria amics i aliats de Roma⁶⁰.

L'any 102 aC, en el qual novament Gai Màrius seria escollit cònsol *in absentia*, la Confederació Germànica començaria a avançar cap a Itàlia. Com he comentat prèviament, entre els anys 104 i 102 aC Gai Màrius no havia entaulat cap enfrontament directe contra els germànics, limitant-se a, entre altres coses, preparar i disciplinar el seu exèrcit. Per altra banda, gràcies a la política d'aliances

---

⁶⁰ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sul·la, Volum III*. Pàgs. 320

que havia seguit i a l'espionatge de Quint Sertori, sabia ja el pla que seguirien els germànics.

Tot i tractar-se de diferents tribus, qui tenia el màxim poder en la Confederació Germànica era el rei dels cimbres, anomenat Boiorix. Boiorix era un militar ambiciós, i conscient de la seva ampla superioritat numèrica, havia decidit dividir l'exèrcit germànic en tres grups: el primer grup, conformat per teutons i ambrons, entraria a Itàlia per Aquae Sextiae, per l'oest; el propi Boiorix amb els cimbres entraria a la Península itàlica pel nord, per l'actual Verona; i finalment un tercer grup entraria a Itàlia pel pas més oriental dels Alps, el pas de Tergest. Amb aquest pla, la idea de Boiorix era obligar a Màrius a dividir el seu exèrcit i així engrandir encara més la seva superioritat numèrica⁶¹.

Gai Màrius s'enfrontaria als teutons a Aquae Sextiae, on aconseguiria una victòria tant contundent que el tercer grup de la confederació que en un principi havia d'entrar a Itàlia pel pas de Tergest s'acabaria retirant a Jutlàndia, no tornant a esdevenir un perill per Roma⁶². No obstant, Sul·la no participaria en aquesta batalla, ja que seria transferit al campament de Quint Lutaci Catul Cèsar. Catul Cèsar va ser el col·lega consular de Gai Màrius durant l'any 102 aC, i s'havia quedat resguardant les proximitats d'Itàlia prop de la ribera del riu Adige⁶³. Hi ha principalment dues teories sobre aquest transferiment de campament:

- La primera teoria és que Gai Màrius no confiava gaire en les capacitats militars de Catul Cèsar, i degut a que en un principi no havia pensat en la

---

⁶¹ Beesley, A.H. (2010). *The Gracchi Marius and Sulla – Epochs of Ancient History*. Pàg. 53

⁶² Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Gai Mari, Volum III*. Pàgs. 233-238.

⁶³ Mommsen, Theodor (1873). *Historia romana, Volum V*. Pàgs. 276.

separació de tropes per part de la Confederació Germànica, el flanc que ocupava el seu col·lega consular era el punt dèbil de la formació. Endemés Catul no només comptava solament amb 20.000 soldats (dues legions aproximadament), sinó que al trobar-se en un espai pràcticament envoltat pels Alps, li resultaria molt complicat seguir el moviment dels cimbres. Per aquest motiu, no seria estrany que Màrius enviés a Luci Corneli Sul·la per enfortir l'exèrcit de Catul⁶⁴.

- La segona teoria és que aquest episodi seria un altre dels que esquinçaria la relació entre Màrius i Sul·la. Sul·la ja havia vist com Màrius l'havia degradat tot i haver complert satisfactòriament les seves tasques durant la guerra. D'aquesta manera, similar a com ho havia fet Màrius amb Metel Numídic a Àfrica, Sul·la començaria a criticar a Màrius i crear un mal ambient que forçés el seu transferiment. Finalment ho aconseguiria, i sembla ser que el propi Màrius es veuria satisfet de desfer-se del jove Corneli⁶⁵.

Personalment m'inclino per la segona opció. Si bé és cert que no considero que la relació entre Sul·la i Màrius empitjorés tant ràpidament com relata Plutarc⁶⁶, resulta un fet innegable que durant aquesta campanya la relació entre ambdós

---

⁶⁴ Gómez-Pantoja, Joaquín (1991). "L. Cornelius Sulla, 25 años de investigación (1960-85) II. Estado de la cuestión", de la *POLIS, Revista de ideas y formas políticas de la Antigüedad Clásica*. Pàg. 84.

⁶⁵ Cagniard, P.F. (1989). "L. Conrelius Sulla's Quarrel with C. Marius at the Time of the Germanic Invasions (104-101 BC)", de la revista *Athenaeum*. Pàg. 145.

⁶⁶ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sulla, Volum III*. Pàg.320.

romans es comença a deteriorar, i prova d'això és la degradació de Sul·la a tribú militar l'any anterior⁶⁷.

Tornant ja al relat, Luci Corneli Sul·la va ser transferit l'any 102 aC com a tribú militar al campament de Quint Lutaci Catul Cèsar. El fet que fos patrici segurament ajudaria a propiciar l'amistat entre ambdós senadors, tot i que hi ha altres raons, com el ser els dos "protegits" de Mari⁶⁸ o mostrar ambdós interès per la literatura⁶⁹.

A la tardor del 102 aC l'exèrcit cimbri liderat per Boiorix arribaria a les immediacions del campament de Catul Cèsar. Durant els primers mesos sota el comandament de Catul Cèsar, Sul·la havia anat dialogant amb diverses tribus germàniques per tal que no s'aliessin amb Boiorix. Quan l'exèrcit de Boiorix es va mostrar a la vista dels romans, Sul·la ja estava de tornada a les files de Catul. Boiorix havia aconseguit que els queruscs i els atuàtucs s'aliessin amb els teutons i els tigurins, i amb tot aquest conglomerat de tribus va assolir un total de 400.000 germànics sota el seu poder. Així doncs, Boiorix amb aquesta quantitat immensa de soldats va aconseguir creuar els Alps per endinsar-se a territori romà.

---

⁶⁷ De fet, resulta curiós com la majoria d'autors que he consultat no es pregunten el per què d'aquest d'aquest canvi de rang, sinó que es limiten a nombrar-lo i ja. [Ex: A. Keaveney a *Sulla: The Last Republican*; L. Telford a *Sulla: A Dictator Reconsidered*; J. Gómez-Pantoja a *L. Cornelius Sulla: 25 años de investigación (1960-85)*; T. Mommsen a *Historia de Roma, Volum V*; G. Brizzi a *Silla*].

⁶⁸ Ja sabem perquè Sul·la era un protegit de Mari. No obstant, també ho era Quint Lutaci Catul Cèsar, ja que aquest havia fracassat tres vegades en les eleccions consulars, i no es fins l'ajut que rep de Màrius que finalment obté dita magistratura, compartint-la amb ell. [Keaveney, A. (1982). *Sulla: The last Republican..* Pàg. 26].

⁶⁹ Donald Dudley, a la seva obra *Roman Society*, parla sobre l'interès cultural de Catul Cèsar, essent patró d'uns quants poetes grecs i component ell mateix poemes, dos dels quals es conserven en l'actualitat. També escriuria una autobiografia. No obstant, l'historiador que estableix una relació d'afinitat entre ambdós romans a partir de l'interès compartit per la literatura és H. Barden. [Telford, L. (2010). *Sulla: A Dictator Reconsidered*. Pàg. 265].

Quint Lutaci Catul Cèsar, per tal d'intentar frenar a Boiorix, aparentment volia traslladar el seu exèrcit des del riu Adige (on estava estacionat) cap a l'est del llac Benacus, on planejava topar-se amb els cimbres. Vall amunt de Benacus hi havia una petita ciutat anomenada Tridentum, i a mesura que deixaves Tridentum enrere el camí que conduïa a dita ciutat s'anava tornant cada vegada més estret. La idea de Catul era aprofitar aquest estret camí per anul·lar la superioritat numèrica de Boiorix. Tot i que en un principi sembla una bona idea, probablement Catul no era conscient que els cimbres podien escalar la pendent del camí, de tal manera que hi havia la possibilitat que els romans es quedessin atrapats a la seva pròpia trampa. No obstant, sembla ser que Sul·la sí va adonar-se d'aquest inconvenient, i després de consultar-li múltiples vegades a Catul, finalment el cònsol va decidir retirar-se. No obstant, Boiorix es va adonar de la idea que havia tingut Catul, i quan l'exèrcit romà va començar a retirar-se, el rei cimbri va iniciar una persecució. El primer punt que els cimbres van assolir va ser el campament dels samnites, però gràcies a la gran intervenció del *primus pilus* samnita Gneu Petrei els romans van tenir suficient temps com per passar la majoria pel riu Po i tornar així a territori romà.⁷⁰

Durant aquesta escaramussa, a diferència del centurió samnita, Marc Emili Escaure Junior, el qual es trobava en aquells moments pròxim a Sul·la, es va quedar paralitzat per la por i van haver de ser els seus subordinats els qui donessin ordres en comptes d'ell. Això es rellevant perquè quan aquestes notícies van arribar a Roma, el seu pare Marc Emili Escaure *princeps senatus* el va repudiar. Davant d'això, el fill es suïcidaria, deixant vídua a la seva esposa Cecília

---

⁷⁰ Telford, L. (2010). *Sulla: A Dictator Reconsidered*. Pàg. 64

Metela, la qual era neboda de Quint Cecili Metel Numídic. Per tal de no deixar sense espòs a Cecília, el propi Marc Emili Escaure va decidir casar-se, o sigui, el pare es va casar amb la viuda del fill. Això és rellevant perquè més tard, quan Marc Emili Escaure morís, Luci Corneli Sul·la es casaria amb ella.

Tornant al camp de batalla, quan Boiorix va arribar al riu Po li van arribar les notícies sobre la victòria de Gai Màrius a Aquae Sextiae⁷¹. Arrel d'aquesta notícia, tant tigurins, com marcomans i queruscs van abandonar a Boiorix, quedant-se aquest només amb els cimbres. A Roma aquesta victòria va tenir una càlida benvinguda, proclamant a Gai Màrius cònsol altre cop *in absentia*, juntament amb Mani Aquil·li el Jove, el qual havia tingut un gran paper també a la victòria d'Aquae Sextiae.

Amb això arribem a l'any 101 aC, on els cimbres després de passar una breu temporada al voltant del riu Po van decidir marxar cap a Placència, on es van topar amb l'exèrcit de Gai Màrius conformat per 54.000 efectius, quedant així completament envoltat, ja que l'exèrcit de Catul Cèsar continuava a la Gàl·lia Narbonesa.

Ambdós bàndols es van trobar a l'explanada del riu Po, a prop de Vercellae. Era el 30 de juliol quan el rei Boiorix es va posar en contacte amb Gai Màrius per establir una hora i lloc exactes per començar la batalla, establint Màrius com a dia l'endemà i com a lloc la mateixa explanada. Màrius va desplegar tota la seva

---

⁷¹ Al centrar-me amb la figura de Sul·la no explicaré amb detall la batalla d'Aquae Sextiae. No obstant, en aquesta batalla Gai Màrius faria gala del seu gran talent militar, derrotant els més de 100.000 germànics amb solament 37.000 romans. Qui liderava els germànics en aquesta batalla era el rei Teutobod, dels teutons, el qual moriria en combat. Va ser tan aclaparadora aquesta batalla que el tercer grup dels germànics que havien d'atacar Itàlia pel front més oriental es van acabar retirant a Jutlàndia, i pels romans Aquae Sextiae seria anomenat el Mont de la Victòria. Només van sobreviure 17.000 persones, i una part important de dones i infants germànics que van sobreviure van decidir suïcidar-se abans d'entregar-se al jou romà. [Mommsen, T (1876). *Historia de Roma, Volum V*. Pàgs. 272-282]

infanteria, dividint-la en dos grups de 15.000 soldats cadascun. Per altra banda, Catul Cèsar amb les tropes menys experimentades (24.000 efectius) es va col·locar al centre de la formació mentre que Gai Màrius comandava l'ala esquerra i Luci Corneli Sul·la la dreta, al càrrec de la cavalleria.⁷²

La batalla va començar amb un atac sorpresa de Gai Mari, el qual va ser contestat amb un avenç de la cavalleria cimbria cap a l'ala dreta, amb la idea de mantenir els romans distrets mentre la infanteria cimbria se'ls apropava per darrere. No obstant, Màrius va aconseguir evitar aquesta tàctica centrant tots els seus esforços en neutralitzar l'avenç de la cavalleria per així a continuació poder enfrontar-se a l'amenaça d'infanteria. Amb l'avenç de la batalla, els cimbres no es van adonar que el sol els va començar a donar de cara, fet que va ser crucial pel resultat de la batalla. La cavalleria cimbria va ser totalment superada per la romana encapçalada per Sul·la, decidint-se la batalla en última instància en una acarnissada entre ambdues infanteries. Seria en aquest punt on la disciplina i professionalitat romana juntament amb la llum del sol marcaria la diferència, essent aquesta la fi dels cimbres. Moririen 100.000 cimbres en aquesta batalla, i només 1.000 romans. El propi rei Boiorix moriria en batalla.⁷³ Tal com havia passat a Aquae Sextiae, moltes dones van preferir el suïcidi a ser entregades com a esclaves a Roma. Tot i això, els romans van aconseguir fer un total de 80.000 esclaus (60.000 dones i 20.000 soldats supervivents).⁷⁴

---

⁷² Telford, L. (2010). *Sulla: A Dictator Reconsidered*. Pàg. 65

⁷³ Mommsen, T. (1873). *Historia romana, Volum V*. Pàgs. 277-279.

⁷⁴ Telford, L. (2010). *Sulla: A Dictator Reconsidered*. Pàg. 65

Després d'aquesta batalla Gai Màrius va concedir la ciutadania romana a tots els itàlics que havien lluitat, sense consultar-ho prèviament al Senat. Evidentment això no va agradar a la facció aristocràtica del Senat, la qual va començar atorgar el mèrit de la victòria a Vercellae, decisiva per frenar de manera definitiva l'avenc germànic, a Quint Lutaci Catul Cèsar. Això va desencadenar en una pugna entre Màrius i Catul, que va acabar amb la concessió de dos triomfs, essent el de Catul el principal ja que la seva victòria havia estat més important, tot i que era Màrius qui realment havia portat les regnes de tot el conflicte. En aquest conflicte Luci Apuleu Saturní parlaria en favor de Mari, defensant el seu protagonisme en ambdues batalles, i seria en aquest context quan la popularitat de Sul·la creixeria, ja que l'aristocràcia començaria a tenir en consideració els seus èxits militars, segurament també amb la idea de debilitar la postura popular de Gai Màrius. Sigui com sigui, això va perjudicar greument la relació entre Màrius i Sul·la, i amb la mort de l'esposa del segon en aquestes dates, el vincle familiar que els unia va desaparèixer⁷⁵.

Per tant, en aquest punt considero que es pot arribar a la conclusió que les Guerres Címbriques van marcar un abans i un després en la relació entre ambdós romans. Com explicaré en els següents capítols, a partir d'aquí Sul·la començarà la seva carrera política, la qual mostrarà clares simpaties per la facció aristocràtica-conservadora, portant aquesta enemistat de caire militar al terreny polític.

---

⁷⁵ Brizzi, Giovanni (2004). *Silla*. Pàg. 33-35.

IV) Ascens polític (101-91 aC)

Segona esposa

A principis del segle I aC moriria la primera esposa de Sul·la, Júlia. En la República els matrimonis eren un eina molt important per traçar aliances polítiques que podrien en el futur beneficiar o perjudicar el *cursus honorum* d'un romà. Per aquest motiu, era de vital importància per un polític romà estar casat, presumiblement amb una bona família. Al tractar-se Sul·la d'un aristòcrata provinent d'una de les famílies més nobles de Roma, aquest assumpte no li resultava gaire complicat, tenint en compte a més que fruit de les seves campanyes a Àfrica i al nord d'Itàlia havia començat a guanyar-se un nom entre els seus iguals.

Hi ha una gran mancança d'informació en tots els esdeveniments que succeeixen durant aquesta època, i el segon matrimoni de Sul·la no és una excepció. La biografia de Sul·la per part de Plutarc és la única font primària que tenim conservada fins a l'actualitat que ens parla sobre els matrimonis de Sul·la abans del 89 aC, i resulta important mencionar aquesta data, ja que com veurem en aquest any es casarà amb Cornèlia Metela. Així doncs, entre el seu primer casament amb Júlia i el seu penúltim casament amb Cornèlia Metela hi ha molts dubtes sobre quantes esposes va tenir.

Plutarc menciona l'existència de dues esposes: Èlia i Clèlia⁷⁶. D'aquestes dues esposes, sobre Èlia no comenta absolutament res, mentre que sobre Clelia explica que Sul·la la repudiaria l'any 89 aC, acusant-la d'estèril. Les referències matrimonials de Plutarc sobre Sul·la resulten de dubtosa credibilitat, ja que per

---

⁷⁶ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sulla, Volum III*. Pàg.325.

començar ell afirma que la primera esposa del dictador va ser una tal *Ilia*, quan actualment s'ha demostrat que no va existir cap *Ilia*, i que probablement l'historiador romà es referia a Júlia⁷⁷. Seguint aquest fil, no resultaria estrany que Plutarc tornés a cometre un error, i que tant Èlia com Clèlia fossin la mateixa persona. Deixant a banda l'argument que ambdós noms són similars i podrien desencadenar una confusió simple, Sul·la ja en aquesta època s'havia forjat un renom important, i venint d'un casament amb una Júlia, resultaria molt estrany que es "degradés" en el sentit de casar-se amb una dona de menor estirp. El fet que Plutarc no digui absolutament res sobre Èlia em fa pensar que aquesta dona no va ser gaire important, ni ella ni la seva família, ja que sinó es faria algun repàs al seu arbre genealògic. Endemés, per altra banda, respecte a Clèlia es narra un esdeveniment tangible: va ser repudiada per Sul·la l'any 89 aC, acusada d'esterilitat. Finalment és il·lògic que Sul·la es casés amb una dona amb tant poca rellevància quan el que volia era propulsar el seu *cursus honorum*, i com he dit al principi, una bona manera de fer-ho era assegurant-se una bon matrimoni.

Havent repassat la figura d'Èlia, ara procediré a exposar els meus raonaments sobre Clèlia. Deixant de banda el seu repudi, Clèlia era un nom poc comú en la societat romana, i corresponia a la *gens Clèlia*. Aquesta gens provenia de Terracina i al llarg del segle II aC i I aC serien bastant importants en la societat romana. Per exemple, l'any 128 aC un tal Titus Cloeli seria un dels *Triumvir monetalis*, els quals s'encarregaven de supervisar l'encunyació de monedes⁷⁸; o

---

⁷⁷ Gómez-Pantoja, Joaquín (1991). "L. Cornelius Sulla, 25 años de investigación (1960-85) II. Estado de la cuestión", de la *POLIS, Revista de ideas y formas políticas de la Antigüedad Clásica*. Pàg. 80.

⁷⁸ Crawford, M. H. (2019). *Roman Republican Coinage*. Pàgs. 285.

l'any 98 aC el fill de l'anterior, també dit Titus Cloeli, seria qüestor i després legat de Màrius el Jove l'any 83 aC⁷⁹.

Havent exposat els dos casos opino que Sul·la no es casaria amb cap "Èlia", sinó que la seva segona esposa seria Clèlia, i la tercera la coneguda Cornèlia Metela. No obstant, no em veig amb l'autoritat acadèmica per descartar el que proposa Plutarc, i degut a que aquest assumpte no és gaire transcendental en la vida de Sul·la, deixaré per ara el tema de les esposes del futur dictador.

Tornant altra vegada al relat principal, Sul·la tornaria a Roma l'any 101 aC. La opinió en el món acadèmic està bastant dividida respecte la cronologia de la carrera política de Sul·la durant la dècada dels 90. Com he narrat a l'anterior capítol, Sul·la assoliria la qüestura l'any 107 aC, començant així el seu *cursus honorum*. Després de la qüestura vindria l'edilitat, i és aquí on comença la polèmica historiogràfica.

Edilitat curul

L'edat legal necessària segons la *Lex Annalis* per a ser edil eren els 36 anys⁸⁰, i per tant Sul·la podia aspirar a dita candidatura des de l'any 102 aC. No obstant, com he narrat a l'anterior apartat durant aquest any Sul·la estava exercint com a tribú militar de Quint Lutaci Catul Cèsar. Així doncs, l'any 102 aC no podria presentar la seva candidatura, essent el 101 aC l'ideal per Sul·la per presentar-la, si tenim en compte que Sul·la volia aprofitar els seus èxits militars recents per sortir afavorit en les eleccions⁸¹. Malauradament, no es podia presentar a les eleccions

---

⁷⁹ Broughton, T.R.S. (1952). *Roman Magistrates. Volum II*. Pàg. 65.

⁸⁰ Astin, A.E. (1958). "*Lex Annalis*". Pàg. 41.

⁸¹ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sulla, Volum III*. Pàg.320.

del 101 aC perquè l'any 100 aC era plebeu, i per consegüent Sul·la hauria d'esperar fins al pròxim any per presentar-se, esdevenint edil així l'any 99 aC⁸².

Havent explicat tot l'anterior, l'historiador austríac E. Badian defensa la idea que Sul·la va decidir no presentar-se a l'edilitat pel *biennium*⁸³. El *biennium* era el període de dos anys que tot romà havia de respectar entre una magistratura i una altra⁸⁴, obligant així a Sul·la, en cas que hagués estat edil l'any 99 aC, a esperar-se fins l'any 97 aC per a ser pretor.

Per altra banda, l'historiador francès P. F. Cagniard també es decanta per la idea que Sul·la mai va ser edil curul, però ho justifica des d'un punt de vista més pragmàtic. Esdevenir edil curul era molt car, ja que celebrar jocs que acontentessin al poble i estiguessin per damunt dels que havien celebrat anys abans els altres senadors era una feina molt dura a nivell econòmic, i més ho era en aquests anys. L'any 100 aC els edils Luci Licini Cras i Quint Muci Escèvola havien organitzat unes *venationes* amb lleons⁸⁵, i a l'any següent Gai Claudi Pulcre i Luci Valeri Flac havien organitzat unes *venationes* encara més espectaculars amb elefants⁸⁶. Amb tot això s'arribaria a l'any 99 aC, en el qual Sul·la complia 39 anys, i per consegüent ja podia esdevenir pretor, una

---

⁸² L'alternació de les magistratures anuals va ser una pràctica que es va efectuar estrictament fins a l'any 135 aC. A partir d'aquest any aquest interval es va seguir de manera irregular, i finalment l'any 91 aC es deixaria de fer servir. No obstant, si observem la llista d'edils, es pot observar que els anys 101, 99 i 97 van ser els patricis qui van ser edils, mentre que durant els anys 100 i 99 ho van ser els plebeus. [Broughton, T.R.S. (1951). *The Magistrates of the Roman Republic*. Pàgs. 189-190]. Això ens dona entendre que almenys durant aquest període de temps aquesta pràctica encara estava en ús, almenys en l'edilitat. Sul·la no es podia presentar a les eleccions del 101 aC perquè hauria d'exercir l'any 100 aC, any que com hem vist era plebeu.

⁸³ Badian, E. (1959). "Sulla's Cilician Command" a la revista "Athenaeum, 37". Pàg. 283.

⁸⁴ Astin, A.E. (1958). "Lex Annalis". Pàg. 7-19.

⁸⁵ Jones, W.H. (1963). *Naturalis Historia, Volum VIII*. Pàg. 53.

⁸⁶ Jones, W.H. (1963). *Naturalis Historia, Volum VIII*. Pàg. 19.

magistratura menys costosa, més prestigiosa, més fàcil d'accedir (ja s'escollien sis pretors contra els dos edils) i que catapultava directament cap al consolat⁸⁷.

Personalment també penso que Sul·la va ometre el càrrec d'edil curul, i simpatitzo més amb la teoria de P.F. Cagniard que no pas amb la d'E. Badian. No obstant, considero que és necessari exposar almenys dos teories que mostrin l'altra cara de la moneda d'aquest debat, tot i que ja hagin estat descartades.

La primera teoria que exposaré a favor de l'edilitat de Sul·la és la que presenta J. Carcopino. Segons Carcopino Sul·la fracassaria en les eleccions per esdevenir pretor l'any 96 aC, i per tant l'any següent es presentaria a les d'edil curul per ocupar el càrrec finalment l'any 94 aC. Durant el seu mandat com a edil curul es presentaria al seu torn a la magistratura de pretor, en la qual sortiria vencedor i exerciria com a tal l'any següent, el 93 aC⁸⁸. Aquesta teoria, però, presenta tres inconvenients:

- Un magistrat en actiu no podia presentar-se com a candidat per una altra magistratura⁸⁹.
- Aquesta teoria ignora el *biennium* abans comentat⁹⁰.
- L'any 94 aC era un any plebeu, i per consegüent Sul·la no podia presentar la seva candidatura⁹¹

---

⁸⁷ Cagniard, P.F. (1991). "L. Cornelius Sulla in the Nineties: a Reassessment, 50". Pàgs. 288-289.

⁸⁸ Carcopino, J. (1932). *Sylla ou la monarchie manquée*. Pàg. 24.

⁸⁹ Mommsen, T (1887). *Römisches Staatsrecht, Volum I*. Pàg. 523.

⁹⁰ Veure nota 84.

⁹¹ Veure nota 82.

La segona teoria és més contemporània, i ve de la mà de G.V. Sumner. Evidentment Sumner ignora tot el que he comentat a la pàgina anterior, i tot i exposar que Sul·la fracassaria a les eleccions de l'any 99 aC per a ser pretor, afegeix que en les mateixes eleccions presentaria una altra candidatura per esdevenir edil. Llavors, seria edil l'any 98 aC, *privatus* el 97 aC, candidat a pretor l'any 96 aC, i finalment pretor l'any 95 aC. Els dos errors principals d'aquesta teoria són:

- L'any 98 aC es tractava d'un any plebeu.
- No hi ha cap registre de Sul·la que mostri la seva doble entrega de candidatures en unes mateixes eleccions. Tot i que es cert que Gai Màrius va fer quelcom semblant, l'esdeveniment de Màrius quedaria reflectit en l'obra de Plutarc, i si realment Sul·la ho hagués fet, Plutarc també ho hauria narrat⁹².

Així doncs, Sul·la ometria l'edilitat i presentaria la seva candidatura a pretor. A l'igual que amb l'edilitat, també hi ha bastant de debat sobre la pretura de Sul·la, no sobre la seva existència sinó sobre la seva cronologia.

Només hi ha una font clàssica que estableix una data en concret per la pretura de Sul·la: l'obra de Gai Vel·lei Patèrcul. Vel·lei Patèrcul situa la pretura de Sul·la a l'any 91 aC. Aquesta data és intrínsecament incorrecta, ja que l'any següent esclataria la Guerra Social i deixaria molt poc espai pel govern provincial de Cilícia que faria Sul·la l'any posterior a la seva pretura⁹³.

---

⁹² Staveley (1974). *Greek and Roman Voting and Elections*. Pàgs. 417-419.

⁹³ Badian, E. (1959). "Sulla's Cilician Command" de la revista *Athenaeum*, 37. Pàg. 280.

De fet, aquesta teoria es refutada per les *Periochae* de Tit Livi. Livi situa els esdeveniments de Sul·la a l'Est després de les victòries de Tit Didi contra els celtibers i el testament de Ptolomeu Cirene⁹⁴ (esdeveniments produïts els anys 97 i 96 aC respectivament)⁹⁵, i abans del judici de Publi Rutili Rufus, el qual es va produir l'any 92 aC. Això ens deixa un interval de temps de quatre anys, del 96 aC al 92 aC per datar la seva estada a l'Est, i degut a que una de les millors cartes que tenia Sul·la per guanyar les eleccions era mantenir fresc al poble els seus èxits militars contra els germànics⁹⁶, el més correcte és concloure que Sul·la seria enviat a l'Est l'any 96 aC i pretor l'any 97 aC (presentant-se a les eleccions l'any 98 aC). Endemés, aquesta datació concorda correctament amb el que ens explica Plutarc sobre el fracàs de Sul·la en el seu primer intent per esdevenir pretor, situant així aquest primer intent l'any 99 aC (per esdevenir pretor l'any 98 aC)⁹⁷⁹⁸. Tenint clara ja la data de la pretura de Sul·la, com és que fracassa en el seu primer intent? Plutarc justifica aquest fracàs amb la idea que el poble romà, coneixedor de l'amistat del jove Corneli amb el rei Boccus de Mauritània, volien gaudir d'uns magnífics jocs organitzats per Sul·la, i per conseqüent voldrien que el jove Corneli fos edil curul abans que pretor⁹⁹.

---

⁹⁴ Duarte, A.D. (2008). *Periochae d'Ab urbe conditas*, 70. Pàg. 69.

⁹⁵ Nice, A. (1990). *Julius Obsequens: Book of Prodigies*. Punts 48 i 49 respectivament.

⁹⁶ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sulla, Volum III*. Pàg.320

⁹⁷ Veure nota 96.

⁹⁸ Aquest argument l'exposa Ernst Badian a l'article de la nota 93.

⁹⁹ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sulla, Volum III*. Pàg.321.

Pretura urbana

Finalment Sul·la esdevindria pretor l'any 97 aC, i mitjançant un sorteig se li atribuiria la pretura urbana. Tot i que cada vegada més Sul·la s'anava aproximant a les posicions més conservadores de la política romana, encara hi havia aristòcrates que recordaven el seu passat amb Gai Màrius i li guardaven cert ressentiment. Pot ser per això, o bé per causes personals, que quan Sul·la va obtenir el càrrec el seu antic germà polític, Gai Juli Cèsar Estrabó, va encapçalar tota una onada de crítiques cap a ell i la seva pretura, dubtant de la legitimitat de la seva elecció, atribuint-la al suborn¹⁰⁰. Això va propiciar una pugna que no va assolir gran magnitud, però seria simplement un avenç del conflicte que es desencadenaria uns anys després¹⁰¹. Gai Juli Cèsar Estrabó era un polític romà que s'havia guanyat certa admiració gràcies a la seva oratòria i el seu primer exercici als tribunals, obtenint populars victòries com ara el cas contra Tit Albuci¹⁰². Amb això el que vull donar a entendre és que, a mesura que la carrera política de Sul·la anava avançant, més enemics aniria obtenint, i això és clau per entendre la seva posició en la Primera Guerra Civil Romana i els bàndols que s'originarien.

El segon esdeveniment important de la seva pretura va ser la celebració dels *ludi Apollinares*. Com he explicat al primer capítol, va ser un antecessor de Sul·la qui va establir la celebració d'aquests jocs en honor al deu Apol·lo, i per consegüent aquest deu sempre estaria molt vinculat amb aquesta família. Amb la celebració d'aquests jocs Sul·la buscava aconseguir dos coses: en primer lloc obtenir

---

¹⁰⁰ Veure nota 99.

¹⁰¹ Keaveney, A. (1986). *Sulla: The Last Republican*. Pàgs. 30.

¹⁰² Smith, W. (ed.) (1841). *Dictionary of Greek and Roman biography and mythology. Volum I*. Pàgs. 537-538.

popularitat, tota aquella que hauria pogut aconseguir durant la seva edilitat; i en segon lloc la glorificació dels seus avantpassats establint una connexió divina, així és, amb Apol·lo¹⁰³.

Malauradament no es sap res més sobre la pretura. No obstant, cal tenir en compte que la pretura era una de les magistratures superiors, la qual atorgava al romà que l'ostentés cert prestigi polític que es podria veure transmès en el Senat. Així doncs, a partir d'aquí podem deduir que Sul·la començaria a tenir un pes en la política romana, si bé és cert que ni molt menys era encara dels polítics més influents i poderosos. Després de la pretura seria enviat com a procònsol a Cilícia¹⁰⁴ on el seu expedient militar continuaria allargant-se exitosament.

Proconsolat a Cilícia i Capadòcia

Hi ha diversos dubtes sobre la qualitat en què va ser enviat Sul·la a Cilícia. Si bé és cert que va ser enviat com a governador, probablement Cilícia encara no figurava com una província en si, ja que els anteriors magistrats que s'havien enviat a aquest territori no ho havien fet en qualitat de governador, sinó que havien ostentat càrrecs especials per combatre l'amenaça pirata: Marc Antoni Crètic o Publi Servili Vàtia eren els predecessors més recents d'aquest càrrec¹⁰⁵. Tot i que tindria èxit en aquesta campanya, guanyant la partida als pirates, el Senat li encarregaria una missió especial: retornar el tron de Capadòcia al rei Ariobarzanes¹⁰⁶.

---

¹⁰³ Keaveney, A. (1983). "Sulla and the Gods" de *Studies in Latin Literature And Roman History, III*. Pàgs. 56-60.

¹⁰⁴ Badian, E. (1959). "Sulla's Cilician Command" de la revista *Athenaeum* 37. Pàg. 285.

¹⁰⁵ Veure nota 104.

¹⁰⁶ Veure nota 99.

L'any 99 aC el rei Mitrídates VI del Ponto¹⁰⁷ va assassinar el seu nebot Ariartes VII, rei de Capadòcia, per apoderar-se del seu regne i establir com a monarca a un dels seus fills, Ariartes IX¹⁰⁸. No obstant, eventualment els capadocis es revoltarien contra el fill de Mitrídates, destronant-lo i posant al seu lloc el germà petit d'Ariartes VII, Ariartes VIII. Malauradament, Ariartes VIII moriria al cap de poc, i llavors el rei Nicòmedes III de Bitínia i Mitrídates VI van enviar els seus candidats a Roma perquè el Senat decidís¹⁰⁹. No obstant, el Senat va respondre donant la llibertat a Capadòcia de qualsevol monarca, però els capadocis volien un rei, i per tant van acabar escollint a Ariobarzanes I, l'any 97 aC. Tant bon punt Ariobarzanes va arribar al tron va ser expulsat per Tigranes, sogre de Mitrídates, i es va a posar al seu lloc al candidat de Mitrídates, Gordius¹¹⁰. A continuació, Mitrídates expulsaria al rei Nicòmedes IV de Bitínia, fet que comportaria que tant Nicòmedes com Ariobarzanes anessin cap a Roma en busca d'ajuda. Seria en aquest moment en el que el Senat enviaria Luci Corneli Sul·la a restituir a Ariobarzanes I al tron capadoci, ja que era l'únic rei legítim¹¹¹.

Degut a que inicialment Sul·la havia estat enviat a Cilícia per combatre els pirates, no tenia una armada gaire prominent, i no podent fer lleves, va augmentar el seu exèrcit amb aliats d'Àsia. Amb una inferioritat numèrica evident va fer front a

---

¹⁰⁷ Mitrídates VI va ser rei del Ponto. Indagaré més sobre la seva figura quan parli sobre la "Primera Guerra Mitridàtica" més endavant.

¹⁰⁸ Marc Junià Justí. *Historiarum Philippicarum*. 38.1.7-10.

¹⁰⁹ Marc Junià Justí. *Historiarum Philippicarum*. 38.2.3-7.

¹¹⁰ Marc Junià Justí. *Historiarum Philippicarum*. 38.2.8.

¹¹¹ A partir d'aquí ja deixo d'utilitzar l'obra de Marc Junià Justí com a referència pels esdeveniments que succeeixen a Capadòcia, ja que Justí en cap moment menciona a Luci Corneli Sul·la, donant a entendre que el Senat decreta directament que Ariobarzanes torni al tron i que així acaba essent, sense cap mena de complicació. [Dmitriev, S. (2006). "Cappadocian Dynastic Rearrangements on the Eve of the First Mithridatic War" de *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 55. Pàgs. 285-291]

Gordius, el qual gaudia del suport de Mitrídates VI, i finalment el va acabar vencent. No es saben gaires detalls sobre el conflicte, però el que sí que es pot assegurar es que la batalla va acabar amb una clara victòria per part de Sul·la, el qual va ser aclamat com a *imperator* per les seves tropes¹¹². Ariobarzanes seria restituit al tron, i veient el potencial de Sul·la, Mitrídates no tindria altra opció que resignar-se a acceptar les conseqüències de la seva derrota.

L'estada de Sul·la a l'Est, però, no va acabar aquí. Després de la gran victòria a Capadòcia, Sul·la va marxar amb el seu exèrcit cap al riu Èufrates, i allí es va reunir amb un ambaixador de Partia anomenat Orobazus. Això es rellevant perquè va ser el propi Mitrídates qui va tenir la iniciativa de concretar aquesta entrevista, essent per tant Sul·la el primer romà que era convidat a una reunió d'amistat per part dels pòntics en tota la història de Roma¹¹³. Bàsicament aquesta reunió es va concretar per tal d'establir una pau entre romans, pòntics i armenis (aquests darrers havien actuat a favor dels pòntics en el conflicte de Capadòcia) i fixar de manera apropiada les fronteres.

En aquesta reunió, la qual es va celebrar a la riba del riu Èufrates, es van col·locar tres cadires curuls: una per Ariobarzanes, una altra per Orobazus i al mig la de Sul·la. En aquesta reunió es va establir el riu Èufrates com a frontera natural entre els regnes de Capadòcia i Pàrtia. Posteriorment, quan Orobazus arribés ja a Pàrtia, Mitrídates el faria matar, no perquè no li agradés la resolució de la reunió amb Sul·la (al contrari, era el que buscava, establir la frontera al riu Èufrates) sinó que no li agradava com aquesta havia estat dirigida, sota l'autoritat unànime de

---

¹¹² Mackay, C.S. (2000). "Sulla and the Monuments" de la revista *Historia*, 49. Pàg. 178-193.

¹¹³ Veure nota 99.

Sul·la¹¹⁴. Plutarc menciona que un caldeu que va acompanyar la comitiva d'Orobazus va mostrar-se sorprès davant la persona de Sul·la, preguntant-se com és que no era considerat ja el Primer Home de Roma i a què esperava a ser-ho¹¹⁵.

Deixant de banda si aquest assumpte és vertader o no, la realitat és que a partir d'aquest moment s'associaria a Sul·la constantment amb la divinitat de la bona fortuna, Venus. Probablement aquest fet ha estat manipulat pels biògrafs com Plutarc que es van basar els seus treballs en gran mesura amb les Memòries del propi dictador. No obstant, el que sí que és cert és que el propi Sul·la començaria a associar-se ell mateix amb la deessa Venus, i els seus partidaris l'acompanyarien en aquest sentit. Tant és així que més endavant, com explicaré en capítols posteriors, anomenarà als seus dos fills bessons Faust i Fausta respectivament, noms provinents de la paraula en llatí *faustum* (favorable). Endemés, no s'ha d'oblidar tampoc que durant la seva dictadura afegiria *felix* al seu nom. Si a tot això afegim el que ja he comentat anteriorment sobre la connexió de Sul·la amb el deu Apol·lo, no resulta estrany arribar a la conclusió que Sul·la es considerés un home amb *virtus* (beneït pels deus). Evidentment totes aquestes connexions divines no deixen de ser una eina propagandística que busca en primera instància augmentar el prestigi de tot allò que fes el futur dictador, a la par que legitimava la seva obra i acció pel devenir de la història¹¹⁶. No obstant, el rellevant és que es pogués permetre fer aquestes connexions amb els deus, i a partir dels èxits aconseguits en aquestes campanyes a l'Est seria quan començaria a utilitzar-les.

---

¹¹⁴ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles: Sulla, Volum III*. Pàg.322..

¹¹⁵ Veure nota 114.

¹¹⁶ Keaveney, Arthur (1986). *Sulla: The Last Republican*. Pàgs. 33-35.

El cas de Censorí

Tot i que és desconeixen més detalls sobre la seva estada com a procònsol a Cilícia i Capadòcia, Sul·la encara passaria una bona temporada més per l'Est, probablement assegurant-se que es complissin els tractats de pau fets amb Mitrídates, tornant a Roma entre finals de l'any 93 i principis del 92 aC. Tot i que hi ha diverses cronologies per datar el seu retorn, totes elles coincideixen en situar aquest esdeveniment entre els anys 95 i 92 aC. Personalment m'he decantat per l'any 92 aC ja que en no tenir-se cap fet documentat important durant aquest període, considero bona la hipòtesi que planteja Brennan en relacionar aquests anys en l'estada de Sul·la a l'Est¹¹⁷. No obstant, la idea que plantegen diversos historiadors, entre ells Ernst Badian¹¹⁸, sobre un període obscur polític de Sul·la on probablement deixés la vida pública en un segon pla també és acceptable, però em quadra menys amb la personalitat que autors com Plutarc relaten d'ell. Sigui com sigui, un cop a Roma l'objectiu de Sul·la seria aconseguir el consolat, aprofitant els èxits militars que havia aconseguit a Capadòcia i Cilícia. No obstant, toparia amb Gai Marci Censorí, el qual el privaria de presentar la seva candidatura consular l'any 92 aC per esdevenir cònsol l'any següent.

Hi ha una clara divisió en la historiografia sobre el cas de Censorí, entre els qui opinen que era un agent de Gai Màrius i els que es decanten més per la idea que simplement es tractava d'un jove ambiciós.

Després de les Guerres Címbriques, tot i el prestigi que havia guanyat, la figura de Gai Marius s'anava debilitant paulatinament, i el motiu d'això és bastant

---

¹¹⁷ Brennan, T.C. (1992). "Sulla's career in the nineties: some reconsiderations", de la revista *Chiron*, 22. Pàg. 155-157.

¹¹⁸ Badian, E. (1970). "Sulla: The Deadly Reformer" de *Todd Memorial Lecture*. Pàgs. 8-11.

simple: Marius era un excel·lent militar però un polític mediocre. La facció aristocràtica-conservadora del Senat era la predominant durant els primers anys del segle I aC i evidentment veien a Gai Marius com un perill pel *mos maiorum* i el futur de la República, ja que els espantava la gran popularitat que tenia el general d'Arpinum per part del poble. Així doncs, poc a poc van començar una política de menyspreu que es va veure afavorida per les males decisions que prendria Marius, entre les quals estava l'aliança que va fer amb el dos cops tribú de la plebs Luci Apuleu Saturní. Màrius coneixia molt bé la crisi militar que patia Roma, amb un mal tracte pronunciat cap als legionaris. Això havia fet que hagués de realitzar tot un seguit de reformes militars per tal d'aconseguir un exèrcit per combatre a l'amenaça germànica. Així doncs, coneixedor d'aquest afer, a través de Saturní va voler impulsar una reforma agrària, la qual entre altres coses atorgava terres als soldats un cop havien acabat el seu servei militar de 25 anys, a més de limitar la propietat dels grans terratinents per tal que no absorbissin les petites propietats dels legionaris quan estaven de servei¹¹⁹. Era aquest un plantejament polític lògic i beneficiari per l'Estat, però la mancança d'habilitat política de Màrius es va fer patent, i Saturní va començar a radicalitzar aquesta reforma fent ús de demagògia per combatre a l'aristocràcia, obligant al propi Màrius a oposar-se a ell si volia conservar una bona reputació. La causa de Saturní acabaria de la pitjor manera que podia ser, amb la mort d'aquest, i el prestigi de Màrius es veuria afectat negativament.

Així doncs, Marius necessitava recuperar-se, i la millor manera de fer-ho era anar a la guerra. No obstant, en aquells moments Roma no estava immersa en cap

---

¹¹⁹ Tot això està millor explicat a l'apartat de les Guerres Cimbriques.

guerra important, així que l'any 99 aC Màrius va decidir, amb l'excusa d'un viatge religiós, anar a l'Est, on es va reunir amb Mitrídates VI del Ponto, que com he narrat anteriorment per aquesta època començava a causar problemes. La seva idea era provocar a Mitrídates perquè fos considerat pel Senat com una amenaça major, i postular-se ell mateix per enfrontar-la¹²⁰. No obstant, la jugada no li va sortir gaire bé, i seria Sul·la qui seria enviat a Capadòcia a fer front al rei del Ponto. Realment l'entrevista que va mantenir Marius amb Mitrídates no va causar que el darrer esdevingués un enemic potencial de Roma, ja que el problema a l'Est amb aquest rei portava ja més d'una dècada coent-se a foc lent. No obstant, probablement aquesta entrevista faria conscienciar a Mitrídates de l'arrogància romana i fins a quin punt estaven els romans disposats a arribar per augmentar la seva *dignitas* i *autoritas*. I, de fet, amb l'entrevista que tindria amb Sul·la anys després segurament reafirmaria els seus dubtes i a la vegada preocupació vers l'expansió de Roma. Sigui com sigui, la qüestió és que Marius va fracassar en el seu intent de millorar la seva posició política a través d'una guerra, i quan Sul·la va ocupar el lloc que ell volia i endemés va resultar exitós, utilitzaria a Marci Censorí com a venjança, acusant-lo de *mala praxis* durant el seu proconsolat¹²¹¹²².

Tots aquests esdeveniments són certs i estan documentats, però on difereixo és amb la motivació que empeny a Marci Censorí per a portar a Sul·la als tribunals. El motiu pel qual no m'acaba de quadrar el plantejament de Keaveney és l'edat

---

¹²⁰ Luce, T. G. (1970). "Marius and the Mithridatic Command", de la revista *Historia*, 19. Pàg. 161.

¹²¹ Valgiglio, E. (1956). *Silla e la crisi repubblicana*.

¹²² Aquesta és la teoria que presenta Arthur Keaveney, i està extreta de la seva obra *Sulla: The Last Republican*, entre les pàgines 36 i 37.

de Marc Censorí. No es sap amb exactitud l'any de naixement de Gai Marci Censorí, però segons G.V. Sumner giraria al voltant de l'any 111 aC¹²³. Així doncs, si situem l'any de l'acusació entre els anys 93 i 92 aC, Censorí tindria uns vint anys aproximadament. Partint d'això, seria una jugada molt arriscada i insensata que Mari, llavors considerat el Primer Home de Roma, utilitzes a un jove de vint anys per querellar-se contra Sul·la. L'argumentació que em sembla més plausible és que acusant a un personatge que cada vegada estava guanyant més pes en la política, Censorí volgués fer-se cert renom. Aquesta pràctica era bastant usual en la Roma Republicana¹²⁴ i l'exemple més famós i coetani a Censorí era l'acusació d'extorsió que havia portat a terme el jove de dinou anys Quint Hortensi Hortal contra Luci Marci Filip l'any 95 aC¹²⁵. Com aquests hi van haver molt més casos¹²⁶, tot i que la majoria acabaven frustrats. Endemés, l'any 88 aC (durant el consolat de Sul·la), Censorí seria un simple *monetaris* que no causaria cap problema a Sul·la, i quan realment es va situar en la seva oposició, simplement va acatar ordres de Luci Corneli Cinna, sense dur a terme cap acció directa contra Sul·la¹²⁷. Així doncs, per totes aquestes qüestions ni crec que Censorí estigués actuant sota les ordres de Màrius i ni crec tampoc que fos un enemic jurat de Sul·la¹²⁸.

---

¹²³ Sumner, G.V. (1973). *The Orators in Cicero's "Brutus": Prosopography and Chronology*. Pàg. 127.

¹²⁴ William, V.H. (1979). *War and Imperialism in Republican Rome, 327-70 BC*. Pàg. 19.

¹²⁵ Ciceró, *De l'orador*. 3.228-9./*Brutus*, pàg. 229.

¹²⁶ Reams, L.E. (1993). "Censorinus, Sulla and Marius" de *Rheinisches Museum für Philologie Neue Folge*, 136. Pàgs. 283-285.

¹²⁷ Veure nota 126.

¹²⁸ Tot aquest argument no és meu, sinó que és el de L.E. Reams que mostra en la obra que he citat a la cita 126.

Respecte l'acusació, no va arribar a cap lloc, ja que el propi Censorí ni es va presentar al judici. L'acusació girava al voltant de suposats suborns que hauria rebut Sul·la de Mitrídates, però tanta poca base devia tenir que ni es va presentar¹²⁹.

Aquesta acusació va impedir que Sul·la presentés la seva candidatura a cònsol l'any 92 aC, i l'any 91 aC ja esclataria la Guerra Social, i fins al 88 aC no tornaria a estar en una posició de força per ocupar la màxima magistratura. Tot i això, considero que l'efecte d'aquesta acusació no va ser tant greu com alguns historiadors afirmen¹³⁰, ja que simplement va endarrerir tres anys el seu *cursus honorum*, res descabellat si tenim en compte que d'entrada Sul·la des de la pretura ja no ocupava les magistratures *in suo anno*.

La donació del rei Boccus de Mauritània

A finals de l'any 91 aC el rei Boccus de Mauritània faria tot un seguit de donacions a Roma, i seria en aquest moment on considero que la relació amistosa entre Gai Màrius i Luci Corneli Sul·la acabaria de manera definitiva, si bé és cert que encara no serien enemics jurats. No obstant, abans de començar a parlar sobre aquesta donació, m'agradaria fer un breu repàs sobre les ocasions on els interessos d'ambdós romans van topar i van propiciar al desgast de la seva relació.

Tot comença amb el final de la Guerra contra Jugurta, on Màrius es queda amb tot el mèrit, fet que causa el disgust de Sul·la, el qual acaba reclamant part important de la victòria romana argumentant que havia estat ell qui havia

---

¹²⁹ Veure nota 114.

¹³⁰ Gruen, E.S. (1966). *Political Prosecutions in the 90's BC*. Pàg. 52./Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàg. 45.

capturat a Jugurta. Més tard, amb les Guerres Cimbriques, Sul·la es degradat de legat a tribú militar per Màrius i es transferit al campament de Quint Lutaci Catul Cèsar. Finalment, Màrius veu frustrada la seva oportunitat de millorar la seva posició a Roma essent enviat a l'Est per solucionar el conflicte de Capadòcia, i al seu lloc hi va Sul·la. Tot i que ja he comentat que, segons el meu punt de vista, Màrius no estaria darrere l'acusació de Censorí, això no nega que li desagradés que Sul·la es fes amb la posició que ell anhelava. Així doncs, aquests tres fets serien els que poc a poc desgastarien la relació entre ambdós romans, i a tot això s'ha d'afegir la involucració política de Màrius en escàndols com el de Luci Apuleu Saturní i l'aproximació cada vegada més notòria de Sul·la al bàndol aristocràtic-conservador.

Dit això, i tornant amb Boccus, el maurità faria una gran donació al Capitoli amb molts de tresors, entre els quals hi havia una peça d'or amb la imatge del propi rei Boccus entregant a Sul·la el rei numídic Jugurta (mateixa imatge que tenia Sul·la a un anell d'or que sempre portava). En aquest moment, Màrius i els seus partidaris van voler acabar amb aquesta donació, i trobant-se amb l'oposició de Sul·la i els seus partidaris, el conflicte podria haver desencadenat perfectament a una batalla armada si no hagués estat per l'esclat de la Guerra Social¹³¹.

---

¹³¹ Veure nota 114.

V) Guerra Social (91-89 aC)

Tribunat de Marc Livi Drus

El tribunat de Marc Livi Drus resulta de vital importància per comprendre els esdeveniments que van compondre la Guerra Social. Livi Drus, conegut també com Drus el Jove, era un patrici romà fill de Drus el Vell, un important polític de la generació anterior que s'havia postulat com un dels grans adversaris polítics de Gai Semproni Grac¹³².

L'any 91 aC va obtenir el tribunat de la plebs, i com a punt de partida pel seu tribunat es va marcar l'establiment de l'hegemonia senatorial davant els altres poders polítics. Seguint aquest fil, un dels afers més importants era la competència als tribunals, la qual l'ostentava plenament l'ordre eqüestre. Per tal que l'ordre senatorial obtingués autoritat en aquest camp, Drus el Jove va decidir proposar una ampliació del Senat, afegint-hi 300 cavallers, i d'aquest nou cos senatorial mixt s'escolliria la composició dels jutges als tribunals. A aquesta llei, però, hi va afegir una clàusula referida als suborns¹³³. Ja hi havia una llei que estava dirigida en contra dels suborns, legislada per Gai Semproni Grac, però curiosament només afectava a l'ordre senatorial, quedant els cavallers immunes¹³⁴. Amb aquesta nova clàusula, els cavallers també serien castigats pels

---

¹³² Sumner, G.V. (1973). *The Orators in Cicero's Brutus: Prosopography and Chronology*. Pàg. 64.

¹³³ White, H. (trad.) (1913). *Appian's Roman History III*. Pàgs. 69-71. Hi ha historiadors que proposen altres teories sobre aquest assumpte, qüestionant alguns l'ampliació del Senat, basant-se en petits fragments d'autors clàssics com Vel·lei Patèrcul o Luci Anneu Flor. Per saber més al respecte es pot consultar la següent obra: Weinrib, E.J. (1970). "The Judiciary Law of M. Livius Drusus (tr.pl.91 B.C)" d' *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. Pàgs. 415-419.

¹³⁴ E. J. Weinrib parla sobre les possibles afectacions que tindria aquesta clàusula cap a l'ordre eqüestre, a més d'exposar per què la llei de Grac no afectava a l'ordre senatorial. Considero que esplaiar-me en aquest tema em faria allargar el relat innecessàriament, ja que això ja s'escapa de la figura de Sul·la. No obstant, si es vol llegir més sobre això es pot consultar la font que cito a la cita anterior, entre les pàgines 419 i 426. Weinrib conclou que aquesta clàusula castigaria als cavallers

suborns, fet que els perjudicava àmpliament ja que múltiples dels judicis que realitzaven estaven infestats per suborns, essent possiblement un dels més destacables el que havia acabat amb l'exili de Publi Rutili Rufus l'any anterior¹³⁵.

Marc Livi Drus tenia el suport d'una gran part de l'aristocràcia, entre els quals es trobava el propi Luci Corneli Sul·la. És rellevant aquest punt perquè seria un altre dels exemples de la deterioració de la relació entre Màrius i Sul·la, doncs Màrius simpatitzava més amb l'ordre eqüestre. De totes formes, i tornant a Drus, per guanyar-se al poble va aplicar una distribució de *l'annona* a un preu bastant baix, a més de posar en funcionament una nova moneda de coure per fer front a les excessives despeses que estava tenint la societat romana en aquesta època¹³⁶ i una reforma agrària que, entre altres coses, assignaria colònies cíviqes a Sicília i a territoris de la Campània per als aliats itàlics i la plebs¹³⁷. El seu objectiu amb aquestes mesures era obtenir el suport d'ambdós ordres, tant dels senadors com dels cavallers, així com del poble i les classes socials més humils per tal de dur a terme el seu objectiu real: concedir la ciutadania romana a tots els aliats itàlics. Malauradament el pla de Drus el Jove es veuria frustrat, ja que s'acabaria guanyant l'enemistat de cavallers i senadors: per una banda, tot i que els cavallers es mostraven satisfets d'entrar al Senat, no suportaven la clàusula dels suborns que els perjudicava àmpliament; i per altra banda, tot i que els senadors es

---

que acceptessin suborns, i no pas els que els donessin. D'aquesta manera s'intentaria mantenir els jutges dels tribunals purs.

¹³⁵ Badian, E. (1956). "Q. Mucius Scaevola and the Province of Asia", de la revista *Atheneum*, 34. Pàg. 104.

¹³⁶ Mommsen, T. (1873). *Historia romana, Volum V*. Pàgs. 318-319.

¹³⁷ No em dispo amb aquest treball fer un anàlisi exhaustiu de la reforma agrària de Marc Livi Drus. Simplement el que busco és contextualitzar una mica el lector i fer entendre la importància que va tenir el tribonat de Drus. No obstant, per més informació sobre la reforma agrària de Livi Drus es pot consultar el capítol IV escrit per E. Gabba referit a la Guerra Social. [Gabba, E. (2008). "Chapter 4. The Social War", de *The Cambridge Ancient History Volume 9. The Last Age of Rome Republic: 146-43 BC*. Pàgs. 131-134.

mostraven satisfets per la seva nova participació als tribunals, no podien suportar l'entrada dels cavallers al Senat. Això propiciaria que eventualment Drus es quedés sense cap suport, i al morir el seu principal preceptor, Luci Licini Cras, Drus seria perseguit per ambdós bàndols i finalment assassinat a l'atri de la seva pròpia casa a finals d'any¹³⁸.

Drus era conscient de la importància que tenien els aliats itàlics, ja que sense anar gaire lluny gràcies al seu suport militar Gai Màrius havia pogut vèncer a la Confederació Germànica deu anys abans, i si ens centrem en Sul·la, aquest havia emprat en la seva majoria tropes aliades per restaurar el tron d'Ariobarzanes a Capadòcia. Anys abans, al 125 aC, el cònsol Marc Fulvi Flac amb l'ajuda de Gai Semproni Grac havia intentat ja concedir legalment la ciutadania romana als itàlics, però havia fracassat i mort en l'intent¹³⁹. El resultat de Drus no havia estat gaire millor, tenint les mateixes conseqüències. Endemés, Drus tenia una gran amistat amb el líder dels marsis Quint Pompedi Siló, el qual havia marxat amb un exèrcit de 10.000 marsis cap a Roma per pressionar a favor de les idees de Drus¹⁴⁰, i no va ser fins que es va topar amb el pretor Gneu Domici Ahenobarb que va decidir retirar-se¹⁴¹. Amb la mort de Drus, les esperances tant de Siló com de la resta d'itàlics d'aconseguir la ciutadania romana mitjançant una forma legal i pacífica es van evaporar, empitjorant-se la situació quan l'ordre eqüestre va començar una persecució de tots aquells senadors que havien simpatitzat amb

---

¹³⁸ Veure nota 133.

¹³⁹ White, H. (trad.) (1913). *Appian's Roman History III*. Pàgs. 67.

¹⁴⁰ Matyszak, P. (2014). *Cataclysm 90 BC*. Pàg. 58.

¹⁴¹ Telford, L. (2014). *Sulla: A Dictator Reconsidered*. Pàg. 58.

Drus¹⁴², desencadenant-se així l'anomenada Guerra Social o Guerra dels Aliats, entre finals de l'any 91 i principis del 90 aC.

Sul·la havia donat suport a Drus fins que va presentar la seva moció per donar la ciutadania romana a tots els itàlics. En aquest punt, com la majoria dels patricis, es va separar del jove tribú de la plebs, i va començar a preparar la seva candidatura pel consolat. No obstant, l'esclat de la guerra va necessitar dels millors generals de Roma, i degut a que l'expedient militar de Sul·la era excel·lent va ser cridat a files, com explicaré primerament sota les ordres de Luci Juli Cèsar i posteriorment com a general¹⁴³.

Confabulació itàlica

Tot i els esdeveniments que van succeir al llarg del tribunat de la plebs de Marc Livi Drus, els romans no eren conscients encara de la guerra que s'aproximava. No obstant, la marxa de Quint Pompei Siló a Roma els va començar a fer sospitar que la situació a Itàlia no era del tot pacífica. Per aquest motiu es va decidir enviar a tres pretors per a tota Itàlia per indagar sobre la situació dels itàlics: Quint Servili Cepió, Servi Sulpici Galba i Gneu Domici Ahenobarb.

Cada pretor constava d'una pròpia comitiva, on es trobaven espies o agents especials que ajudaven a cobrir més espai de recerca. Un d'aquests informants li

---

¹⁴² White, H. (trad.) (1913). *Appian's Roman History III*. Pàgs. 73-74. Aquesta persecució la va iniciar el tribú de la plebs Quint Vari Híbrida durant el seu tribunat de la plebs, proposant una llei anomenada *lex Varia de maiestate*. Bàsicament amb aquesta llei es disposava a perseguir i castigar a tots aquells que fossin una amenaça potencial vers l'Estat. Realment això només era una excusa ja que la realitat és que Vari Híbrida va perseguir a tots aquells que fossin enemics polítics de la seva facció, obtenint el suport dels cavallers. Per tant, aquesta llei no perseguia només als qui simpatitzaven amb la idea de concedir la ciutadania romana als aliats itàlics. [Matyszak, P. (2014). *Cataclysm 90 BC*. Pàgs. 80-82]. Tot i que no es té constància al respecte, molt probablement Luci Corneli Sul·la no simpatitzava amb Vari Híbrida ja que un dels focus que es va marcar Vari Híbrida van ser els aristòcrates més nobles, com Gai Aureli Cota (que havia estat familiar de Sul·la durant el seu primer matrimoni amb Júlia), Luci Calpurni Bèstia o Marc Emili Escaure.

¹⁴³ Keaveney, A. (1982). *Sulla: The last Republican*. Pàg. 40.

va comunicar a Servili Cepió que havia presenciat l'enviament d'un hostatge itàlic a Asculum¹⁴⁴. Així doncs, Servili Cepió va dirigir-se cap a Asculum, on va tractar d'una manera molt desagradable als itàlics, més com esclaus que no pas com a aliats, acabant així rebel·lant-se els itàlics contra Servili Cepió, matant-lo juntament amb tots els romans que l'acompanyaven.¹⁴⁵

Molts autors clàssics afirmen que Quint Pompei Siló era el *dux et auctor eius rei* (líder i autor de la revolta)¹⁴⁶¹⁴⁷¹⁴⁸, que anava de ciutat en ciutat organitzant tota la confabulació¹⁴⁹. Tant marsis com pelignes, vestins i marruquins es van revoltar de manera simultània, i posteriorment s'unirien a ells picens, frentans, hirpins i gent de Pompeia, Venosa, Iapigis, Lucània, samnites i altres pobles del sud del riu Liris¹⁵⁰.

Quan Domici Ahenobarb es va topar amb Pompei Siló probablement encara es desconeixia la massacre d'Asculum i la confabulació itàlica. No obstant, amb l'aprehensió de Sulpici Galba a Lucània i la seva posterior fugida ja resultaria totalment coneguda la confabulació.

A l'hivern del 91/90 aC els itàlics van enviar una ambaixada a Roma on demanaven la ciutadania romana, cosa que el Senat es va negar a concedir, esclatant així formalment la guerra. Els itàlics van crear una nova república

---

¹⁴⁴ White, H. (trad.) (1913). *Appian's Roman History III*.

¹⁴⁵ Walton, F.R. (1967). *Diodorus of Sicily*. Volum 12.

¹⁴⁶ Schlesinger, A.C.; Geer, R.M. (1959). *Summaries, Fragments and Obsequens*. Volum 14.

¹⁴⁷ Jones, H.L. (1917-1932). *Strabo, Geography. Books 1-2*.

¹⁴⁸ Shipley, F. W. (1924). *Compendium of Roman History/Res gestae divi Augusti*.

¹⁴⁹ Forster, E.S. (1929). *Epitome of Roman History*

¹⁵⁰ White, H. (1913). *Appian's Roman History III*.

anomenada *Itàlica*, i van establir com a nova capital Corfinium. Van elaborar un nou Senat i van encunyar la seva pròpia moneda, i els dos primers còsols itàlics van ser Quint Pompei Siló i el samnita Gai Papi Mutil.

Primer any de la guerra: sota el comandament de Luci Juli Cèsar.

Els còsols de l'any 90 aC varen ser Luci Juli Cèsar i Publi Rutili Llop, i degut a que a principis d'any encara no es divisava un enfrontament a gran escala, els còsols no gaudien d'un exèrcit gaire extraordinari, essent el típic consolar conformat per dues legions. No obstant sí que gaudien de generals amb una gran reputació: sota el comandament de Luci Juli Cèsar estarien Publi Corneli Lèntul, Tit Didi, Publi Licini Cras Dives i Luci Corneli Sul·la; i sota el comandament de Publi Rutili Llop estarien Gneu Pompeu Estrabó, Gai Perpenna i Gai Mari. Dividirien els romans Itàlia en dos parts, encarregant-se del nord Publi Rutili Llop i del sud Luci Juli Cèsar.

Durant aquest primer any de guerra el paper de Sul·la va ser més aviat secundari, protegint els flancs de Luci Juli Cèsar a Aesernia i Acerrae. De fet, no seria fins a finals d'any quan Sul·la mostraria el seu potencial militar, en l'última operació que faria conjuntament amb Gai Mari. Al llarg de l'any Gai Màrius havia estat enfrontant-se als marsis, obtenint diverses victòries. La pressió de Màrius havia estat tanta que havia forçat als marsis a retirar-se a una fortificació pròxima envoltada per un immens camp de vinya. Quan els marsis van voler escapar d'aquesta fortificació, doncs estaven lluny dels seus aliats i l'amenaça de Màrius cada vegada es feia més complicada de suportar, Sul·la, el qual havia acampat a

l'altra banda de dita fortificació, va barrar-los el pas, duent a terme una autèntica massacre¹⁵¹.

L'última menció que es té documentada sobre Sul·la en aquest any ocorre poc després del seu enfrontament contra els marsis. Luci Juli Cèsar havia intentat sense èxit aixecar un setge que estaven fent els itàlics a Aesernia, i degut a que l'operació no avançava Sul·la es va involucrar al setge. Tot i que els detalls d'aquest setge són bastant difosos, Apià narra que Sul·la va ser emboscat a un barranc, aconseguint escapar gràcies a una tàctica que ja havia efectuat anys abans a Capadòcia: va entaular negociacions de pau amb els enemics, i quan aquests van baixar la guàrdia va aconseguir treure del barranc tot el seu exèrcit exceptuant un trompeter, el qual es va quedar al barranc tocant l'instrument per tal que els enemics es pensessin que l'exèrcit romà encara continuava acorralat. Finalment Sul·la aconseguiria aixecar el setge, però amb l'arribada de l'hivern i la falta de provisions eventualment Aesernia seria presa pels itàlics. No obstant, aquests no avançarien ni per la zona del Laci ni per Campània, probablement degut a un bloqueig que hauria dut a terme el mateix Sul·la¹⁵².

Segon any de la guerra: les victòries de Sul·la

Els cònsols del segon any de la guerra, el 89 aC, van ser Gneu Pompeu Estrabó i Luci Porci Cató. En aquest segon any de guerra Pompeu Estrabó continuaria assetjant Asculum, mentre que Luci Porci Cató s'enfrontaria als marsis, amb les legions que Gai Màrius havia utilitzat l'any anterior. No obstant, entre el gener i

---

¹⁵¹ White, H. (1913). *Appian's Roman History III*. Pàg. 87.

¹⁵² Veure nota 151.

el febrer el cònsol Cató moriria i Luci Corneli Sul·la seria ascendit a *legatus pro praetore*¹⁵³.

Sul·la dirigiria les seves tropes cap a la regió de la Campània, on arrasaria diversos pobles costers que s'oposarien als romans i al 30 d'abril capturaria i destruiria la ciutat de Stabiae (Estàbia)¹⁵⁴. A continuació es dirigiria cap al nord, on posaria sota setge la ciutat de Pompeia. Per tal de dur a terme aquesta empresa va comptar amb el suport naval del legat Aulus Postumi Albí i una legió extra que havia mobilitzat l'hirpí Minaci Magi. Aquesta darrera legió primerament es va dirigir cap a la ciutat d'Herculà, on va ajudar al general romà Tit Didi a conquerir la ciutat i posteriorment es va afegir a Sul·la per fer caure a la ciutat de Pompeia¹⁵⁵. Referent a Postumi Albí, tot i que va augmentar el gruix de l'exèrcit de Sul·la amb una legió, dita legió no estava gaire contenta amb el seu legat, probablement pel tracte altiu i arrogant que proporcionava als soldats. Tant és així que els soldats van acabar lapidant i matant a Postumi Albí¹⁵⁶. Seguint el manual militar romà, quan la tropa matava al seu general havia de ser severament castigada. No obstant, Sul·la era conscient de la importància d'aquesta legió, i per aquest motiu va decidir, mitjançant un discurs, introduir el sentiment de culpabilitat als soldats

---

¹⁵³ Hi ha diverses interpretacions sobre la naturalesa del comandament de Sul·la. T.R.S. Broughton a la seva obra explica que després de la mort del cònsol Cató Sul·la rebria un comandament similar als de Màrius i Cepió l'any 90. [Broughton, T.R.S (1951-52). *The Magistrates of the Roman Republic*. Volum 2, pàg. 38.]. E.T. Salmon, per la seva banda, explica simplement que Sul·la va ser ascendit [Salmon, E.T. (1967). *Samnium and the Samnites*, pàg. 364] i finalment A. Keaveney argumenta que a Sul·la se li va atorgar un *imperium pro consule* per part del Senat un cop mort Cató, atorgant així també a Sul·la els legats del darrer (Tit Didi, Aule Gabini, Aule Postum Albí). [Keaveney, A. (2005). *Rome and the Unification of Italy*, pàgs. 210-211].

¹⁵⁴ Rackham, H. (1938-62). *Natural History*, Volum III, pàg. 52.

¹⁵⁵ Shipley, F.W. (1924). *Compendium of Roman History/Res gestae divi Augusti*. 2.16.

¹⁵⁶ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles*. Volum III, pàg. 325.

per l'atroc acció que havien fet per tal que intentessin redimir la seva acció en el camp de batalla¹⁵⁷¹⁵⁸.

No va tardar gaire en aparèixer l'oportunitat a aquestes tropes per redimir la seva fúnebre acció. Poc després de començar el setge, el comandant rebel provinent de Campània anomenat Luci Cluenci va arribar a les proximitats de Pompeia per tal d'intentar posar fi al setge de Sul·la. Per això va acampar els seus soldats a poca distància del general romà, entre els peus del Vesuvi i les Portes d'Hèrcules (Sul·la estava acampat també a les proximitats del Vesuvi).

Cegat per la ira, Sul·la va precipitar-se contra Cluenci sense esperar a l'avançada, patint així una derrota. No obstant, un cop va tenir el gruix de l'exèrcit sencer va tornar a dur a terme una nova ofensiva, aquest cop vencent i obligant a Cluenci a retirar-se dels peus del Vesuvi. No obstant, Cluenci no es va donar per vençut, i després de rebre reforços per part dels gals va decidir tornar a atacar a Sul·la, el qual li va infligir una gran derrota. Va ser una massacre, i els pocs soldats que van sobreviure van dirigir-se cap a la ciutat de Nola, la qual només va obrir una porta als supervivents itàlics. Degut a que eren massa soldats per una sola porta, no tots els itàlics van poder entrar a la ciutat, de manera que es va lliurar una batalla campal a les portes de Nola, que acabaria amb una victòria contundent romana, morint el propi Luci Cluenci en combat. Posteriorment el Senat premiaria a Sul·la per aquesta victòria amb una corona d'herba¹⁵⁹.

---

¹⁵⁷ Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàg. 43.

¹⁵⁸ Tots aquests esdeveniments van succeir abans de l'11 de juny, ja que en aquesta data moriria Tit Didi en el camp de batalla. [Cooley, A.E; Cooley, M.G.L. (2004). *Pompeii and Herculaneum: A Source Book*. Pàg. 19.

¹⁵⁹ White, H. (1913). *Appian's Roman History III*. Pàgs. 93-95.

Un cop derrotades les tropes de Luci Cluenci, Sul·la deixaria enrere el setge de Nola, la qual no es rendiria fins un any després, i es dirigiria cap als territoris dels hirpins, on va posar en setge al poble d' Aeclanum mentre el seu aliat hirpí Minaci Magi ocupava la ciutat de Compsa¹⁶⁰. Amb el suport de Minaci Magi va aconseguir presentar als habitants d' Aeclanum la possibilitat de rendir-se, als quals va donar una hora per decidir-se. Durant aquesta hora les tropes de Sul·la van apilar llenya al voltant de les muralles d' Aeclanum, i quan al passar l' hora els rebels encara no s' havien decidit què fer, va incinerar totes les pires que havien fet, forçant així als habitants d' Aeclanum a rendir-se. Després d' aquesta acció els altres pobles propers a Aeclanum es van rendir immediatament, sense oferir cap tipus de resistència¹⁶¹.

A continuació Sul·la es dirigiria cap a Sàmnium. Durant la guerra totes les rutes que es dirigien cap a Sàmnium havien estat vigilades pel samnita Gai Papi Mutil. No obstant, Sul·la va aconseguir efectuar un atac sorpresa a Papi Mutil, matant a molts dels seus soldats, ferint-lo greument i obligant-lo a marxar cap a Aesernia (Isernia). Sul·la va procedir a perseguir-lo, dirigint-se cap a Saepinum i d' allí a Bovianum, i finalment va acampar a pocs quilòmetres de les muralles d' Aesernia. Amb un atac frontal utilitzant totes les tropes, Sul·la va aconseguir prendre una ciutadella, i poc després va fer entrar a les seves tropes a la ciutat. Aquesta campanya es realitzaria entre el juliol i el setembre¹⁶². En aquesta darrera batalla

---

¹⁶⁰ Shipley, F.W. (1924). *Compendium of Roman History/Res gestae divi Augusti*. 2.16.2.

¹⁶¹ White, H. (1913). *Appian's Roman History III*. Pàg. 95.

¹⁶² Gabba, E. (1967). *Bellorum Civiliū Liber Primus*. Pàgs. 153-154./ White, H. (1913). *Appian's Roman History III*. Pàgs. 96-97.

moriria Gai Papi Mutil, i finalment Sul·la finalitzaria la seva participació militar en aquesta guerra prenent Bovianum.

Amb totes aquestes campanyes, Luci Corneli Sul·la aconseguiria pacificar de manera general el sud d'Itàlia, i entre la seva victòria contra els samnites (enemics tradicionals de Roma) i la seva condecoració amb la corona d'herba, va aconseguir suficient prestigi i popularitat com per decidir-se a presentar la seva candidatura per a esdevenir cònsol l'any següent, el 88 aC.

VI) Consolat i Marxa sobre Roma (89-88 aC)

Aliances matrimonials: tercera esposa i casament de la seva filla Cornèlia

En la Guerra Social, Luci Corneli Sul·la va aconseguir el que li faltava: ser acceptat pels seus iguals. Amb la seva participació en aquest conflicte els seus èxits militars es van consagrar i la seva figura va ser vista com una de les més eminents a nivell militar entre els seus coetanis. Provenint d'unes dècades on Gai Màrius havia representat la figura d'heroi del poble, l'aristocràcia veia en Sul·la un nexa d'unió entre el poble i ells, i és que Sul·la amb les seves gestes es va guanyar una fervent popularitat. Mostra de l'acceptació que va rebre entre els seus iguals és el seu tercer casament, amb Cecília Mètela¹⁶³¹⁶⁴.

Cecília Mètela era filla de Luci Cecili Metel Dalmàtic, un important senador de l'anterior generació de polítics que es va fer famós per condemnar a una vestal anomenada Licínia per presumptament haver tingut molts d'amants¹⁶⁵. Tot i això, els Cecili Mètel varen ser una família que durant els últims dos segles de la República van tenir una influència política i social immensa, tenint bastants integrants que van ocupar magistratures superiors. Per si això no fos poc, Cecília Mètela era també la vídua del *princep senatus* Marc Emili Escaure, un senador patrici que va ser una de les figures polítiques més importants de la República entre finals del segle II i principis del segle I aC.

---

¹⁶³ Com he comentat en anteriors pàgines, existeix la possibilitat que Sul·la amb anterioritat hagués tingut una altra esposa, de nom Elia. No obstant, degut a la mancança d'informació d'aquesta em decanto a pensar que dit matrimoni no va existir.

¹⁶⁴ Plutarc de Queronea. *Vides Paral·leles*. Volum III, pàg. 325.

¹⁶⁵ Cary, E. (1970). *Dio Cassius. Roman History. Books 12-35*. Pàg. 435-436.

Així doncs, Cecília Mètela era una de les dones més influents i apreciades de Roma, i el fet de casar-se amb ella va ampliar enormement els aliats polítics de Sul·la, entre els quals es trobava tota la gens Cecília Mètela. D'aquest matrimoni van nàixer dos fills: els bessons Faust i Fausta¹⁶⁶.

Com he anat narrant al llarg del treball, les aliances matrimonials eren una estratègia clau per comprendre l'entramat polític de la República. Realment es desconeix si aquest matrimoni amb Cecília Mètela va ser el motiu clau pel qual Sul·la va assolir el consolat o ja amb la influència i prestigi que tenia va ser suficient. Sigui com sigui, la qüestió és que aquest matrimoni va permetre a Sul·la posicionar-se com un dels polítics més respectats i importants de l'època. No obstant, no seria aquesta la única aliança matrimonial en la que Sul·la estaria vinculat en aquest mateix any.

El col·lega consular de Sul·la va ser Quint Pompeu Rufus. Probablement Sul·la i Rufus es van conèixer en el moment d'apogeu de Marc Livi Drus, posicionant-se els dos a favors del tribú de la plebs¹⁶⁷. Tot i això, una simple concordança política no era suficient per garantir una relació estable entre dos cònsols. Així doncs, Sul·la va casar la seva filla Cornèlia amb el fill de Quint Pompeu Rufus, Quint Pompeu Rufus el Jove, enfortint així els llaços entre ambdós cònsols i guanyant-se així Sul·la un important aliat¹⁶⁸.

---

¹⁶⁶ Gómez-Pantoja, J. (1991). "L. Cornelius Sulla, 25 años de investigación (1960-85) II. Estado de la cuestión". *Revista de ideas y formas políticas de la Antigüedad Clásica*, 3. Pàg. 80.

¹⁶⁷ Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàg. 45.

¹⁶⁸ Veure nota 164.

Gai Juli Cèsar Estrabó i Publi Sulpici Rufus

Tot i que l'elecció a cònsol de Sul·la estava més que assegurada, el seu col·lega Quint Pompeu Rufus no tenia la mateixa sort, ja que la seva participació en la Guerra Social havia estat més tímida i mai va presentar unes dots que el fessin destacar gaire. Per aquest motiu, l'intent de Gai Juli Cèsar Estrabó per a ser cònsol va ser una amenaça a considerar, ja que en el suposat cas que el darrer hagués aconseguit el seu propòsit, se li hagués complicat bastant la situació a Sul·la.

Com hem vist en el capítol referit a la pretura, no era la primera vegada que Cèsar Estrabó intentava perjudicar al futur dictador. Acusant-lo el primer cop d'haver aconseguit la pretura a partir de suborns, aquest segon intent d'acabar amb la seva carrera política es presentava més seriós i amb més perspectives d'èxit. No obstant, cal recalcar que l'objectiu principal de Cèsar Estrabó no era ni molt menys perjudicar la carrera política de Sul·la. Com tot polític romà, Cèsar Estrabó el que buscava era destacar en el seu *cursus honorum*, a part del fet d'evidentment aconseguir el consolat. Alguns acadèmics han argumentat que buscava el consolat per poder optar pel comandament militar contra Mitrídates VI, el qual com he narrat en l'anterior apartat en aquests anys ja s'estava perfilant com un enemic potencial de Roma. Aquesta teoria està totalment descartada ja que cap font ens indica cap indicatiu de motivació per part de Cèsar Estrabó referit a l'Est. Una altra teoria és que Cèsar Estrabó, tal com ho havia estat el seu germà Quint Lutaci Catul Cèsar, fos un dels partidaris de Gai Mari. Gai Màrius volia obtenir el comandament per fer la guerra contra Mitrídates (tenia les mateixes raons que les que tenia quan volia optar per solucionar l'afer de Capadòcia), i a canvi que Cèsar Estrabó li cedís dit comandament, Màrius li donaria suport en la seva

candidatura. Tot i què és una teoria lògica, el motiu pel qual està descartada és que Sul·la eventualment s'hagués adonat de la motivació de Mari, fet que no va ser així, ja que no es fins que Sul·la té les seves tropes acampades a Càpua per marxar cap a l'Est quan se'n adona de la motivació de Màrius de treure-li el comandament.¹⁶⁹ Així doncs, al meu parer, la teoria més plausible és que simplement Cèsar Estrabó volia obtenir el consolat abans d'hora per a destacar i aconseguir el pinacle de la política romana.

Cèsar Estrabó l'any 89 aC només havia exercit l'edilitat, i per consegüent no podia presentar-se a cònsol. Tot i gaudir d'un *privilegium* atorgat directament pel Senat per a presentar-se a dita candidatura¹⁷⁰, l'oposició del tribú de la plebs Publi Sulpici Rufus va ser tan intensa que va acabar frustrant els plans de Cèsar Estrabó.

M'agradaria aprofundir aquest episodi perquè considero que és molt important pels esdeveniments posteriors. Tot i que es pot entendre que Cèsar Estrabó i Sulpici Rufus eren enemics jurats, la realitat era bastant diferent. Tot i ser enemics polítics l'any 89 aC, dos anys abans ambdós havien estat partidaris de Drus el Jove. De fet, el propi Sulpici Rufus estava cridat per a ser l'hereu polític de Drus. No obstant, també pertanyia en aquest cercle Quint Pompeu Rufus, i tot i que Sul·la mai es va decantar directament a favor de Drus el Jove, sempre va mostrar certa simpatia.

Un dels principals arguments de Cèsar Estrabó per a ser escollit cònsol era retornar de l'exili a tots aquells perjudicats de la llei de Quint Vari Sever Híbrida

---

¹⁶⁹ Keaveney, A. (2014). "Sulla, Sulpicius and Caesar Strabo". *Societe d'Etudes Latines de Bruxelles*, 38. Pàgs. 451-457.

¹⁷⁰ Mitchell, T.N (1975). "The Volte-Face of P. Sulpicius Rufus in 88 BC". *Classical Philology*, 70.3. Pàgs. 197-204.

que he comentat en pàgines anteriors. Degut a que els efectes d'aquesta llei encara eren molt recents, la voluntat de Drus el Jove encara seguia latent, tenint un gran suport popular. Sulpici Rufus en la seva pretura buscava el mateix. Llavors, per què Rufus es va oposar a Estrabó? La resposta és simple: pragmatisme. Sulpici Rufus sabia que Pompeu Rufus era també partidari de Drus, i per tant no veuria amb mals ulls la idea de declarar nul·la la *lex Varia*, si no ho havia pensat ja. Així doncs, Sulpici Rufus tenia dues opcions: o donar suport a Cèsar Estrabó o decantar-se per més per Pompeu Rufus, el qual tenia un vincle personal amb Sul·la, al qual tothom sabia que esdevindria cònsol en dites eleccions. Finalment es va decantar per la segona opció, presentant una fervent oposició a la candidatura consular de Cèsar Estrabó i frustrant finalment el seu objectiu d'esdevenir cònsol¹⁷¹.

Així doncs, Publi Sulpici Rufus va aconseguir frustrar les ambicions consulars de Gai Juli Cèsar Estrabó, permetent així que Quint Pompeu Rufus fos cònsol *junior* i que Sul·la gaudís d'un consolat estable. No obstant, Sulpici Rufus es va endur una gran decepció al noticiar-se que Sul·la es negava a declarar nul·la la *lex Varia*, i per consegüent, els exiliats no podrien tornar a Roma. Tot i que Sul·la estava ara en una posició de poder, era ben conscient de la gran llista d'enemics polítics que tenia. Mai es va oposar a Drus el Jove, però tampoc va presentar una afinitat completa. Cèsar Estrabó havia estat un dels partidaris més fervents de Drus i a la vegada un dels opositors més fervents de Sul·la. Per consegüent, no resulta estrany pensar que hi haguessin més enemics polítics de Sul·la entre els exiliats,

---

¹⁷¹ Veure nota 169.

i seria finalment aquest el motiu pel qual Sul·la es negaria a declarar nul·la la *lex Varia*¹⁷².

L'amenaça pòntica

L'any 89 aC va morir Marc Emili Escaure, *princeps senatus*. Marc Emili va ser un dels polítics més imminents en la seva època, i mentre Roma es debilitava amb la Guerra Social va tenir la suficient vista com per no descuidar-se dels afers exteriors.

Poc després que Sul·la tornés a Roma després de restituir a Ariobarzanes I a Capadòcia, Mitrídates VI des de les ombres va aconseguir que novament fos destituït per establir al tron el seu pretendent. La mateixa situació es va seguir a Bitínia, fet que va obligar tant a Ariobarzanes I com a Nicòmedes III (rei legítim de Bitínia) a marxar cap a Roma per demanar ajut al Senat. Com a resposta, Marc Emili els va enviar una comitiva encapçalada per Mani Aquil·li amb la missió de restituir els dos reis aliats i amics de Roma. Així doncs, Mani Aquil·li es va dirigir a la província d'Àsia, i a Pèrgam es va reunir amb el governador, Gai Cassi Longí.

Mani Aquil·li havia estat governador de Sicília feia deu anys, i degut a una guerra servil no va poder treure tot el profit econòmic que volia de dita província. Per si això no fos poc, al tornar a Roma es va haver d'enfrontar a una querella judicial, la qual tot i guanyar, va danyar la seva imatge. A tot això cal afegir que el seu pare, de nom també Mani Aquil·li, bastants anys enrere va vendre una part de Frígia, una regió que gaudia de la protecció de Roma, al rei Mitrídates V del Pont. Tot i que l'or guanyat va restar a les arques familiars de Mani Aquil·li, la seva reputació va patir un greu revés. No obstant, d'això ja feia molts anys, i degut a què no va

---

¹⁷² Gabba, E. (1958). *Appiani Bellorum Civilium Liber primus*. Pàg. 179.

poder treure cap benefici econòmic de Sicília, Mani Aquil·li estava en una situació econòmica bastant compromesa.

Així doncs, quan arriba a Pèrgam elabora amb Gai Cassi un pla per obtenir or tant de Paflagònia com de Frígia, dues regions que feien frontera amb Bitínia, Pont, Galàcia i el mar Euxí. D'aquesta manera, es va mobilitzar una legió conformada per tropes auxiliars i dues legions més allistades a partir de lleves per a tal missió. Per altra banda, es va enviar una comitiva a Bitínia amb l'objectiu de saquejar tot el possible per obtenir més or, però en estar les arquees i els temples de Bitínia buits, es va forçar a l'ancià rei Nicòmedes III, que ja havia estat restaurat, a mobilitzar el seu petit exèrcit contra Paflagònia. Es van saquejar diverses ciutats costeres pròximes a Paflagònia, d'on es va treure bastant d'or, per acabar caient contra Paflagònia en si. Després d'aquesta campanya, es va deixar al rei Nicòmedes entre les ciutats d'Amastris i Sinope, molt pròximes a Pont, mentre que els enviats romans van tornar amb l'or a Pèrgam.

Degut a que no es va aconseguir obtenir tot l'or que inicialment s'havia pensat, Mani Aquil·li i Gai Cassi van convèncer a Quint Opi, governador de Cilícia, per a que els cedís les seves dues legions per combatre a un dels fills de Mitrídates VI, Ariartes de nom, el qual suposadament volia usurpar el tron de Capadòcia. No obstant, l'objectiu real dels dos romans avariciosos era conquerir el Pont sencer, del qual es sabia la riquesa del seu tresor.

Davant d'aquesta situació Mitrídates VI va mobilitzar el seu exèrcit. Des de ja abans de l'esclat de la Guerra Social havia intentat obtenir un *causus belli* per declarar la guerra a Roma, ja que no suportava la hegemonia que havia demostrat Roma sobre Orient. No obstant, els seus intents indirectes a Macedònia perquè

Roma s'alertés van fracassar, ja que tant el governador de dita província, Gai Senti, com el seu legat Quint Brut Sura van mostrar una resistència majestuosa.

Així doncs, la iniciativa per Mani Aquil·li i Gai Cassí va ser ben rebuda per Mitrídates, el qual ja tenia el seu *causus belli*. La campanya va ser desastrosa pels romans, caient presoners tant Quint Opi com Mani Aquil·li i aconseguint-se escapar a la desesperada Gai Cassi. Quint Opi va ser alliberat (no sense abans haver sofert humiliacions), però Mani Aquil·li va ser assassinat de les pitjors maneres possibles, abocant el propi rei Mitrídates or bullint sobre la seva gola.

Després d'això va emprendre la seva marxa cap a Occident. Va reunir-se amb un tal Aristó d'Atenes, el qual eventualment es faria amb el poder polític de la ciutat grega i permetria a Mitrídates desembarcar a la península a través del Pireu. Per altra banda, Bitínia, Frígia, Galàcia, Paflagònia i Capadòcia van caure sota domini pòntic, on es van assassinar a vuitanta mil romans i itàlics, juntament amb setanta mil esclaus. Tornant a Grècia, un dels generals de Mitrídates de nom Arquelau va fer-se amb el domini de Delos, matant novament a vint mil romans i itàlics per a continuació fer-se amb el control de més ciutats gregues, el Peloponès, Boècia, Àtica, gran part de Tessàlia i les illes d'Eubea i Sciathos, entre altres. Tot i aquestes victòries, Mitrídates no va poder fer-se ni amb la illa de Rodes, on va patir una greu derrota naval, ni amb Macedònia, on Gai Senti i Quint Brut Sura continuaven amb la seva fervent resistència. Tot i això, el mal que va causar Mitrídates als dominis romans va ser brutal, i les notícies no van tardar en arribar a Roma¹⁷³.

---

¹⁷³ McCullough, C. (1991). *La Corona de Hierba*. Pàgs. 583-614.

Primeres actuacions de Sul·la com a cònsol

Mentre que tots aquests esdeveniments succeïen a Orient, Sul·la celebrava la seva primera reunió del Senat com a cònsol. La Guerra Social havia empobrit greument les arques de l'Estat, ja que tot i involucrar-se itàlics, no era més que una guerra civil, on no hi havia botí. D'aquesta manera molts romans, itàlics i el propi Estat van quedar endeutats. La situació econòmica era greu, i per aquest motiu el primer moviment que va fer Sul·la com a cònsol va ser legislar una nova llei, la *lex Cornelia*, que tindria dos efectes: primerament s'establiria l'interès simple a tots els deutes, prohibint l'interès compost i qualsevol augment de l'interès simple respecte al que en un principi s'havia pactat; i a continuació es va suprimir el *sponsio*¹⁷⁴ als tribunals referits en casos de deutes. Aquesta doble llei seria presentada mitjançant un *senatus consultum* a l'Assemblea del Poble, on seria aprovada sense dificultats¹⁷⁵.

Per altra banda encara quedaven diversos fronts oberts de la Guerra Social, de manera que es van dividir els comandaments: Gneu Pompeu Estrabó es quedaria amb el nord d'Itàlia, específicament amb les zones d'Umbria i Picenum; el propi Sul·la es quedaria amb el sud d'Itàlia, tot i que a efectes pràctics qui exerciria com a comandant seria Quint Cecili Metel Pius; Gneu Papiri Carbó es quedaria amb Lucània; i Luci Corneli Cinna juntament amb Gai Tertul Cornut faria front als marruquins, vestins i pelignes.

---

¹⁷⁴ En el dret romà, el *sponsio* era una garantia que havia d'aportar o el deutor o la persona que el representés per tal de donar legitimitat al tribunal. Degut a que la situació a Roma era tan crítica, la majoria de ciutadans romans no es podien permetre el *sponsio*, i per tal que es continués portant a tribunals assumptes referits als deutes, Sul·la va decidir abolir-lo únicament en aquests tribunals.

¹⁷⁵ McCullough, C. (1991). *La Corona de Hierba*. Pàgs. 558-564/578-579.

Gneu Pompeu Estrabó tenia deu legions al nord, de les quals quatre estaven finançades de la seva pròpia butxaca. Degut a l'escassetat de líquid a Itàlia, Pompeu Estrabó va pagar part de les pagues dels seus soldats a partir dels botins de les ciutats itàliques. És rellevant això perquè en 'entregar Sul·la el comandament a Pompeu d'aquesta zona, s'estalviava pagar la paga completa a les sis legions que depenien de l'Estat a la vegada que directament s'estalviava pagar les quatre legions restants de Pompeu, que serien responsabilitat directa del general de Picenum. D'aquesta manera Sul·la podia acumular suficients diners com per pagar els deutes de l'Estat, que es centraven pràcticament amb la Gàl·lia Cisalpina, la qual no s'havia vist gaire afectada per la Guerra Social i tenia una gran riquesa minera.

Deixant l'assumpte dels deutes a part, un altre punt que preocupava a Sul·la eren els senadors. La Guerra Social havia acabat amb la vida de molts senadors, la majoria dels quals eren *pedarii*, però també hi havia consulars o pretors, a part de noms que haguessin pogut tenir un pes polític important en un futur imminent. D'aquesta manera, Sul·la va ordenar als dos censors, Publi Licini Cras i Luci Juli Cèsar, que afegissin al cens senatorials nous noms, per tal que s'arribés al quòrum en les reunions de manera més regular.

Havent organitzant breument la situació, Sul·la va dirigir-se cap el sud d'Itàlia, on va derrotar els samnites i va començar el setge a Nola. Per altra banda, Quint Cecili Metel Pius venceria a Quint Pompedi Siló a Venúcia¹⁷⁶¹⁷⁷. Quan la situació ja semblava pacificar-se per donar lloc a un consolat relativament normal i

---

¹⁷⁶ Holland, T. (2020). *Rubicón. Auge y caída de la República romana*. Pàgs. 96-97.

¹⁷⁷ Sánchez Duarte, A.D. (2009). *Tito Livio. Periocas*. Pàg. 71.

pacífic, van arribar d'Orient les notícies de Mitrídates, de manera que Sul·la es va veure forçat a abandonar el seu campament de Càpua per concretar una nova reunió al Senat, al Temple de Bellona, on discutirien qui seria qui tindria el comandament per fer la guerra contra Mitrídates VI.

Mitjançant una votació, es va decidir que l'elegit seria Sul·la, votant només en contra Luci Corneli Cinna, Gai Màrius i Publi Sulpici Rufus. És molt rellevant aquest esdeveniment perquè Sul·la no li donaria gaire importància al succés, però molts senadors es sorprendrien per la decisió de Sulpici Rufus. Sulpici Rufus, com he escrit en anteriors pàgines, va donar suport a Sul·la en el seu enfrontament contra Cèsar Estrabó, No obstant, en negar-se el primer en retornar els exiliats de la *lex Varia*, Sulpici Rufus va sentir-se traït, així que va buscar un nou aliat que pogués plantar cara a Sul·la: Gai Màrius. Gai Màrius anhelava el comandament per fer la guerra contra Mitrídates, ja que era una bona manera de tornar a l'esfera política per la porta gran. Seria emular la guerra contra els germans. No obstant, no va aconseguir convèncer al Senat perquè es decantessin per la seva persona, així que va fer un pacte amb Sulpici Rufus, el qual era tribú de la plebs: a canvi que Màrius recolzés la legislació de Sulpici Rufus, aquest transferiria el comandament de la guerra contra Mitrídates a Marius¹⁷⁸.

Legislació de Publi Sulpici Rufus

Amb qualitat de tribú de la plebs i recolzat per un grup de 3.000 persones armades (aquestes persones eren majoritàriament joves pertanyents a l'ordre eqüestre que es denominaven com els *Anti-Senat*) i el suport econòmic de Gai Mari, Sulpici Rufus va organitzar una *contio* al Fòrum per presentar el seu

---

¹⁷⁸ Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàg. 47.

programa legislatiu. Degut a que era saber de tothom que Sulpici Rufus havia estat un dels partidaris de Livi Drus més fervents, gaudia ja de certa popularitat i estima per part del poble. Així doncs, davant d'un gran públic Sulpici Rufus va anunciar les seves propostes de llei: tot senador que tingués un deute superior als 2.000 sestercis seria expulsat del Senat; tornarien a Roma i recuperarien la ciutadania romana i les propietats confiscades tots aquells exiliats de la *lex Varia*; redistribuir els nous ciutadans romans entre les trenta-cinc tribus originàries¹⁷⁹; i finalment transferir el comandament per fer la guerra contra Mitrídates a Gai Marius¹⁸⁰.

Aquesta legislació atacava directament a Sul·la en dos sentits: en primer lloc si els exiliats de la *lex Varia* tornaven a Roma, Sul·la s'hauria d'enfrontar amb més enemics polítics; en segon lloc la transferència del comandament militar contra Mitrídates era un atac directe. Aquestes mesures, a part d'això, no van tenir gaire bona recepció, ja que tenint en compte la crisi econòmica que patia Roma eren molts els senadors els que tenien un deute superior als 2.000 sestercis. Endemés, la ciutadania romana era quelcom molt exclusiu en la República romana, i si s'integrava aquests nous ciutadans a les tribus originals, el sistema oligàrquic republicà es veuria severament perjudicat.

---

¹⁷⁹ El censor Luci Juli Cèsar va impulsar una llei que atorgava la ciutadania romana a tots aquells itàlics que no s'havien alçat en contra de Roma durant la Guerra Social. Durant l'any 88 aC els tribuns Marc Plauci Silvà i Gneu Papiri Carbó la van aplicar, sota el nom de *lex Plautia Papira*. Dita llei distribuïa els nous ciutadans en vuit o deu tribus noves que es van crear especialment per a ells. L'objectiu que es seguia amb aquesta mesura era aconseguir els itàlics amb la seva anhelada ciutadania romana però amb la creació de les noves tribus a la pràctica no tindrien cap pes polític. En aquest cas, Sulpici Rufus el que vol es redistribuir aquests nous ciutadans en les trenta-cinc tribus originals perquè d'aquesta tindria un gran suport electoral en les noves lleis que proposés o càrrecs en els que es presentés. [Puente y Franco. A.; Francisco, J. (1840). *Historia de las leyes, plebiscitos i senadoconsultos más notables desde la fundación de Roma hasta Justiniano*]

¹⁸⁰ Plutarc de Queronea. *Vides paral·leles*. Volum III. Pàg. 328.

Durant aquests dies Sul·la a Càpua, organitzant les legions que tenia i analitzant l'estat del seu exèrcit després del dur setge de Nola. Les males notícies provinents d'Orient havien forçat a Sul·la a deixar el setge de la ciutat en *stand-by*, però un cop havia deixat Roma en una situació de relativa calma havia tornat cap a Nola, l'últim bastió de resistència itàlica, i finalment havia aconseguit posar fi al conflicte itàlic¹⁸¹. Quan li van arribar les notícies sobre la caòtica situació que travessava Roma, Sul·la va tornar immediatament.

Un cop a Roma es va reunir amb el seu col·lega consular Quint Pompeu Rufus i van decretar aquell dia com a *feriae*, declarant nul·la així l'acció de Sulpici Rufus. En adonar-se d'això, Sulpici Rufus i els seus seguidors armats es van dirigir cap al Fòrum, on els dos còsols estaven celebrant una *contio* davant el temple de Càstor i Pol·lux. La situació va embogir i el Fòrum es va convertir amb un camp de batalla, on el Quint Pompeu Rufus el Jove va morir, el seu pare va escapar de miracle i Sul·la va haver de buscar refugi a la casa de Gai Mari, una humiliació total¹⁸². Hi ha molts de dubtes en el món acadèmic sobre la possible conversa que van mantenir Màrius i Sul·la en aquest moment, tot i que s'ha descartat que parlessin sobre l'afer de Mitrídates, ja que Sul·la en aquests moments encara desconeixia l'aliança entre Màrius i Sulpici Rufus. Probablement Màrius li va aconsellar que declarés nul el *feriae*, ja que sinó possiblement no sortiria amb vida del Fòrum¹⁸³.

---

¹⁸¹ Keaveney, A. (1987). *Rome and the Unification of Italy*. Pàg. 211 //White, H. (1913). *Appian's Roman History III*. Pàgs. 103-105.

¹⁸² Keaveney, A. (1983). "What happened in 88?". *Eirene*, 20. Pàgs. 53-86 //

¹⁸³ Saeger, R. (1994). "Sulla". *Cambridge Ancient History*, 9. Pàgs. 165-207.

Sigui com sigui, Sul·la estava en una posició complicada. Què podia fer? Si les propostes de llei de Sulpici Rufus s'acabaven acceptant, no només Sul·la perdria el seu comandament contra Mitrídates i tindria nous enemics polítics a Roma per la tornada dels exiliats de Varia, sinó que el propi Senat es debilitaria àmpliament. La major part dels senadors devien més de 2.000 sestercis, ja que era aquesta una quantitat molt minsa per homes de la seva classe, així que el que s'acostumava a fer era prestar-se diners entre ells, de manera que s'establí una protecció mútua. Poques vegades es demanava un préstec a banquers reconeguts com Tit Pomponi o Gai Opi, ja que aquest moviment faria públic el préstec molt probablement. Si aquesta llei es materialitzava el Senat es veuria molt reduït, i possiblement es quedaria sense quòrum, desarticulant-se totalment així la influència política d'aquest poder. Què podia fer llavors? El que sabia segur era que havia de tornar amb les legions de Càpua. Tenia sis legions estacionades allí, juntament amb el cos de cavalleria, i si tardava molt en tornar possiblement les seves tropes s'adonarien de la seva dèbil posició i li començarien a fer xantatges. O pitjor i tot, s'amotinarien. Això seria el final de la seva carrera i vida política.

Així doncs, Sul·la va tornar a Càpua, on per fi s'havia acabat ja el setge de Nola i la resistència itàlica s'havia extingit. Després de pensar-ho bé, Sul·la va arribar a la conclusió que per a tornar a Roma necessitava autoritat, i l'única cosa que li aportaria suficient autoritat i prestigi com per posar al poble de la seva part i aïllar a Sulpici Rufus i Màrius era vèncer a Mitrídates. Sul·la va començar a dissenyar la estratègia que seguiria per fer front a Mitrídates: amb els pocs diners que tenia podria finançar les seves sis legions durant únicament uns pocs mesos. Així doncs, començaria la seva travessia cap a Orient per Grècia, on saquejaria

diversos temples i s'apoderaria del seu tresor. D'aquesta manera s'enriquiria, i potser també reclutaria més tropes auxiliars, tal i com ho havia fet ja a Capadòcia.

Quan es disposava a començar la seva travessia cap a Grècia, va rebre un missatge que esperava amb tota l'ànima que no arribés mai: l'Assemblea Popular havia votat a favor de les lleis de Sulpici, ergo Sul·la es quedava sense guerra contra Mitrídates i Sulpici Rufus i Màrius es convertien amb els amos de Roma. Inacceptable, això no podia passar. El consolat normalment era el pinacle en la carrera política de tot romà, però a Sul·la només li estava proporcionant problemes: havia hagut d'acabar el setge tediós de Nola per posar fi finalment a la Guerra Social, havia de fer front a l'enorme crisi economia que patia Roma, havia rebut la massacre que havia fet Mitrídates a Orient, i ara havia d'enfrontar-se novament a un altre romà.

Empès per les circumstàncies, en aquell moment Sul·la va prendre una decisió que canviaria el pervenir de la República, ja que l'acció que procediria a fer alteraria significativament el *mos maiorum*. Ell, un patrici Corneli, conservador de cap a peus, donaria un pas que ni el més demagog s'hagués atrevit mai a fer: va cridar les tropes i va celebrar una *contio* amb els seus propis soldats, involucrant així per primer cop en la història de Roma als soldats en els afers polítics. En aquesta *contio* Sul·la va comunicar a les seves legions que Marius i Sulpici Rufus pretenien treure-li el comandament contra Mitrídates, i que molt probablement també canviaren les legions, ja que un veterà com Màrius era ben conscient de la importància de tenir unes legions fidels, i sens dubte les del seu rival Sul·la no ho serien pas. Les tropes van esclatar a grits a favor del seu general, i després de jurar lleialtat absoluta al seu general, la *contio* es va donar per finalitzada. Tots els tribuns militars exceptuant un, el jove Luci Licini Lúcul, van

tornar cap a Roma, espantats pel que estava passant. Sul·la havia pres una decisió, a situacions desesperades, mesures desesperades: marxaria cap a Roma¹⁸⁴.

Marxa a Roma

El motiu pel qual les sis legions romanes van romandre fidels a Sul·la abans que a l'Estat no va ser només per assegurar-se la seva participació a la *a priori* lucrativa guerra contra els parts. Les reformes militars que Gai Màrius va implementar una dècada abans van causar un gran canvi en l'estructura de l'Estat i en el *mos maiorum*, professionalitzant-se l'exèrcit. Ja hem vist en anteriors capítols com els començaments del segle I aC van ser complicats per a Roma, degut a les diverses derrotes que havia anat patint l'exèrcit. Ergo, cada vegada quedaven menys romans que complissin amb els requeriments per a esdevenir legionaris, i per aquest motiu es va recórrer als *capite censi*, la classe social romana més pobre que efectivament no es podien finançar el seu propi armament per ingressar a l'exèrcit. A partir de les reformes marianes, aquests nous soldats trobarien amb l'exèrcit la seva manera de sobreviure i ascendir en els distintes capes socials, ja que gaudien d'un finançament de armament. A partir de llavors hi hauria un exèrcit professional, i les seves vides estarien vinculats directament amb l'agilitat del general que els comandés, que fos capaç de vèncer batalles i guerres importants i així obtenir grans botins. Això generaria un vincle afectiu i de lleialtat molt potent entre general i soldats, i Sul·la en faria ús d'aquest precisament per marxar cap a Roma.¹⁸⁵ Amb aquesta acció establiria un

---

¹⁸⁴ White, H. (1913). *Appian's Roman History III*. Pàgs. 107-110.

¹⁸⁵ Szapary, H. (2019). *Playing Offense: A Deeper Look into the Motivations and Significance of Sulla's March on Rome*. Pàgs. 1-3.

precedent que homes tan grans en la història de Roma com Gai Juli Cèsar o l'emperador August emularien. Finalment, el gran prestigi militar que va guanyar Sul·la en la Guerra Social va acabar fent que les seves tropes reconeguessin la seva vàlua i per consegüent possessin a disposició seva les seves armes.

Mentre Sul·la feia els preparatius per a començar amb la marxa, Roma estava controlada per Publi Sulpici Rufus i Gai Mari, amb un Senat minvat i una oposició política silenciada. El poble continuava tenint la figura de Gai Màrius en un pedestal, i amb l'entrenament físic que havia anat fent la vella glòria públicament durant els últims dos anys no havia fet més que millorar la imatge popular respecte ell¹⁸⁶. No obstant, tot i tenir el poder, Roma estava immersa en un profund caos. Per aquest motiu, quan Sulpici Rufus i Màrius van rebre les notícies respecte la decisió de Sul·la de marxar cap a ells, immediatament li van enviar una comitiva per tal de frenar-lo.

Al rebre dita comitiva, Sul·la va obligar als missatgers a exposar el seu missatge davant mateix de les seves legions. Sul·la quedava oficialment substituït del comandament per fer la guerra contra els pòntics i se l'ordenava desmobilitzar les seves tropes i tornar pacíficament cap a Roma per presentar-se als tribunals, on se'l condemnaria per les seves accions. Evidentment, en escoltar això les legions van esclatar, i tanta va ser la seva ràbia que van lapidar fins a matar als desventurats missatgers¹⁸⁷.

En arribar a Roma el desafortunat destí de la seva comitiva, Màrius i Sulpici Rufus van començar una persecució dels amics i partidaris de Sul·la, matant a uns

---

¹⁸⁶ Long, G. (2012). *Parallel Lives by Plutarch*. Pàg. 583.

¹⁸⁷ Long, G. (2012). *Parallel Lives by Plutarch*. Pàg. 626.

quants i obligant a marxar a uns quants altres, a més d'expropiar totes les propietats del propi Sul·la. Entre els partidaris sul·lans que van aconseguir fugir hi havia el cònsol *junior* Quint Pompeu Rufus, el qual es va acabar afegint a la marxa del seu col·lega consular tot i no agradar-li del tot la idea, i és que certament ni al propi Sul·la li agradava el que estava fent, però era la única opció que tenia per solucionar el problema que estava enfrontant.

La marxa va continuar, i des de Roma nous missatgers es van enviar. Aquest cop van ser dos pretors: el pretor urbà Marc Juni Brut i el pretor Servili. Davant de les seves demandes d'aturar la marxa, Sul·la simplement va respondre que estava actuant pel bé de Roma i per erradicar la tirania que hi havia establerta. Igual que amb l'anterior ambaixada, aquest diàleg es va mantenir davant de la tropa, i tot i que aquest cop no van acabar morts, se'ls va desposseir de les seves *fascas* i la vestimenta senatorial¹⁸⁸.

El rebuig constant de les ambaixades que enviaven va fer que, poc a poc, tant Gai Màrius com Publi Sulpici Rufus entressin en pànic. Van enviar una altra ambaixada, la qual va ser rebutjada novament, i no va ser fins que Sul·la va arribar al Picè que va escoltar la quarta i última ambaixada que s'enviaria, amb la qual va acordar que es celebraria una reunió del Senat al Camp de Mart, expressant el cònsol *sènior* els seus desitjos de no traspassar el *pomerium*, els límits sagrats de la ciutat. No obstant, només al retirar-se els missatgers Sul·la va enviar a dos legats seus, Luci Bacil·le i Gai Mummi, amb una legió perquè s'anessin avançant a Roma i prenguessin el control de la Porta Esquilina. Un cop Sul·la va arribar a les muralles servianes es va afegir amb un petit esquadró a la legió de Bacil·le i

---

¹⁸⁸ Long, G. (2012). *Parallel Lives by Plutarch*. Pàg. 627.

Mummi, mentre enviava a Pompeu Rufus amb una legió per prendre la Porta Col·lina, enviava una altra a prendre el Pont de Fusta (un dels principals accessos a la ciutat) i finalment deixava una quarta a la rereguarda de la Porta Esquilina¹⁸⁹.

Tot i aconseguir entrar per la Porta Esquilina, Bacil·le i Mummi van topar-se amb una gran resistència del poble, el qual llençava projectils des de les terrasses de les diferents *insulae*. A l'adonar-se d'això, Sul·la va amenaçar a la població d'incinerar cada *insulae* des d'on es llences qualsevol projectil. Aquesta amenaça va aconseguir persuadir a la població de presentar resistència a la tropa, ja que una cosa era que l'exèrcit ocupés els carrers de la ciutat i l'altra era que les seves pròpies llars quedessin incinerades, una catàstrofe totalment pitjor. Així doncs, Sul·la va aconseguir avançar per la ciutat fins a topar-se amb un exèrcit d'esclaus i lliberts comandats pel propi Gai Mari. A la desesperada i veient que era inviable recorre a les legions favorables a ell que tenia estacionades al llarg d'Itàlia, Màrius es va veure forçat a prometre la emancipació a tot esclau que aixequés armes contra els còsols electes. Malgrat que va aconseguir reunir un grup relativament nombrós i ben armat, no es podia comparar amb les legions veteranes de Sul·la, les quals sense derramar sang es van imposar sense pal·liatius. Després d'aquesta escaramussa, Màrius va dirigir-se cap al Temple de Tellus, i veient que cap esclau s'oferia a lluitar a favor de la seva causa, va decidir escapar de Roma i buscar refugi al nord d'Àfrica. Mentrestant Sul·la continuava avançant per la Via Sacra fins arribar al Fòrum, mentre que els altres fronts del seu exèrcit també procedien al seu avenç. No va ser fins a l'entrada de la nit que la ciutat es va pacificar. Abans, però, Sul·la va amonestar amb la mort a uns quants soldats que

---

¹⁸⁹ White, H. (1913). *Appian's Roman History III*. Pàg. 105-107.

havien estat enxampats saquejant. Així doncs, Sul·la amb la caiguda de la nit va establir guàrdies nocturnes a través de tota la ciutat en petits intervals mentre, juntament amb Pompeu Rufus va procedir a caminar per tots i cadascun dels carrers de la ciutat, vetllant per a que tot estigués en ordre¹⁹⁰.

Leges Corneliae Pompeiae

Al dia següent, amb la ciutat ja controlada, Sul·la va celebrar una *contio* explicant al poble el per què de les seves accions, postulant-se com un defensor de la República que, afers personals a part, simplement buscava el millor per l'Estat, eliminant així els tirans¹⁹¹. Seguint aquest fil, va declarar a Gai Mari, Publi Sulpici Rufus i deu senadors més com a *hostes*. Aquest concepte significava “enemic públic”, que donava peu a una confiscació i en alguns casos destrucció de les seves propietats privades, la pèrdua de la ciutadania romana i la possibilitat de ser assassinats amb total impunitat¹⁹². Gai Marius aconseguiria fugir a Àfrica, però Publi Sulpici Rufus seria descobert a Laurentum, on moriria a mans del seu propi esclau. Tot i que es va recompensar a l'esclau amb la llibertat, a continuació se'l va executar tirant-lo des de la roca Tarpeia¹⁹³. Probablement amb aquesta acció Sul·la el que pretenia era avisar al poble que, tot i que es recompensava l'assassinat de qualsevol *hosti*, en cas que s'aprofités l'ocasió per dur a terme venjances personals es compartiria el mateix destí que els propis *hostes*.

---

¹⁹⁰ White, H. (1913). *Appian's Roman History III*. Pàg. 107.

¹⁹¹ Marino, E.A. (1974). *Aspetti della politica interna di Silla*. Pàgs. 15-17

¹⁹² Heredia, C. (2019). “*Las Leges Corneliae Pompeiae en su context: reflexiones en torno a la práctica transgresora*”. Pàg. 38.

¹⁹³ Hinard, F. (1985). *Sylla*. Pàgs. 72-74.

A continuació va presentar al Senat el seu programa legislatiu. Primerament va declarar nul·les les lleis aprovades de Publi Sulpici Rufus argumentant que ho havien estat *per vim* (utilitzant la força)¹⁹⁴. D'aquesta manera s'assegurava el comandament militar per fer la guerra contra Mitrídates. Per altra banda, Sulla cada vegada més s'havia convençut que el poder dels tribuns de la plebs era abusiu i que les assemblees romanes tenien massa poder en el panorama polític. Per aquest motiu va revocar la *Lex Hortensia* obligant a què tota llei o mesura que fos proposada en qualsevol de les tres assemblees (Assemblea Centuriada, del Poble i de la Plebs) havia de gaudir d'una prèvia acceptació del Senat a partir d'un *senatusconsultum*. També va afegir 300 senadors nous al Senat (fent un total, per tant, de 600 senadors) i va limitar en gran mesura el poder dels tribuns de la plebs amb un seguit de *leges de tribunicia potestate minuta*¹⁹⁵, acabant amb la competència legislativa de l'Assemblea de la Plebs per atribuir-la a l'Assemblea Centuriada. En aquesta darrera assemblea també va efectuar uns canvis, modificant-la a la seva versió original (de l'època del rei Servi Tul·li) on els vots de la Primera Classe i l'ordre eqüestre tenien una importància de més d'un 50%. Finalment, i per tal d'efectuar tota aquesta legislatura amb el menor temps possible, va suspendre temporalment la *Lex Caecilia Didia* que obligava a efectuar un temps d'espera entre *contio* i *contio* de tres dies, a més de prohibir que una llei tractés dos o més temes diferents¹⁹⁶. Finalment crearia dotze noves colònies per establir els soldats llicenciats de la Guerra Social, seguint els passos en aquests

---

¹⁹⁴ Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàg. 54.

¹⁹⁵ Kondratieff, E. J. (2003). *Popular Power in Action: Tribunes of the Plebs in the Later Republic*. Pàg. 605

¹⁹⁶ Puente y Franco, A./Díaz, J.F. (1840). *Historia de las leyes, plebiscitos y senadoconsultos más notables desde la fundación de Roma hasta Justiniano*.

sentit de Gai Marius, amb la novetat que dites colònies estarien localitzades en sol itàlic.¹⁹⁷

Davant d'aquestes mesures, el poble es mostraria descontent, fet que es traslladaria en l'elecció dels magistrats pel següent any: cap dels dos preferits de Sul·la (el seu nebot Luci Noni i Publi Servili Vàtia)¹⁹⁸ serien escollits pel consolat, sortint com a cònsol *sènior* electe Gneu Octavi Rus (el qual, tot i no ser un fervent partidari sul·là compartia la seva visió política) i Luci Corneli Cinna, el qual era partidari de Màrius i un personatge a qui Sul·la temia en certa forma ja que, a part de tenir una estirp suficient noble com per guanyar-se les faccions més aristocràtiques del Senat, havia dut a terme un bon paper durant la Guerra Social, fet que enfortia la seva posició per oposar-se a la legislació de Sul·la. Endemés, amb l'elecció de les altres magistratures tampoc va tenir gaire sort, essent la majoria dels tribuns de la plebs partidaris de Màrius i Sulpici, en especial Quint Sertori, Marc Màrius Gratidià (nebot de Màrius) i Gneu Papiri Carbó. Per tal d'assegurar-se que els següents cònsols seguissin la legislatura que Sul·la va establir, va reunir a tots els magistrats electes al Capitoli, on els va fer jurar amb una pedra que respectarien les lleis legalment acordades en aquell any, i en cas contrari, serien llençats de la roca Tarpeia de la mateixa manera que ells en el jurament llençaven la pedra¹⁹⁹.

La situació en Roma, tot i la nova legislatura de Sul·la, continuava essent greu, ja que la presència dels *hostes* i la seva persecució va generar un ambient on aflorava

---

¹⁹⁷ Long, G. (2012) *Parallel Lives by Plutarch*. Pag. 628

¹⁹⁸ Veure nota 197.

¹⁹⁹ Veure nota 194.

el temor i el pànic tot i les mesures preses per Sul·la per tal d'evitar que es produïssin danys colaterals. Per altra banda, l'assassinat de Quint Pompeu Rufus quan es disposava a rellevar del comandament militar a Gneu Pompeu Estrabó va deixar encara en més evidència que la situació a Roma a finals de l'any 88 aC no era del tot pacífica²⁰⁰.

Ja en les últimes setmanes de l'any, el cònsol electe Luci Corneli Cinna va intentar un últim intent de privar a Sul·la del seu comandament per a fer la guerra contra Mitrídates. No obstant, el seu pla va fracassar, ja que tota Roma era conscient que si novament s'obria aquesta problemàtica possiblement el resultat seria una guerra civil. Així doncs, Sul·la acabaria l'any deixant Roma sota el govern de dos cònsols totalment contraris a nivell polític i personal i els últims episodis del setge de Nola a mans d'Api Claudi Pulcre, començant així doncs la seva nova campanya cap a Orient²⁰¹.

---

²⁰⁰ Long, G. (2012) *Parallel Lives by Plutarch*, Pàgs. 629-630.

²⁰¹ Keaveney, A. (1983). "What happened in 88?". *Eirene*, 20. Pàgs. 85-86.

VII) Guerra contra Mitrídates VI (87-83 aC)

Luci Corneli Sul·la va iniciar la campanya contra Mitrídates amb les cinc legions que havia mantingut estacionades a Càpua (la sisena l'havia deixat en mans d'Api Claudi Pulcre perquè acabés amb la resistència de Nola). Aquestes cinc legions anaven acompanyades d'unes quantes cohortes més i un petit exèrcit de cavalleria. Tot i que es tractava aquesta d'una força militar important, no seria suficient per dur a terme una campanya llarga a l'Est, i per aquest motiu va enviar una avançada que saquejaria tot l'or possible des d'Anatòlia fins a Tessàlia. Un cop va considerar que tenia els suficients recursos, va marxar cap a Àtica, i pel camí diverses ciutats de la Beòcia es van afegir a la seva causa, entre les quals es trobava Tebes²⁰².

Com hem vist a l'anterior apartat, paulatinament Mitrídates VI s'havia fet amb el control de gran part de l'Est. Tot i tenir un gran èxit, Rodes i Macedònia van ser dos fronts que no va poder superar, essent defensada Macedònia de manera majestuosa pel governador romà Gai Senti i el legat Quint Brut Sura. No obstant, això no va frenar les ambicions de Mitrídates, el qual va enviar al seu millor general, Arquelau, perquè pressionés Macedònia des de Grècia. Així doncs, poc a poc, Arquelau va anar fent-se amb el domini de diverses ciutats gregues, tenint com a base militar la ciutat d'Atenes, el govern de la qual havia estat usurpat per Aristó, i per consegüent també el control del Pireu. L'avenç d'Arquelau va continuar fins a Queronea, on es va topar amb el legat Quint Brut, el qual després de tres intenses batalles va forçar-lo a retirar-se. Aquest esdeveniment va ser de vital importància perquè va demostrar a les ciutats gregues que havien estat

---

²⁰² White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàgs. 291-293.

conquerides pel general pòntic que el seu invasor no era invencible, i l'arribada de Sul·la a Àtica va propiciar tot un seguit de canvis de bàndol per part de moltes ciutats gregues que va facilitar en gran mesura la travessia de Sul·la fins arribar a Atenes²⁰³.

Setge d'Atenes i el Pireu (87-86 aC)

L'objectiu principal de Sul·la a Grècia era Atenes ja que era conscient que l'exèrcit pòntic s'aproximava des de Tràcia i necessitava enfortir al seu exèrcit a partir del botí que pogués aconseguir, principalment en dita ciutat. Atenes continuava essent al segle I aC una ciutat molt rica en el món del coneixement i la cultura. No obstant, per a la seva supervivència depenia del Pireu, un port marítim que eventualment havia esdevingut una ciutat quasi tan gran com Atenes i que estava connectat a ella a partir d'una gran passarel·la coberta pels Murs Llargs, construïts en l'època de Pericles al segle V aC en el context de la Guerra del Peloponès. Aquesta connexió entre ambdues ciutats era important perquè era la principal font de subministrament d'Atenes. Per aquest motiu, el primer moviment que va fer Sul·la va ser bloquejar aquest pas, demolint una part dels Murs Llargs. Amb Atenes aïllada, va dirigir el seu gruix de l'exèrcit cap al Pireu, confiant en que la fam i la desesperació acabarien fent capitular a la ciutat grega²⁰⁴.

Probablement Sul·la hagués pogut primerament conquerir Atenes i a continuació marxar cap al Pireu. No obstant, hem de tenir present que a Roma, com explicaré més endavant, la situació no s'estava desenvolupant de la manera com ell ho

---

²⁰³ Long, G. (2012). "Live of Sulla". *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàgs. 628-629.

²⁰⁴ Matyszak, P. (2017). *The Mithridatic Wars, 89-66 BC*. Pàg. 4-5.

havia planejat. De fet, aquest era el motiu principal pel qual necessitava tant urgentment diners per engrandir el seu exèrcit. Un altre aspecte a tenir en compte per la decisió de Sul·la de prioritzar el Pireu abans que Atenes era que allí hi havia el gruix principal de l'exèrcit pòntic i el general que els comandava, Arquelau, el qual era el millor home de Mitrídates.

La primera acció romana al Pireu, malgrat seguir amb els típics valors romans referits a la organització, rapidesa i disciplina, va ser un fracàs, ja que Sul·la va concebre els Murs Llargs com unes muralles normals i corrents, ordenant als seus soldats a col·locar escales als murs per a escalar-los. Evidentment aquesta estratègia tan simple no va funcionar, i l'exèrcit romà va ser repel·lit, veient-se obligat a retirar-se a les ciutats d'Eleusis i Mègara²⁰⁵. Aquest fracàs va desmoralitzar a la tropa, però va servir per a conscienciar a Sul·la de la magnitud de la campanya, i que tot i que tingués pressa per tornar a Roma, si no es prenia seriosament a Mitrídates potser no tindria ni l'oportunitat de tornar.

Així doncs, a Eleusis Sul·la va començar el procés de construcció d'instruments bèl·lics i el que seria el pilar de la seva estratègia per fer-se amb el Pireu: un monticle. Com ja he comentat prèviament, les circumstàncies en les quals es trobava el general romà no eren les més convenients. Així doncs, adoptant una mica la filosofia bèl·lica de Cató el Censor, es va veure obligat a finançar aquesta guerra amb la pròpia guerra: va talar la gran majoria d'arbres que es trobaven en aquesta zona de l'Àtica, incloent la famosa arbreda de l'Acadèmia de Plató; va saquejar ciutats i pobles circumdants com Delos; i va convertir Tebes en una gran factoria armamentística. Finalment, per la construcció del monticle (que tindria

---

²⁰⁵ Veure nota 203.

la mateixa alçada que les pròpies muralles del Pireu) demoliria part dels propis Murs Llargs²⁰⁶.

Tot i que Arquelau es tractava d'un general molt competent, la gent del Pireu estava atemorida, ja que hem de tenir en compte que els ciutadans grecs no tenien la culpa d'estar al bell mig del conflicte, doncs havia estat la tirania d'Aristó el que havia precipitat tots aquests esdeveniments. D'aquesta manera, dos esclaus buscant la seva pròpia supervivència van decidir trair la seva ciutat i, a través de boles de plom, van estar informant en repetides ocasions a l'exèrcit romà, permetent així a Sul·la frustrar els repetits intents d'Arquelau de proveir subministraments a Atenes²⁰⁷.

Quan el monticle romà va assolir una alçada semblant a la dels Murs Llargs, Arquelau va ampliar l'alçada d'aquests, transportant torres i qualsevol estructura bèl·lica que anul·lés l'estratègia de Sul·la. Temporalment, Arquelau va aconseguir neutralitzar aquesta amenaça, i amb un conjunt de tropes de cavalleria i infanteria encapçalades per un altre general pòntic, Dromiquetes, va dur a terme la primera sortida de les muralles amb l'objectiu d'obligar a retirar les forces romanes.

Arquelau va cobrir les muralles amb fonders i arquers amb la feina de servir com a cobertura per l'escamot que sortiria a l'exterior. L'escamot pòntic estaria liderat pel propi Arquelau, i tot i que en un principi agafaria per sorpresa els romans, eventualment la situació s'equilibraria i el camp de batalla entraria en un estat dubitatiu. Els romans, al no esperar-se aquesta ofensiva, no tenien cap exèrcit

---

²⁰⁶ Long, G. (2012). *“Live of Sulla”*. *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàgs. 628-629.

²⁰⁷ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 295.

mobilitzat, i no va ser fins que Luci Licini Murena es va posar al capdavant d'una legió que havia anat a recollir fusta quan realment la disciplina romana es va imposar a la ràpida ofensiva pòntica. Més de 2.000 soldats pòntics van caure en aquesta escaramussa, forçant a Arquelau, el qual havia resultat ferit, a tornar a l'interior de les muralles²⁰⁸.

Amb l'entrada de l'hivern i el nou any, la situació *a priori* afavoria als romans, però Arquelau encara no havia presentat indicis de rendició. A Atenes la fam començava a causar desgràcies, i novament Arquelau enviaria subministraments, i gràcies a la informació filtrada dels dos esclaus traïdors, novament també Sul·la interceptaria el comboi i es quedaria els subministraments per a la seva tropa (majoritàriament blat). De manera pràcticament simultània, prop de Calcis, Murena va enfrontar-se a Neoptòlem, un altre general de Mitrídates, afligint-li una greu derrota que es va traduir en la mort de 1.500 homes i una gran quantitat de presoners. Aquella mateixa nit Sul·la faria avançar dos torres de setge cap a les muralles mentre diversos soldats romans hi col·locarien escales. Tot i la confusió inicial, Arquelau va aconseguir resistir sacrificant una torre, tot i que cada vegada més els romans adquiririen un domini més prominent de les muralles. Per altra banda, Sul·la enviaria al seu confiable qüestor Luci Licini Lúcul a Rodes per fer-se amb la flota que estava allí estacionada. No obstant, el control marítim era tant

---

²⁰⁸ Apià recalca que la legió que havia estat encomanada a recol·lectar fusta havia estat desprestigiada. Tot i que no s'explica ni la causa ni la naturalesa del càstig, no resultaria estrany que l'acte de recol·lectar fusta fos el càstig en si, ja que l'exèrcit romà es basava en el seu pragmatisme a l'hora d'imposar penes disciplinàries. No obstant, aquesta escaramussa seria molt important per a Sul·la, ja que augmentaria notablement la moral romana (fet important en trobar-se els soldats en un territori estranger) i condecoraria a dita legió [White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàgs. 297-299].

que van forçar a Lúcul a viatjar cap a Alexandria i Síria, on amb una flota superior va aconseguir fer-se amb la de Rodes²⁰⁹.

Mentrestant la fam a Atenes era insostenible, i tan desesperada era la situació que alguns habitants van recórrer al canibalisme. Arquelau ja sospitava que tenia traïdors entre les seves files. No obstant, necessitava enviar nous subministraments a Atenes, perquè la caiguda d'aquesta seria un preludi del que passaria al Pireu. Així doncs, va idear una estratègia: col·locant un nou escamot a les muralles, enviaria el nou subministrament a Atenes, i en el cas que aquest fos atacat, obriria les portes i faria sortir l'escamot amb l'objectiu d'incendiar el màxim possible d'artilleria romana. Ambdues coses van succeir. Per altra banda, a Macedònia un dels fills de Mitrídates, anomenat Arcàties, a aconseguir fer-se el control del país establint sàtrapes al govern, però quan es dirigia a Sul·la, fent així un terrible atac en pinça, va emmalaltir i morir prop de Tisaeum²¹⁰.

Amb aquesta amenaça neutralitzada, Sul·la va començar un altre intent de prendre les muralles del Pireu, enviant al monticle tot un seguit de màquines bèl·liques. No obstant, i sense que els romans se'n adonessin, Arquelau a través dels seus enginyers havia estat buidant el monticle, de manera que tan bon punt les màquines bèl·liques es van situar en rang d'atac, es van esfondrar immediatament. Ràpidament els romans van omplir el monticle de nou, i es va produir una batalla acarnissada entre els túnels que connectaven la muralla del Pireu i el monticle. Simultàniament Sul·la va enviar un esquadró romà amb ariets a la part superior del monticle amb l'objectiu de crear una bretxa en les muralles,

---

²⁰⁹ Veure nota 208.

²¹⁰ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàgs. 301-303.

mentre un altre esquadró es dedicava a escalar les muralles amb escales a la vegada que a través d'arquers s'incinerava la maquinària bèl·lica que havia col·locat Arquelau.

Finalment Sul·la va aconseguir obrir una bretxa a les muralles, però en portar el seu exèrcit la iniciativa tota l'estona del combat era també qui tenia més desgast, i per consegüent un cop oberta la bretxa va haver de recular posicions. En aquella mateixa nit Arquelau va aconseguir reconstruir la bretxa, però just a trenc d'alba, aprofitant que l'argamassa encara no s'havia secat, Sul·la va atacar altre cop on al dia anterior havia aconseguit fer la bretxa, obrint-la novament. No obstant, el que no es va esperar el general romà va ser que un cop passada la muralla n'hi havia una altra corba que deixava als romans en una posició molt feble, estant a mercè dels arquers i fonderos pòntics que estaven assentats a la part superior de la nova muralla corba. Així doncs, degut a que Sul·la volia gastar el mínim d'efectius possible per a la seva tornada a Roma, es va haver de resignar a una batalla de desgast, frisant per a que el Pireu acabés tenint el mateix futur que Atenes²¹¹.

Tornant a Atenes, Sul·la va descobrir que els defensors estaven ja a l'abisme de la rendició, havent devorat tot el ramat, rostit tota la pell i cuir i arribant a l'extrem de menjar carn humana. Així doncs, Sul·la va deixar de banda el Pireu, on els defensors estaven ocupats reconstruint les muralles, i va encerclar tota Atenes mentre procedia a enviar als seus soldats a les muralles amb escales. Els dèbils soldats defensors no van oferir gaire resistència, i en obrir-se les portes de la ciutat, Sul·la no va mostrar clemència alguna, produint-se una massacre total, incloent a infants i dones. El tirà Aristó i els seus partidaris més fidels es van

---

²¹¹ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàgs. 303-307.

atrinxerar a l'Acròpolis (després d'haver incinerat l'Odèon per tal d'evitar que els romans obtinguessin més fusta). Davant d'això, Sul·la va establir una guarnició de soldats a l'Acròpolis que va esperar a que Aristó s'acabés rendint per absència d'aliments. Sul·la va decretar la pena de mort per a ell, els seus guardaespalles i a qualsevol persona amb autoritat que hagués actuat en contra d'ell. Als ciutadans lliures que van sobreviure a la massacre els va perdonar, privant-los dels drets civils i polítics, establint la llei romana. Al dia següent va vendre els esclaus, i es diu que en diverses cases de la ciutat es va trobar carn humana preparada per a ser digerida. Pocs dies després Aristó i els seus partidaris més fidels es van rendir, per la manca de provisions, i Sul·la els va executar²¹².

Amb Atenes presa i controlada, Sul·la va dirigir tot el seu exèrcit cap al Pireu. Arquelau, conscient que estava en una clara inferioritat numèrica i que el futur que deparava seria el mateix que el d'Atenes, es va retirar fins a Muníquia, un port fortificat lleugerament separat del Pireu. Per tal de pressionar-lo, Sul·la va incinerar les drassanes que utilitzaven els pòntics, cremant també l'arsenal de Filó. Eventualment, Sul·la forçaria a Arquelau a abandonar Muníquia, marxant aquest darrer cap a Tràcia i apoderant-se així de tot el Pireu²¹³

Com he comentat al llarg del treball, Sul·la tenia un gran interès en la cultura, mostrant les seves motivacions literàries des que era un jove, amb les comèdies atel·lanes. Seguint aquest fil, Sul·la va establir una gran amistat amb Tit Pomponi Àtic, un romà que li agradava tant la vida a Atenes que havia desenvolupat un

---

²¹² White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàgs. 307-309.

²¹³ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 311.

nivell de grec tan alt que difícilment se'l reconeixia com a romà²¹⁴. Tot i que tingués un gran amor Sul·la per la literatura i cultura grega, això no impedia que emprés la violència en ella en pro de Roma. Segons la mentalitat romana, una cosa no treia l'altra, i resulta aquest punt de vital importància per a comprendre la controvèrsia que hi ha en les fonts primàries gregues sobre aquest esdeveniment, el setge d'Atenes²¹⁵.

Per a seguir el relat militar del setge d'Atenes he seguit escrupolosament l'obra d'Apià, ja que havent consultades les altres fonts com a continuació exposaré he arribat a la conclusió que és la més objectiva i que es centra més en detalls. Tant Plutarc, com Pausànies i Lucià de Samòsata afegeixen en els seus relats judicis de valors, titllant a Sul·la com a saquejador i destructor de Grècia obviant el context de la guerra i el bàndol en el que s'havia posicionat Atenes. Si bé és cert que el tirà Aristó va ser qui va obligar la ciutat a declinar-se pel bàndol pòntic, això no treu que fossin enemics dels romans. L'únic element dubitatiu, al meu parer, sobre l'acció de Sul·la seria la massacre que va dur a terme un cop presa la ciutat. No obstant, és, fins a cert punt comprensible el cansament que portaven al damunt els romans i el propi Sul·la, ja que no s'ha d'oblidar que el setge de Sul·la no va ser quelcom senzill. Finalment també cal tenir present que Sul·la estava fent la guerra a l'estil de Cató el Censor, nodrint-se a base dels recursos que podia obtenir durant la guerra, i per tant no resulta desorbitada la idea d'un saqueig absolut de la ciutat.

---

²¹⁴ De Oviedo, R. (2012). *Cornelio Nepote. Vidas de los varones ilustres*. Pàgs. 4-6.

²¹⁵ Kuin, I, (2019). "*Sulla and the Philosophers: The Cultural History of the Sack of Athens*". *Sulla: Politics and Reception*. Pàgs. 152-153.

És aquesta la meua valoració de l'acció de Sul·la en aquest episodi, i evidentment no deixa de ser un judici de valor també. No obstant, el distingeixo clarament del relat estrictament històric que és el que ha conformat tot l'apartat. No obstant, això no van fer-ho pas els historiadors grecs en la seva època. Així doncs, Lucià de Samòsata explica en la seva obra que Sul·la hauria robat una pintura de Zeuxis d'Heraclea, quan s'ha demostrat que dita pintura en cap moment va existir. Seguint la mateixa línia, Pausànies relata la incineració de Sul·la de l'Odeó de Pericles. Això, però, es contradiu com he relatat anteriorment, en el sentit que Apià comenta que és el propi Aristó qui el crema per evitar que Sul·la pugui aconseguir més fusta. Endemés, historiadors moderns com Camp i Hoff opten més per la versió d'Apià, i el geògraf clàssic Estrabó en cap moment comenta la destrucció de l'Odeó, tot i que el nombra, per part de Sul·la²¹⁶. Finalment, i ja per acabar amb aquest afer, Plutarc escriu en repetides ocasions diverses destruccions patrimonials atenenques per part de Sul·la, referint-se a ell com un menyspreador de la cultura grega, tot i que després es contradiu afirmant que el mateix Sul·la era conscient de la importància cultural d'Atenes, com per exemple quan perdona als supervivents de la matança d'Atenes²¹⁷.

Batalla de Queronea (86 aC)

Mentre Arquelaus estava aguantant la seva posició a Muníquia, un altre general pòntic anomenat Tàxiles es va posar en contacte amb ell, comunicant-li que les tropes pòntiques s'havien fet amb el domini pràcticament total de Macedònia i li demanava que replegués les seves i les unís amb les d'ell a les Termòpiles. Amb

---

²¹⁶ Kuin, I (2019). "*Sulla and the Philosophers: The Cultural History of the Sack of Athens*". *Sulla: Politics and Reception*. Pàg. 154.

²¹⁷ Veure nota 216.

els setges d'Atenes i el Pireu, a Arquelau li havia quedat ben clar que en un camp de batalla els romans eren pràcticament invencibles, i que l'única manera de guanyar-los era a partir d'una guerra de desgast, ja que l'exèrcit pòntic controlava els mars. No obstant, Tàxiles seguia les ordres de Mitrídates, i aquest havia ordenat un replegament de tropes a les Termòpiles, així que Arquelau es va veure obligat a obeir²¹⁸.

Davant del moviment d'Arquelau, Sul·la va decidir actuar ràpidament i seguir-lo, deixant enrere les fèrtils terres de l'Àtica. Era aquesta una jugada arriscada, ja que Sul·la no gaudia d'un ampli ventall de recursos. No obstant, la velocitat i possible precipitació de Sul·la es veia justificada en dos sentits. Primerament la inferioritat numèrica romana. Tot i poder comptar amb tropes auxiliars, la diferència numèrica entre l'exèrcit romà i el pòntic era abismal. Tàxiles comptava amb més de 100.000 efectius, i si a Tàxiles se li afegia Arquelau, Sul·la ho tindria molt complicat per a vèncer²¹⁹. Per altra banda, a Roma (com explicaré més endavant), la situació no era gaire encoratjadora per a Sul·la, doncs estava sotmesa la ciutat en un gran caos on els seus opositors polítics havien usurpat el poder, enviant el cònsol del 86 aC, Luci Valeri Flac, a substituir-lo en el comandament.

Tot i això, no tot serien males notícies. Des de Tessàlia, un contingent militar encapçalat pel jove i prometedor Luci Hortensi Hortal es va dirigir, gràcies a les indicacions d'un guia anomenat Cafis, a les posicions de Sul·la, venent als

---

²¹⁸ Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republic*. Pàgs. 76-77// Long, G. (2012). "Live of Sulla". *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 632.

²¹⁹ Long, G. (2012). "Live of Sulla". *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàgs. 633-634.

pòntics en una petita escaramussa a Títora i finalment es va reunir amb Sul·la a Patrònide²²⁰.

Tot i que Sul·la havia deixant una part del seu exèrcit a Atenes per assegurar la victòria que havia aconseguit, el contingent militar d'Hortensi Hortal va compensar-ho. Malgrat que la diferència numèrica entre ambdós exèrcits era considerable, cal tenir en compte que mentre l'exèrcit romà estava conformat per veterans legionaris immersos en el món de la disciplina i el camp de batalla, molts integrants de l'exèrcit pòntic eren esclaus, lliberts o civils que s'havien vist forçats a agafar les armes²²¹. Així doncs, tot i que a nivell quantitatiu els pòntics eren superiors, a nivell qualitatiu els romans estaven bastant per sobre.

Els dos exèrcits es van trobar al nord de Beòcia. Era aquesta una regió molt rocosa, caracteritzada pels diversos turons que poblaven la zona i marcarien el desenvolupament de la guerra. En un primer moment, quan Sul·la intercepta l'exèrcit d'Arquelau i Tàxiles, decideix no entrar en combat i s'estableix a un turó anomenat Filobeot, el qual estava envoltat dels camps d'Elatea, els quals proveïen l'exèrcit romà d'aigua i fusta²²². Veient que la situació no evolucionava i que els romans no tenien cap intenció encara de batallar, Arquelau va retirar les seves tropes cap a la ciutat de Calcis, situada a una illa a la qual s'hi accedeix a través de l'estret d'Eurip.

És important comentar que les tropes pòntiques no estaven gens organitzades i confiaven en excés amb la seva força. Tant Tàxiles com els altres generals i rangs

---

²²⁰ Long, G. (2012). "Live of Sulla" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàgs. 633-634.

²²¹ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 313.

²²² Veure nota 220.

alts que van participar en aquesta guerra van ignorar els consells d'Arquelau, el qual sabia de primera mà com lluitaven els romans i com actuava Sul·la. Tant és així que els soldats pòntics durant aquesta primera fase de la batalla van adoptar una actitud tranquil·la i parsimoniosa, arribant a saquejar la ciutat dels panopeus i Lebadeos, incloent el seu oracle. Mentre tot això succeïa, Sul·la havia estat entrenant a les seves tropes, obrint fosses i construint guals per a modificar el curs del riu Cefís, el qual travessava el camp de batalla i connectava directament amb la ciutat de Queronea, situada al nord del turó Thourion²²³.

Seria precisament el riu Cefís el responsable de la primera escaramussa entre ambdós exèrcits. En aquesta primera fase “pacífica” de la batalla, Sul·la havia posat molta èmfasi en controlar el flux del riu, degut a que era una important via de comunicació cap a Queronea, ciutat aliada romana i que proporcionava recursos a l'exèrcit. No obstant, el punt més important per a controlar el riu era l'acròpolis de Parapotamii, la qual estava integrada a un enclavament més gran. Tot i que es desconeix qui va tenir la iniciativa per a començar aquesta escaramussa, el vencedor va ser Sul·la. Tot i això, no es van tranquil·litzar pas les coses aquí, doncs Arquelau va contestar la victòria de Sul·la amb un intent de conquesta de la ciutat de Queronea. Desafortunadament per a Arquelau, Sul·la es va avançar, i va enviar una legió encapçalada pel legat Gabini per a que defensés la ciutat, neutralitzant així el pla d'Arquelau.

Veient-se en una situació feble, Arquelau va retirar el seu exèrcit al turó Thourion, rocós i alt, que tot i aportar a l'exèrcit pòntic un gran camp de visió, impossibilitava el desplegament total de les seves tropes, neutralitzant-se així el

---

²²³ Long, G. (2012). *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 635.

seu punt fort: la superioritat numèrica. No va ser fins que Sul·la va començar a mobilitzar les seves tropes cap a la pendent que duia al turó que es va adonar Arquelau del seu error, responent amb un contingent de cavalleria perquè frenés l'avenç romà. Tot i que l'ofensiva pòntica va aconseguir dividir la formació romana, en tractar-se aquesta de tan pocs efectius va acabar essent envoltada i massacrada per la formació romana. A continuació Arquelau va enviar sis carros de guerra, però la inclinació i relleu de la pendent van dificultar molt la maniobra dels carros. Conscient d'això, Sul·la simplement va obrir passadissos entre la seva formació per a deixar passar els carros, i un cop van arribar a l'esplanada van ser destruïts per la rereguarda romana²²⁴.

Després d'aquesta victòria, Sul·la va aturar el seu avenç i va deixar dues cohorts encapçalades per Luci Licini Murena perquè vigilessin els pòntics mentre es dirigia cap a Queronea per a ajudar a Gabini a controlar novament la ciutat. Aprofitant que només hi havia dos cohorts, Arquelau va iniciar una nova ofensiva de cavalleria, dividint novament en dos a la formació romana i fent recular posicions a Licini Murena. Coneixedor de la fràgil situació de Murena, Sul·la li va enviar cinc cohorts comandades per Hortensi Hortal. L'acció romana, però, no es va acabar aquí. Havent portant tot el gruix de l'exèrcit novament als peus del turó Thourion, Sul·la va reestructurar la formació, col·locant-se ell a la part central, desplaçant la cavalleria a l'ala esquerra encapçalada per Murena i a l'ala dreta com a reserva, pròxims a Queronea, va deixar a Hortensi Hortal i un altre oficial de nom Galba²²⁵.

---

²²⁴ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 315.

²²⁵ Matyszak, P. (2017). *The Mithridatic Wars, 89-66 BC*. Pàg. 5.

El xoc entre ambdós exèrcits va ser brutal. Tot i la inferioritat numèrica dels romans, la desesperació de les tropes pòntiques i la falta d'un líder ferm, doncs com he comentat abans Arquelau estava veient qüestionades constantment les seves ordres, van acabar declinant la balança completament a favor dels romans. L'ala dreta de Murena va ser la que va patir més, ja que tot i el suport de les cohorts d'Hortensi, la fatiga es feia patent. No obstant, la ràpida intervenció del propi Sul·la va aixecar la moral dels soldats. Durant tota la batalla, Sul·la va estar reforçant tots els bàndols que s'anaven debilitant, essent la viva imatge d'un gran general. Arquelau, veient que la situació era insostenible i que estava condemnat a una nova derrota, va ordenar una retirada progressiva que eventualment es va convertir en un desordre monumental que va comportar una gran massacre. L'exèrcit pòntic, en la caòtica retirada, es va dividir en dos grups a l'alçada del turó Aconitum. Desesperat, Arquelau va intentar dirigir la part del seu exèrcit que encara el seguia cap al campament que estava situat entre els turons Aconitum i Hedylium²²⁶, però la pressió romana era descomunal, i Arquelau es va veure obligat a fugir del campament amb els seus soldats. Tàxiles va ser capturat pels romans, però Arquelau va aconseguir fugir en direcció a Càlcis, amb 10.000 dels 120.000 soldats que inicialment havien conformat l'exèrcit pòntic. Sul·la va perseguir les tropes pòntiques fins a l'estret d'Euripus, però en no comptar l'exèrcit romà amb naus, Arquelau va aconseguir escapar²²⁷.

Un cop acabada la guerra, Sul·la va ordenar requisar totes les armes i estris que havien deixat enrere els pòntics en la seva retirada i els va incinerar com a ofrena

---

²²⁶ Rickard, J. (2008). *Battle of Chaeronea*.

²²⁷ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 315.

als déus per la gran victòria romana. Endemés es van aixecar dos grans trofeus en honor a aquesta fita: el primer al turó Thurium en honor als aliats de Queronea, i l'altre feia referència a la victòria de Sul·la amb una inscripció en llatí i una dedicació a la triada divina de Victòria, Mart i Venus. Sul·la va emprar un gran esforç en que aquesta victòria fos recordada per la posteritat amb un deix diví, i per això, a part dels dos trofeus que va erigir, va establir a Tebes uns jocs en honor seu i a la victòria de Queronea²²⁸.

Batalla d'Ocromen (85 aC)

Al no comptar Sul·la amb vaixells, Arquelau va poder dur a terme diverses campanyes navals on va aconseguir prendre la illa de Zacint, entre altres. No obstant, això només eren èxits menors que no eren suficients com per decantar el curs dels esdeveniments. Mitrídates era conscient de la seva posició desfavorable, i per aquest motiu va enviar a Càlcis (on estava Arquelau) 80.000 soldats encapçalats per un nou general pòntic, de nom Dorilau. Tal com havia succeït amb anterioritat a Queronea, l'entrada de Dorilau al conflicte va comportar una pugna entre els generals pòntics sobre com conduir la guerra: igual que Pràxiles, Dorilau estava completament influenciat per Mitrídates, i el que volia era una guerra directa, efectiva i ràpida; mentre que Arquelau, amb l'experiència del Pireu i Queronea, era conscient que l'única manera de vèncer a l'exèrcit romà era mitjançant el desgast²²⁹.

Mentrestant, després de la victòria romana, Sul·la va ser notificat que des de Roma s'havia enviat al cònsol Luci Valeri Flac per a substituir-lo en el

---

²²⁸ Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàgs. 89-92

²²⁹ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 327.

comandament contra Mitrídates. Conscient que això era una estratagema dels seus opositors polítics per a derrocar-lo, Sul·la va decidir dirigir-se cap a Tessàlia per a reunir-se amb Valeri Flac i persuadir-lo per a que tornés cap a Roma. No obstant, a Melitea, li van arribar notícies al general romà que les tropes pòniques encapçalades per Arquelau i Dorilau havien desembarcat a la Beòcia i havien iniciat tota una campanya de desforestació que tenia la intenció de neutralitzar el màxim possible els recursos dels romans per a prosseguir la guerra, essent en última instància una provocació pòntica per a iniciar una nova batalla.

Tot i que Arquelau es mostrava reticent a un conflicte directe, el fet que Beòcia estigués conformada majoritàriament per grans esplanades i per consegüent la superioritat numèrica referent a la cavalleria fos perfectament aplicable, van fer que el general pòntic es deixés seguir per la dinàmica del seu rei²³⁰.

Sul·la era perfectament conscient del plantejament pòntic en voler provocar la batalla a Ocromen, però es veia amb la obligatorietat de contestar a aquesta provocació doncs no es podia permetre estar envoltat d'enemics.

El primer contacte entre ambdós exèrcits es va donar a Tilphossium, on es va produir una petita escaramussa on els romans van sortir vencedors, i va servir per a que Dorilau adoptés ràpidament el punt de vista de Arquelau per a fer la guerra i es traslladessin totes les tropes pòniques cap a la ciutat d'Ocromen.

Ocromen era una molt bon enclavament per a situar un campament, doncs tenia la majoria dels flancs coberts per una important protecció natural conformada

---

²³⁰ Long, G. (2012). "Live of Sulla". *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 640.

per muntanyes i el pantà de Copais. Endemés, estava envoltat d'explanades, fet que altre cop no feia més que afavorir la superioritat de cavalleria pòntica.

Per tal de neutralitzar la cavalleria pòntica, Sul·la va ordenar als seus soldats que excavessin fossars al llarg de tota l'esplanada, però l'ofensiva sobtada i intensa dels pòntics va fer recular moltes posicions als romans, els quals van ser víctimes del pànic. Tant va ser així que l'ala esquerra de Sul·la va inclús començar a retirar-se, i no va ser fins que el propi Sul·la es va posar al capdavant de l'exèrcit escridassant als seus soldats, conscienciant-los de la seva vergonyosa actitud i ofensa que feien cap a Roma que els legionaris romans van reaccionar. Rebut dos cohorts de suport en l'ala dreta, Sul·la va aconseguir continuar els seus esforços en continuar excavant clots per a neutralitzar a la cavalleria pòntica. No obstant, les ofensives pòntiques continuaven, però els romans ja havien recuperat la moral i la batalla va ser molt acarnissada. A l'ala dreta pòntica va morir heroicament Diògenes, un dels fills d'Arquelau. La batalla va adquirir un estat de desesperació total, on els arquers pòntics, veient que no es podien retirar per la pressió romana, agafaven les fletxes del terra i les empraven com a armes.

Els fossars van fer la seva funció exitosament, doncs Arquelau va veure privada la seva principal carta. Al dia següent la batalla va continuar amb la mateixa dinàmica, però eventualment la impossibilitat dels pòntics de fer ús de la seva cavalleria van acabar marcant un punt d'inflexió a favor dels romans, acabant la batalla en una veritable massacre²³¹. Tot i l'aparent victòria al camp de guerra, els romans no es van atrevir a creurar el campament pòntic, i no va ser fins que el

---

²³¹ Long, G. (2012). "Live of Sulla". *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 643.

tribú militar Basillus va fer el primer pas que no el van seguir els seus companys²³².

Aquesta batalla marcaria un abans i un després en els esdeveniments d'Orient, com narraré a continuació. Un fet que ens mostra clarament les magnituds i la crueltat d'aquesta batalla és que dos-cents anys després d'aquest conflicte, Plutarc explica com encara llavors es podia apreciar al pantà de Coapis les restes d'arcs pòntics, fragments de cuirasses i espases.

Acabada la batalla, Sul·la va començar tota una campanya de repressió contra totes aquelles ciutats que havien donat suport a Mitrídates. La majoria eren ciutats petites com Anthedon, Lanymna o Halae, que realment ja havien estat devastades per a la guerra. No obstant, el seu objectiu real era Tebes, la qual havia traït novament als romans quan els pòntics varen desembarcar a Beòcia de Càlcis just abans d'iniciar la batalla d'Ocromen. Va confiscar als tebens la meitat dels seus territoris i va saquejar tots els temples, decretants que tots els impostos públics haurien d'estar destinats a tornar a omplir d'or i luxes altre cop els temples.

Tot i la gran victòria d'Ocromen, Sul·la continuava necessitant una flota per a poder arribar a Càlcis i acabar amb l'últim reducte de resistència pòntic, on novament també Arquelau s'havia refugiat. No obstant, Luci Licini Lúcul encara no havia arribat des de Rodes amb la flota, així que Sul·la va decidir construir-ne una ell mateix, i amb l'entrada de l'hivern es va retirar als campaments de Tessàlia.

---

²³² White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 331.

Últims problemes: Fímbria i la pau (85-84 aC)

A Tessàlia Sul·la va continuar amb la construcció de la seva pròpia flota, doncs encara no havia rebut cap notícia de la situació de Licini Lúcul. El que no sabia, però, era que Mitrídates ja s'havia cansat de la guerra, doncs tant a Queronea com a Ocromen havia perdut dos exèrcits importants, acabant en una posició molt crítica per a fer front a diverses crisis internes que li estaven sorgint. D'aquesta manera, va ordenar a Arquelau que comencés les negociacions de pau. Arquelau, al seu torn, va enviar a un mercader de Delos anomenat també Arquelau per a posar-se en contacte amb el general romà.

Tornant una mica enrere, quan Sul·la marxa cap a Beòcia i no es reuneix finalment amb Valeri Flac, aquest no durà a terme cap moviment bèl·lic important. La seva parsimonia enfurismaria en gran mesura a un senador que l'havia acompanyat, anomenat Gai Flavi Fímbria. Fimbria assassinaria a Valeri Flac i es faria amb el control de l'exèrcit, i començaria una campanya independent a la de Sul·la, on venceria a un dels fills de Mitrídates, forçaria al propi rei a retirar-se a Mitilene, devastaria gran part del territori dels capadocis i saquejaria i massacraria a la població d'Illium, ciutat aliada del bàndol romà de Sul·la.²³³

Tornant amb Sul·la, la localització assignada per a tractar la pau va ser la ciutat de Delium, situada a la costa de Beòcia, i les negociacions de pau es realitzarien entre Sul·la en persona i el general Arquelau.

Arquelau, coneixedor de la crisi interna romana, va iniciar les converses dient-li que Mitrídates li otorgaria tot tipus de tropes, galeres i diners a canvi que les tropes romanes marxessin de l'Est. Sul·la es va negar rotundament, optant per a

---

²³³ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 338

que el regne del Ponto es subjugués a Roma i quedés com un regne aliat. La conversa va arribar a un punt mort, i sabent Arquelau la seva delicada posició i que aparentment Sul·la no mostrava cap inquietud respecte la crisi interna romana, va decidir adoptar una nova perspectiva, aquest cop sí, en pro de la pau. D'aquesta manera es va arribar a un pacte: la guerra mitridàtica acabaria i les tropes romanes es retirarien del territori pòntic a canvi que Mitrídates entregués 2.000 talents d'or, setanta naus amb esperons de bronze, cedís Àsia i la Paflagònia i permetés a Nicòmedes recuperar el tron de Bitínia i a Ariobarzanes el tron de Capadòcia. Evidentment els presoners d'ambdós bàndols serien retornats també. Mentre els missatgers arribaven a la cort reial de Mitrídates amb les resolucions de la pau, Sul·la va iniciar tota gira per Tessàlia i Macedònia, passant per l'Helespont. Aquesta gira la va fer Sul·la acompanyat d'Arquelau, doncs sabia que la influència de la seva companyia afavoriria la seguretat del seu exèrcit. El tracte que va tenir amb Arquelau va ser tan bo que quan a Larissa aquest darrer va caure malalt, el va tractar com si d'un general romà es tractés. Aquesta actitud amistosa de Sul·la vers Arquelau van despertar rumors, tant des de Roma com des del Pont, al·legant a que la campanya de Sul·la a Orient havia estat una farsa orquestrada. No obstant, aquests rumors mai van esdevenir suficientment importants i transcendentals com per molestar la carrera de Sul·la.²³⁴

Tot i que Mitrídates, en termes generals, va acceptar de bon grat la pau acordada, va enviar uns quants ambaixadors a Sul·la amb ratificacions d'alguns dels termes pactats. En primer lloc, no li convenia del tot el pactat referent a la Paflagònia,

---

²³⁴ Long, G. (2012). "Live of Sulla" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 645-648.

dient Mitrídates que probablement hagués aconseguit millors condicions si hagués pactat amb l'altre general romà, Fímbria.

Enfadat per la comparació feta pel rei pòntic, Sul·la es va dirigir de Tràcia a Kypsela, i va enviar a Licini Lúcul a Abidos per obtenir encara més flota, provinent de Xipre, Fenícia, Rodes i Pamfília. Mentre duia a terme aquestes operacions, Lúcul va participar en algunes escaramusses contra els pòntics. Continuant amb Sul·la, aquest va seguir de Kypsela a Pèrgam, i allí va tenir una conferència amb el propi Mitrídates. Llavors, Mitrídates va encetar les negociacions recordant a Sul·la l'amistat i aliança del seu pare amb els romans, a més de considerar injusta l'ocupació romana de Capadòcia i Frígia. Davant d'això, Sul·la li va contestar que Capadòcia havia estat restaurada legítimament durant la seva pretura allí, i que el propi Mitrídates no havia presentat cap queixa al respecte. Referent a Frígia, va argumentar que havia estat cedida al pare de Mitrídates a partir d'un suborn il·legítim en el qual havia participat Mani Aquil·li, i que per tant no tenia cap validesa, a més que el propi Mani Aquil·li ja havia estat jutjat i condemnat. La conversa va continuar amb un Sul·la amenaçador, recordant a Mitrídates el seu oportunisme per a iniciar la guerra. Tant tensa va ser la conversa que Mitrídates va acabar acceptant els termes romans.²³⁵

La fi de Fímbria i els darrers afers de l'Est (84-83 aC)

Un cop establerta la pau amb Mitrídates, Sul·la es va dirigir cap a la ciutat de Tiatira, on estava acampat Fímbria. Al voltant del campament Sul·la va ordenar excavar fosses, i des del campament de Fímbria, eventualment van anar sortint soldats a ajudar als soldats de Sul·la, creixent paulatinament el nombre de

---

²³⁵ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàgs. 341-347.

dessertors. En veure aquesta situació, Fímbria va congrega una assemblea on va fer jurar als soldats i tribuns militars que li quedaven lleialtat cap a ell, però només els que havien estat subornats van jurar, els demés varen desertar. Desesperat, Fímbria va subornar a un esclau per a que actués com a soldat dessertor i assassinés a Sul·la. No obstant, presa del pànic, l'esclau va acabar delatant a Fímbria, i els soldats romans d'ambdós bàndols, indignats l'acció de Fímbria, el van passar a anomenar "Athenio", el qual havia estat rei de fugitiu de Sicília durant pocs dies²³⁶.

Desesperat i humiliat, Fímbria va demanar un col·loqui a Sul·la, el qual va enviar a un enviat seu de nom Rutili. Fímbria li va suplicar el perdó a Rutili, i aquest, en nom de Sul·la, li va atorgar, concedint-li via lliure per marxar d'Àsia sota protecció romana. No obstant, ell va preferir anar per una altra via, dirigint-se a Pèrgam, on al temple d'Asclepi es suicidaria. Tot i ser enemic seu, Sul·la va celebrar un funeral d'acord amb la *dignitas* de Fímbria, i a continuació va enviar a Curió per a restituir els trons de Bitínia i Capadòcia a Nicòmedes i Ariobarzanes respectivament²³⁷.

Mort Fímbria, Sul·la va començar a restaurar uns quants aspectes d'Àsia abans de retornar a Roma. Primerament va compensar amb la llibertat als habitants d'Ilium, Quios, Licia, Rodes, Magnèsia i un llarg etcètera per a la seva lleialtat al llarg del conflicte. Endemés, va inscriure aquestes ciutats com amigues i aliades de Roma.

---

²³⁶ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 348-351.

²³⁷ Veure nota 236.

Per altra banda, va distribuir el seu exèrcit per les diverses terres d'Àsia i a través d'un decret va anul·lar la llibertat als esclaus que havien estat pro Mitrídates, obligant-los a tornar amb els seus amos originaris. Degut a què molts esclaus els van desobeir, va dur a terme una important massacre. Els murs de moltes ciutats van ser enderrocats, i les ciutats que s'havien oposat als romans van ser saquejades i els seus habitants convertits en esclaus. Endemés va imposar multes econòmiques de cinc anys que van empobrir a moltes ciutats asiàtiques, favorint l'activitat dels pirates que aprofitaven el mal moment de les ciutats per saquejar el poc que els hi quedava. El motiu pel qual es van aplicar unes penes econòmiques tant dures era perquè l'objectiu de Sul·la era que els seus enemics paguessin les despeses de la guerra²³⁸.

Degut a que els *publicanii* o van escapar d'Àsia o van ser assassinats per Mitrídates, Sul·la va haver d'idear un nou mètode d'obtenció fiscal a la província d'Àsia. D'aquesta manera va dividir Àsia en quaranta-quatre regions, i els propis soldats anirien regió per regió recollint els impostos. Endemés, els habitants de les ciutats on els soldats anaven per a recol·lectar els impostos tenien la obligació d'hostatjar als soldats i cobrir totes les seves necessitats.²³⁹ Quan Sul·la marxés cap a Roma, establiria a Licini Lucul com a continuador d'aquesta política fiscal. De tot això Sul·la informaria al Senat a través de cartes, tot i el fet d'haver estat catalogat com a enemic públic.

---

²³⁸ White, H. (1913). *Appian's Roman History*. Volum II. Pàg. 353-355.

²³⁹ Maggie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor, vol. II*. Pàg. 1116.

VIII) Primera Guerra Civil Romana (87-81 aC)

Cinnanum Tempus (87-84 aC)

El principal objectiu de Sul·la en finalitzar el seu consolat era mantenir una estabilitat política a Roma que li permetés resoldre la major amenaça romana, el rei Mitrídates VI. Per aquest motiu va posar molt d'esforç en les eleccions del 88 aC (pel 87 aC) per tal que els seus partidaris ocupessin la majoria dels càrrecs electes. No obstant, la Fortuna no va acompanyar a Sul·la en aquesta ocasió, i es va haver d'accontentar en tenir solament un cònsol electe favorable a la seva causa, Gneu Octavi Rus²⁴⁰. Poc serviria això de consolació, doncs les altres magistratures estarien plagades d'enemics o opositors polítics de Sul·la, entre els quals es trobava l'altre cònsol electe, Luci Corneli Cinna.

Quan Sul·la va marxar de la ciutat, Luci Corneli Cinna va resucitar la proposta de *suffragium* pels nous ciutadans itàlics que tant havia defensat el tribú de la plebs Publi Sulpici Rufus. Tot el bàndol conservador i partidari de Sul·la, encapçalat pel cònsol Gneu Octavi Rus, es van oposar categòricament a tal mesura. No obstant, Cinna va presentar la seva moció al Fòrum, la qual va rebre diversos vets tribunicis i va generar un conflicte entre ambdós bàndols que va desencadenar a una escaramussa on es varen utilitzar dagues. En saber d'això, Octavi Rus va irrompre al Senat amb un important seguici i va dur a terme una autèntica massacre vers els seus opositors, forçant Cinna a abandonar la ciutat juntament

---

²⁴⁰ Realment els còsols electes del 87 aC, Gneu Octavi Rus i Luci Corneli Cinna, no els podem catalogar com a partidaris de Màrius o Sul·la. No obstant, si que presentaven inclinacions cap a un o altre bàndol. Seguint aquest fil, Octavi Rus simpatitzava més amb Sul·la, mentre que Cinna ho feia amb Mari. Tot i això, cal recalcar que en cap moment Octavi Rus fou un "peó" més de Sul·la, doncs durà a terme iniciatives independents com la massacre dels seus opositors que perjudicà en gran mesura la imatge de Sul·la. [Katz, B.R. (1976). "Studies on the period of Cinna and Sulla". *L'Antiquité Classique*, 45. Pàgs. 537-538.]

amb sis tribuns de la plebs, entre els quals es trobaven Marc Màrius Gratidià, cosí de Gai Màrius.²⁴¹ Ciceró descriu aquest episodi com el pitjor referit a batalles als carrers de Roma fins a la seva època.²⁴²

L'expulsió de Cinna de Roma, però, no va significar la fi del conflicte, doncs aquest va començar a reclutar esclaus i soldats de pobles circumdants de Roma per tal de tornar a la ciutat i recuperar el seu poder. En arribar al Senat les notícies que Cinna estava reclutant esclaus per a revoltar-se, es va decidir revocar-lo del càrrec de cònsol i establir al seu lloc al *flamen dialis* Luci Corneli Mèrula. Tribur, Praeneste, Nola i Càpua són algunes de les ciutats d'on Cinna va obtenir suport i, endemés, se li van unir inclús senadors importants com Gai Miló, Quint Sertori i el fill de Gai Mari, Màrius el Jove²⁴³.

Per altra banda, Gai Màrius va tornar del seu exili i va aconseguir encara més aliats, entre els quals estaven els samnites. Unit tot el gruix de l'exèrcit, Cinna i Màrius es van dirigir cap a Roma, on gràcies a la traïció d'Api Claude Pulcre, van aconseguir entrar a la ciutat i es va forçar al Senat acceptés les seves demandes que es reduïen a l'eliminació de la legislació de Sul·la.

---

²⁴¹ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 119-121. Hi ha bastant de debat a nivell historiogràfic sobre el *Cinnanum Tempus*. Malgrat que fonts clàssiques com les *Periochae* de Tit Livi o el propi Apià escriuen que Cinna seria expulsat amb sis tribuns de la plebs, la lògica ens fa dubtar d'aquesta asserveració, doncs partint de la base que només hi havia 10 tribuns de la plebs, el fet que Cinna sigui expulsat amb sis ens pot fer pensar que realment el poder o influència de Cinna era ja bastant important, a més que, en quant a coneixement i experiència marcial, Cinna estava molt per sobre del seu col·lega consular. Seguint aquesta lògica, B.R. Katz conclou que possiblement els sis tribuns de la plebs es mostrarien contrariats amb l'expulsió de Cinna i decidirien acompanyar-lo com a mostra de resistència i oposició senatorial [Katz, B.R. (1976). "Studies on the period of Cinna and Sulla". *L'Antiquité Classique*, 45. Pàgs. 502-503.]

²⁴² Baños, J.M. (1994). "Pro Sestio". *M. Tulio Cicerón. Discursos IV*. Pàg. 337.

²⁴³ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 121-123.

Cinna i Màrius van prendre el poder de Roma²⁴⁴. Van dur a terme una autèntica massacre, acabant amb importants senadors i magistrats: el propi cònsol electe Gneu Octavi Rus, els germans Gai Juli Cèsar i Luci Juli Cèsar, Marc Antoni Orator... Altres senadors com Publi Licini Cras Dives van preferir suïcidar-se, a part de matar al seu propi fill per tal que no fos víctima de la massacre²⁴⁵. Tot i que uns quants senadors van aconseguir escapar cap a Atenes per a unir-se a Sul·la, la majoria es varen quedar a Roma, com Quint Muci Escèvola, on submisos, acceptarien el nou *status quo* de Roma²⁴⁶. Finalment, uns quants van ser processats i sentenciats a mort, a efectes pràctics, per qüestions personals de Màrius i Cinna. Uns exemples serien el judici i mort de Luci Corneli Mèrula, el qual seria acusat d'usurpar el càrrec de cònsol de Cinna, o el cas de Quint Lutaci Càtul Cèsar, que seria acusat d'haver traïdonat la confiança de Gai Mari²⁴⁷.

Realment Luci Corneli Cinna no estava enemistat amb Sul·la, i totes les accions que es van prendre contra ell van ser motivades per l'odi de Gai Mari. Tot i que Apià parla d'un decret que designaria a Sul·la com a "enemic públic", Plutarc en cap moment el comenta. Aquest decret, en cas de ser real, dataria del 87 aC, i el fet que Mètela, l'esposa de Sul·la, amb la seva família i amics marxés de Roma l'any següent ens ha de fer dubtar de la veracitat del decret²⁴⁸. Tot i això, del que

---

²⁴⁴ Degut a que el treball l'enfoco a la figura de Luci Corneli Sul·la, no procediré a explicar tots els enfrontaments que es van donar abans que Cinna i Màrius entressin a Roma. No obstant, considero important recalcar la figura de Gneu Pompeu Estrabó i el seu paper vital en la defensa dels interessos del bàndol conservador. Per a més informació al respecte, es pot consultar Apià.

²⁴⁵ Veure nota 242.

²⁴⁶ Badian, E. (1962). "Waiting for Sulla". *The Journal of Roman Studies*, 52. Pàgs. 53-55.

²⁴⁷ Meinhard, C. (1964). "Cinnanum Tempus: A Reassessment of the Dominatio Cinnae". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 13. Pàg. 317.

²⁴⁸ Meinhard, C. (1964). "Cinnanum Tempus: A Reassessment of the Dominatio Cinnae". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 13. Pàg. 319,

sí tenim constància és sobre la matança dels amics de Sul·la i la confiscació de les seves propietats²⁴⁹.

Tot i el control que tenia de Roma, Cinna era conscient que no podia presentar un atac directe contra Sul·la, doncs la facció conservadora del Senat continuava tenint certa influència, a més que el poble continuava tenint una bona imatge d'ell per la seva participació a la Guerra Social i el seu comandament contra Mitrídates VI.

L'any següent, al 86 aC, Luci Corneli Cinna seria reelegit com a cònsul (aquest cop *senior*) i tindria com a col·lega consular a Gai Mari. L'establiment de l'hegemonia de Cinna a Roma l'hem de percebre com un nou *status quo*, i en cap cas com un intent de tirania. La República romana mai havia estat una democràcia, sinó que sempre s'havia regit sota els principis d'una autocràcia, i l'única diferència en el *Cinnanum Tempus* és el canvi de la classe oligarca. Per aquest motiu, es continuen celebrant les eleccions per a les magistratures. No obstant, Màrius moriria al cap de molt poc d'adquirir el seu setè consolat, i com a *consul suffectus* seria establert Luci Valeri Flac, el qual com he comentat a l'anterior capítol seria enviat a l'Est amb dues legions per a substituir, sense èxit, a Sul·la²⁵⁰.

L'any 85 aC Cinna tornaria a ser cònsol, per tercera vegada consecutiva, i el seu col·lega consular seria Gai Papiri Carbó. Com he comentat a l'anterior capítol, seria en aquest anys quan Sul·la aconseguiria la pau amb el rei Mitrídates VI. Sul·la informaria sobre l'estat de la qüestió de l'Est al Senat, garantint la protecció

---

²⁴⁹ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 137.

²⁵⁰ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 138-139.

d'Itàlia i els nous ciutadans romans però declarant la seva voluntat d'acabar amb els seus enemics polítics que tan s'havien esforçat amb enderrocar tot allò que ell havia construït, a part de creuar la línia de la vida pública i atacar les seves propietats privades. Evidentment això va aterrir en gran mesura el Senat, el qual va iniciar una política pacifista sota el lideratge del *princeps senatus* Luci Valeri Flac per acabar amb bons termes amb Sul·la²⁵¹.

D'aquesta manera, es van enviar ambaixadors a Sul·la. Tot i la voluntat del Senat en evitar una guerra, tant Cinna com Carbó comencarien a reclutar un exèrcit per tal de no estar completament a mercè de Sul·la. La reelecció d'ambós com a cònsols l'any següent, al 84 aC, no va fer més que accelerar aquest procés²⁵². No obstant, Cinna moriria aquest mateix any víctima d'un motí dels seus propis soldats, els quals, indignats per a ser forçats a obeir les ordres de Cinna a navegar cap a Liburna, van decidir matar al seu general²⁵³. L'ambaixada que provindria del campament de Sul·la amb la seva resposta vers la proposta pacífica del Senat no seria coneixedora de la defecció de Cinna, i el seu contingut seria simple: el restabliment de la legislació de Sul·la, dels seus amics i aliats i la persecució dels seus enemics. No obstant, la mort inesperada de Cinna sobtaria als ambaixadors de Sul·la, els quals tornarien al campament de Sul·la sense entregar el seu missatge al Senat. Aquest esdeveniment es clau per comprendre la fi de les negociacions de pau, doncs Papiri Carbó veuria amb bons ulls la guerra, confiant

---

²⁵¹ Duarte, A.D. (2009). "*Tito Livio. Periocas*. Llibre 83.

²⁵² Duarte, A.D. (2009). "*Tito Livio. Periocas*. Llibre 83/White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 141-145.

²⁵³ Veure nota 252 referida a Apià.

amb la seva posició i creient que un cop eliminat Sul·la, ningú podria amenaçar la seva autoritat²⁵⁴.

Com s'ha pogut apreciar en aquest apartat, Cinna en cap moment va voler buscar un enfrontament directe contra Sul·la i desencadenar una guerra civil, doncs era ben conscient de la força de Sul·la. Per la seva banda, Sul·la aparentment compartia el mateix parer, i per aquest motiu va estar obert a negociacions. No obstant, l'odi i obsessió de Màrius i la manca de visió posterior de Carbó farien impossible un final pacífic a aquest conflicte. Endemés, el fracàs de Cinna també s'ha d'atribuir a la força del Senat, que, tot i delmat, continuava essent un element de poder a considerar com ho mostra la seva voluntat de buscar la pau amb Sul·la.

El retorn de Sul·la (84-83 aC)

La mort de Luci Corneli Cinna va ser un punt d'inflexió. Tot i que legalment Roma seguia el seu curs, amb l'elecció d'un *consul suffectus* (que al final no es va donar), la realitat era ben diferent. Gai Papiri Carbó va rebutjar la voluntat pacifista del Senat i la oferta moderada de Sul·la, i al seu lloc va començar a reclutar noves tropes. Com he comentat, els ambaixadors que va enviar Sul·la al Senat amb una resposta pacifista mai van arribar al seu destí, i al seu lloc, en adonar-se de la mort de Cinna, varen tornar immediatament al campament del seu general. Sul·la era conscient que amb Papiri Carbó les esperances de buscar una pau i evitar una guerra civil eren minses, i per aquest motiu va començar a mobilitzar el seu exèrcit, el qual estava conformat per cinc legions i 6.000 unitats de cavalleria que provenien de la zona del Peloponès i Macedònia, fent un total aproximat de

---

²⁵⁴ Meinhard, C. (1964). "Cinnanum Tempus: A Reassessment of the Dominatio Cinnae". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 13. Pàg. 323.

40.000 soldats. A continuació, des de la ciutat de Patres va embarcar les seves tropes amb 1.600 vaixells rumb al port de Bríndisi, on els habitants el varen rebre amb els braços oberts, sense oferir cap tipus de resistència, i com a recompensa Sul·la els va alliberar dels deures que tenien com a amfitrions de les legions romanes (donar un sostre on dormir, aliment, etc.)²⁵⁵.

A pocs quilòmetres de Roma, a Picè, el jove Gneu Pompeu *Magnus*, el qual havia presenciat l'assassinat de Cinna, era coneixedor de les magnituds d'aquest fet, i sabia que una guerra civil estava a punt d'esclatar. Així doncs, aprofitant la influència heredada del seu pare, Gneu Pompeu Estrabó, va començar a reclutar un exèrcit de voluntaris que va organitzar en tres legions²⁵⁶. Per altra banda, a Àfrica, Quint Cecili Metel Pius, el qual havia estat esperant a Líbia com evolucionava la situació a Roma sense anar-hi per por a Cinna i Mari, va mobilitzar les seves tropes amb qualitat de procònsol i es va afegir a l'exèrcit de Sul·la²⁵⁷. El jove Marc Licini Cras, que havia aconseguit escapar a Hispània de la gran massacre de Cinna i Mari, amb la mateixa autoritat que Gneu Pompeu *Magne* (o sigui, cap) va aconseguir congregat un altre exèrcit que també s'uniria al de Sul·la²⁵⁸.

Davant d'aquesta mobilització d'exèrcits no hi va haver pràcticament oposició doncs el règim de Carbó no comptava amb homes prou valuosos que poguéssin fer front a aquesta situació: Gai Valeri Flac havia intentat sense èxit fer-se amb el

---

²⁵⁵ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 138-139.

²⁵⁶ Long, G. (2012). "Live of Pompeius" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 853-854.

²⁵⁷ Cary, E. (1914). *Dio's Roman History*. Pàg. 483/White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 147-149.

²⁵⁸ Long, G. (2012). "Live of Crassus" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 748-751.

control de la Hispània Citerior i la Gàl·lia Transalpina, Quint Sertori no arribaria a Hispània fins a l'any següent i Luci Corneli Escipió no tenia cap successor a Macedònia per ocupar el seu lloc mentre ell responia a l'auxili de Papiri Carbó²⁵⁹. No només Gneu Pompeu *Magne*, Quint Cecili Metel Pius i Marc Licini Cras van aprofitar-se de la debilitat del règim de Papiri Carbó, sinó que també senadors romans d'alta estirp com Publi Corneli Ceteg²⁶⁰, Quint Lucreci Ofel·la, Luci Sergi Catilina, Gai Verres i molts més que s'unirien a mesura que Sul·la anés avançant per Itàlia²⁶¹

Per a l'any 83 aC serien escollits cònsols Luci Corneli Escipió i Gai Norbà Balb. Els dos cònsols juntament amb Gai Papiri Carbó marxarien contra Sul·la, amb un exèrcit de cinc-centes cohorts i cinc-cents homes que aniria en augment. El motiu pel qual els cònsols van aconseguir tant de suport militar és perquè una part important del poble de Roma veia l'avanç de Sul·la com una amenaça cap a ells, doncs tenien com a precedent les múltiples matances que s'havien fet des d'ambdós bàndols. Per altra banda, els senadors que havien recolzat des d'un principi el bàndol de Cinna i ara el de Carbó sabien que no tenien cap altra opció que mantenir-se ferm en la seva posició, doncs eren conscients de la poca compassió de Sul·la²⁶².

---

²⁵⁹ Badian, E. (1962). "Waiting for Sulla". *The Journal of Roman Studies*, 52. Pàgs. 59-60.

²⁶⁰ Veure nota 257 referida a Apià.

²⁶¹ Veure nota 259.

²⁶² White, H. (1913) *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 151.

Segons Plutarc, abans que Sul·la desembarqués a Bríndisi, va fer una parada a un nimfeu²⁶³ de la ciutat grega d'Apollonia. Allí es van trobar amb un sàtir²⁶⁴, i quan Sul·la li va preguntar el seu nom, aquest no va articular cap paraula comprensible, i espantat, Sul·la el va alliberar, doncs era considerat això un mal auguri. Per tal de compensar aquest mal auguri, Sul·la va fer jurar a les seves tropes que sota cap circumstància saquejarien cap ciutat italiana, i que en tot moment romandrien tots junts. Commoguts, els soldats li van oferir tota la riquesa que tenien, però Sul·la es va negar a acceptar-la. A continuació, va fer un sacrifici a Tarent, on l'extremitat del fetge de l'animal presentava una figura d'una corona de llorer amb dues cintes, i poc després, un cop havent desembarcat a Campània, prop del turó Tifata, va veure Sul·la dos cabres embestint-se l'una amb l'altra, generant tota una onada de pols que dibuixaria imatges poc nítides al cel. Tot això van ser considerats com a bon auguris²⁶⁵.

La guerra a Itàlia (83-81 aC)

A Campània esperaven a Sul·la els dos còsols electes, Luci Corneli Escipió i Gai Norbà Balb. Pels còsols era aquesta una batalla clau, doncs estaven lluitant per

---

²⁶³ Un nimfeu era un monument de l'antiga Grècia i Roma dedicat a les nimfes. Eren, bàsicament, santuaris.

²⁶⁴ En la mitologia grega, els sàtirs eren divinitats dels boscos i de les muntanyes. Encarnaven la força vital de la natura.

²⁶⁵ Long, G. (2012). *“Live of Sulla” Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 643-644. No sóc gaire partidari de narrar sacrificis i auguris que relaten les fonts clàssiques, com s'haurà pogut apreciar al llarg del treball. Això es deu perquè considero que són esdeveniments molt interpretatius i poc fiables, doncs no apareixen constatats de manera unànime a totes les fonts clàssiques, a més que no fan més que complementar els successos històrics. No obstant, en aquest cas he considerat adequat narrar-los doncs ens permeten apreciar una característica important del retorn de Sul·la a Roma: el seu caràcter pacífic, en línies generals, vers les ciutats itàliques. Endemés, resulta important aquesta puntualització religiosa doncs Gai Vel·lei Patèrcul presenta una versió similar, optant aquest darrer a que en aquesta zona en comptes d'una escaramussa entre dos cabres hi havia un temple dedicat a la deessa Diana, on Sul·la s'hi aturaria. [Selby, J. (2019) *Velleius Paterculus. Complete Works*. Pàg. 209]

preservar la República que ells consideraven la legítima contra l'enemic que ambicionava destruir-la, Sul·la.

Acompanyat per Quint Cecili Metel Pius, el qual com a mostra de deferència per la seva estirp i qualitat de procònsol el va tractar com a co-comandant, va abandonar la Via Àpia, probablement a prop de Caudium, i va continuar la seva marxa cap a Saticula i Calatia, tenint com a objectiu arribar a Capua. No obstant, al turó Tifata, va topar-se amb l'exèrcit de Gai Norbà, el qual li estava barrant el pas per arribar a Volturnus, en el creuament entre la Via Àpia i la Via Latina²⁶⁶.

Prop de Casilinum (la zona del turó Tifata) es produiria el primer xoc entre les tropes de Sul·la i les de Norbà Balb. Tot i que es conserven molts pocs detalls sobre aquest primer xoc, totes les fonts apunten a una victòria sense pal·liatius per part de Sul·la, acabant amb uns 7.000 soldats de Norbà i prenent 6.000 presoners²⁶⁷. Degut a la poca informació que tenim sobre aquesta batalla, hi ha molts de dubtes que ens sorgeixen. Per exemple, els dos cònsols estaven per la zona de Campània, així que per què Luci Corneli Escipió no va ajudar al seu col·lega consular per tal d'evitar la seva derrota? La justificació més raonable és que Sul·la forçés la batalla, realitzant un atac sorpresa. Després de la batalla, Norbà es retiraria a Càpua, i degut al fet que no tenim constància que Sul·la

---

²⁶⁶ Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàgs. 110-111. No sabem amb exactitud el lloc exacte de trobada entre ambdós exèrcits, ni tampoc quines varen ser les circumstàncies que es van donar. Keaveney, igual que altres historiadors i investigadors com Gareth C. Sampson, basen la seva narració en Plutarc i Gai Vel·lei Patèrcul, els quals argumenten que Sul·la es trobava prop del riu Volturnus pels motius religiosos que he comentat a l'anterior pàgina. [Selby, J. (2019) *Velleius Paterculus. Complete Works*. Pàg. 210]

²⁶⁷ Les úniques xifres que són comunes en la majoria de les fonts són les 6.000-7.000 baixes de Norbà i els 6.000 presoners que fa Sul·la. Finalment, Eutropi escriu que l'exèrcit de Sul·la només tindria 124 baixes, però degut a que no es pot contrastar aquesta xifra, hem d'agafar aquesta en pinces. [Bird, H.W. (2011). *Eutropius: Breviarium*. Pàg. 160//White, H. (1913) *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 153// Long, G. (2012). "Live of Sulla" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 645.]

dugués a terme cap setge, el més probable és que es dirigís cap a l'altre exèrcit consular per tal d'evitar que els seus enemics unissin forces²⁶⁸.

Després de deixar a Norbà a Càpua, Sul·la i Metel van establir-se a les proximitats de Teanum, ciutat que ocupava una posició estratègica per al control de la Via Latina. A més, també van assegurar-se el control d'una altra ciutat pròxima, de nom Suessa. Luci Corneli Escipió, acompanyat de Quint Sertori, en rebre les notícies sobre la derrota del seu col·lega consular, va moure el seu exèrcit cap a Teanum, però en comptes de presentar una nova batalla, Sul·la va a proposar a Escipió la pau.

En les negociacions de pau només hi van participar tres membres de cada bàndol, per la qual cosa poc sabem sobre el que es va parlar. No obstant, sembla ser que Quint Sertori estava totalment en contra d'aquesta conferència, i per aquest motiu, quan Escipió el va enviar cap al campament de Norbà per a informar-lo sobre la situació inesperada en la qual es trobava, Sertori prendria Suessa, ciutat que com he explicat a l'anterior paràgraf, pertanyia a Sul·la. Això faria trontollar les negociacions, doncs Sul·la es mostraria ofès i indignat, sentiments que es traslladarien als soldats d'ambdós exèrcits. Era realment tot això una estratègia, una farsa, doncs l'objectiu principal de Sul·la era aprofitar el descontentament i poca moral dels soldats d'Escipió per a forçar que canviessin de bàndol i deixessin sol al cònsol, evitant així un nou enfrontament, la qual cosa efectivament succeí. Degut a que Escipió i el seu fill es van negar a ingressar a les files de Sul·la, aquest els va deixar lliures però desarmats (solament els va atorgar un esquadró de cavalleria perquè els protegís), i a continuació va enviar una altra ambaixada a

---

²⁶⁸ Sampson, G.C. (2013). *The Collapse of Rome: Marius, Sulla and the First Civil War (91-70 BC)*. Pàg. 121.

Norbà per aplicar la mateixa tàctica, però al no rebre resposta, va continuar la seva marxa²⁶⁹. Després de prendre Suessa, i en veure la incompetència d'Escipió, Sertori aniria cap a Etrúria, on reclutaria noves tropes, però en no veure gaire futur en aquesta guerra, va decidir marxar cap a Hispània en qualitat de pretor²⁷⁰.

Tot i els resultats d'aquests primers enfrontaments, Sul·la encara no havia aconseguit cap victòria suficientment important com per fer declinar la balança al seu favor. Gai Norbà continuava a Càpua i Escipió, després del seu alliberament, probablement es va dirigir cap a Roma, on es posaria al capdavant d'un nou exèrcit²⁷¹. Per altra banda, Papiri Carbó faria decretar tots els generals i partidaris de Sul·la novament com a enemics públics. L'any acabaria amb la incineració del Capitoli. Es desconeixen els motius, però va ser aquest un fet molt singular, doncs ni la presa dels gals de Roma al 390 aC havia pogut acabar amb el Capitoli²⁷². Sigui com sigui, aquest esdeveniment només va fer més que incitar el desenvolupament de la guerra i acabar amb qualsevol esperança de pau.

L'exèrcit de Norbà poc a poc s'anava recuperant i augmentant, a més que el fet de no buscar un enfrontament directe amb Sul·la limitava molt l'avenç del darrer. Per altra banda, Papiri Carbó aconseguia al seu torn una estabilitat política a Roma.

---

²⁶⁹ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 156-157.

²⁷⁰ Zorzetti, N. (2020). *Julius Exsuperantius*. Exsuperantius, el qual basaria la seva obra en els treballs de Sal·lusti, és la font que millor ens parla sobre el destí de Quint Sertori després de la derrota d'Escipió, doncs Plutarc, en la seva biografia, comenta l'afer en poques línies obviant l'expedició de Sertori a Etrúria.

²⁷¹ Cary, E. (1914). *Dio's Roman History*. Pàg. 483

²⁷² Veure nota 269.

No obstant, Sul·la tampoc es quedava enrere, i a finals de l'any 83 aC va rebre un reforçament de vital importància: les legions Gneu Pompeu *Magne*. Després de prendre Auximum, Gneu Pompeu es va dirigir cap al sud-est d'Itàlia per a reunir-se amb Sul·la, però es va veure interceptat per tres joves generals: Luci Juni Brut Damasip, Gai Carrines i Cloeli. Primerament Pompeu s'enfrontaria contra Luci Juni Brut, al qual derrotaria sense gaires dificultats. Veient que els tres joves generals no eren rivals per a Pompeu, el propi Luci Corneli Escipió va marxar contra el jove de Picè. Hi ha bastant confusió al respecte sobre aquest esdeveniment, doncs, segons Plutarc, les tropes d'Escipió novament es passarien al bàndol del seu rival. Probablement això és fruit d'una confusió interpretativa de Plutarc respecte l'episodi de Sul·la, doncs com he comentat. Després de l'enfrontament amb Escipió, Pompeu es toparia amb Papiri Carbó, i després d'una petita escaramussa aconseguiria finalment unir-se a les files de Sul·la²⁷³.

La trobada de Gneu Pompeu i Sul·la va ser bastant emblemàtica, doncs el primer va saludar al segon com a *imperator*, i Sul·la al seu torn li va tornar la salutació de la mateixa manera. És un fet inèdit això si tenim en compte la joventut de Pompeu, però Sul·la era conscient del potencial militar que tenia el fill d'Estrabó (si bé ja ho havia demostrat en aquesta mateixa guerra), i per consegüent no va dubtar en satisfer l'ego del jove Pompeu.

Per aquestes dates el jove Marc Licini Cras també arribaria al campament de Sul·la, i immediatament Sul·la l'enviaria a reclutar tropes entre els marsis. Durant els darrers mesos de l'any, Sul·la abocaria tots els seus esforços en incrementar el seu nombre d'efectius entre els itàlics. Tot i que no sabem amb quins pobles itàlics

---

²⁷³ Sampson, G.C. (2013). *The Collapse of Rome: Marius, Sulla and the First Civil War (91-70 BC)*. Pàg. 127.

va contactar, la promesa d'aconseguir la ciutadania romana era massa bona com per refusar-la. Solament sabem que ni samnites ni lucans entrarien dins l'aliança, doncs es postularien com a enemics de Sul·la²⁷⁴. Els dos bàndols de la guerra van buscar ajuda en els italians, i tant intensa va ser aquesta campanya que entre els propis itàlics es van donar conflictes: a la regió del Samnio, Oppianicus, partidari de Sul·la, es va veure forçat a retirar-se al campament de Quint Cecili Metel Pius, mentre que a Umbria, Quint Rosci d'Amèria va aconseguir guanyar molt de suport a favor de Sul·la²⁷⁵.

L'any 82 aC començaria d'una manera bastant tumultuosa amb el nomenament dels còsols: Gai Papiri Carbó i Gai Màrius el Jove, fill del set vegades cònsol²⁷⁶. Papiri Carbó era el líder principal de la coalició romana contra Sul·la, i tot i que les eleccions per les magistratures es continuaven celebrant amb normalitat, els seus resultats ja estaven predesignats, de la mateixa manera que passava durant el *Cinnanum Tempus*. L'estratègia de Papi Carbó havia estat nomenar còsols a persones noves per tal que aportessin aire fresc als electors i fes pujar la moral de la ciutat. No obstant, la defecció de Norbà i Escipió van acabar amb els seus plans, i per consegüent va haver d'utilitzar el seu as sota la màniga: el fill d'una llegenda.

Màrius el Jove va ser elegit cònsol amb només vint-i-set anys, passant així per davant als seus companys de generació que també es postulaven com a grans talents que influïrien en el desenvolupament de Roma en les següents generacions, com Gneu Pompeu o Marc Licini. No obstant, el cas de Màrius el

---

²⁷⁴ Keaveney, A. (1982). Sulla: The Last Republican. Pàg. 116.

²⁷⁵ Lanzani, C. (1936). "Lucio Cornelio Silla Dittatore, storia di Roma negli anni 82-78 A.C". *Biblioteca della Rivista Historia del Popolo d'Italia*, 4. Pàgs. 339-340 // Harris, W.V. (1971). *Rome in Etruria and Umbria*. Pàgs. 236-258.

²⁷⁶ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 157

Jove era diferent, doncs el seu auge estava orquestrat per Papiri Carbó. Papiri Carbó, coneixedor de la gran empremta que havia deixat Gai Mari, era conscient que el seu fill el permetria configurar tota una xarxa d'aliances que el beneficiaria en gran mesura per fer front a Sul·la. No obstant, el nomenament de Màrius el Jove com a cònsol no va ser del tot pacífic²⁷⁷. Per altra banda, a Norbà se li va atorgar un proconsolat amb destí a la Gàl·lia Cisalpina mentre que a Luci Corneli Escipió se'l va allunyar del camp militar, destinant-lo a Roma. Luci Juni Brut Damasip i Gai Carrines, que s'havien enfrontat a Pompeu prèviament, varen ser nomenats pretors, essent Juni Brut pretor urbà. Durant aquesta primera part de l'any, les forces de la coalició anirien creixent amb un ritme considerable²⁷⁸. En total, s'estima que la coalició tenia un exèrcit d'uns 100.000 efectius²⁷⁹. Resulta rellevant tenir aquesta xifra en ment doncs Roma vivia en aquells moments una crisi econòmica important, doncs tenint com a precedent la Guerra Social, una Guerra Civil era l'última cosa que podria beneficiar a la ciutat²⁸⁰.

Desconeixem els moviments de Sul·la durant l'hivern de 83/82 aC, doncs el següent moment on el general romà és citat és a principis de la primavera del 82 aC, quan es topa amb un exèrcit liderat per Gai Carrines. Aquest xoc es va produir a les proximitats del riu Esino, i el general de Sul·la que va liderar les tropes en aquesta escaramussa va ser Quint Cecil Metel Pius. L'escaramussa va durar tot

---

²⁷⁷ Duarte, A.D. (2009). *Tito Livio. Periocas*. Llibre 86. En les *Periochae*, Tit Livi explica que el nomenament de Gai Màrius el Jove com a cònsol es va produir a partir de la violència.

²⁷⁸ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 157.

²⁷⁹ Brunt, P.A. (1971). *Italian Manpower. 225 BC-AD 14*. Pàgs. 442-443.

²⁸⁰ De fet, hem de tenir en ment que al començament del conflicte Gai Màrius utilitzaria el tresor de diferents temples per a finançar la guerra. Endemés, el Tresor Públic se l'havia quedat Sul·la, com he comentat en el capítol de la Guerra Social, complicant encara més així el subministrament de diners per part de la coalició.

un dia i va acabar amb la derrota de Carrines, el qual va acabar fugint del seu campament. Papiri Carbó, ràpidament, va anar a socorrer a Carrines, i de fet, va aconseguir fer retirar les tropes de Metel Pius fins a una localització que desconeixem, la qual va mantenir sota setge²⁸¹. Mentrestant, Marc Licini Cras va prendre amb èxit la ciutat de Tuder, a Úmbria²⁸².

Mentrestant, Sul·la va reiniciar la seva marxa per la Via Latina, i a la vegada enviava a Publi Corneli Dolabela cap la Via Appia, entre Velitrae i Tarracina, fent-se amb la ciutat de Setia de pas. Veient el doble avenç de Sul·la, Màrius el Jove va mobilitzar el seu exèrcit cap a Sacriporto amb la idea d'impedir que Dolabela i Sul·la tornessin a unir ambdós exèrcits. Al nord de la ciutat de Signia Màrius el Jove va posicionar el seu exèrcit, impossibilitant a Sul·la unir-se amb Dolabela. A més, va començar a ploure, i amb les tropes esgotades, Sul·la va decidir aturar el seu avenç i començar a excavar trinxeres per a preparar-se per a la batalla. Aprofitant que els soldats enemics estaven excavant, Màrius el Jove va decidir passar a l'ofensiva, però, i contra el que podia haver previst, els soldats de Sul·la van deixar les eines per a excavar, van agafar les armes i van fer front a les tropes de Mari, on després d'una escaramussa intensa, el van forçar a retirar-se cap a Praeneste²⁸³.

Segons Apià, en rebre les notícies sobre la retirada a Praeneste de Màrius el Jove, Papiri Carbó va aturar el setge que estava infligint a Metel Pius i va procedir a ajudar al seu col·lega consular, i pel camí va ser interceptat per Gneu Pompeu, el

---

²⁸¹ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 159.

²⁸² Long, G. (2012). "Live of Crassus" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 750.

²⁸³ Veure nota 281 referida a Apià/ Long, G. (2012). "Live of Sulla" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 644

qual iniciaria una persecució²⁸⁴. No obstant, segons Orosi, seria l'arribada de Gneu Pompeu al campament de Papirí Carbó el fet que detonaria la seva fugida.

Sigui com sigui, quan Màrius el Jove va arribar a Praeneste es va trobar les portes tancades. Tot i que va poder entrar a la ciutat a través d'una corda, la gran majoria de les seves tropes es van quedar fora de les muralles i, quan Sul·la va arribar va dur a terme una gran massacre, acabant amb 20.000 soldats i fent uns 8.000 presoners, dels quals va matar tots els samnites²⁸⁵. Aparentment, mentre tota aquesta massacre es produïa, Màrius el Jove estaria dormint²⁸⁶. Sul·la començaria el setge de la ciutat, però degut a què volia arribar el més ràpid possible a Roma, va cedir el comandament del setge a Quint Lucreci Ofel·la.

Desesperat i veient que la guerra no estava anant tal com s'ho pensava, Màrius el Jove des de Pranestae va enviar una nota al pretor urbà Luci Juni Brut Damisp, en la qual li ordenava assassinar a qualsevol persona que simpatitzés o sospités que simpatitzava amb Sul·la. D'aquesta manera, van ser assassinats Quint Muci Escèvola (pontífex màxim), Publi Antisti, Luci Domici Ahenobarb i Gai Papiri Carbó Arvina²⁸⁷. Des del punt de vista de Mari, resulta bastant senzill comprendre perquè es va escriure aquests noms: Escèvola, ja en temps de Cinna, havia estat sospitós (i de fet va tenir un conflicte amb Fímbria per aquest motiu); Ahenobarb i Antisti tenien familiars comuns amb Sul·la; i tot i que Carbó tenia familiars amb la coalició, també els tenia amb Sul·la. El motiu pel qual aquests senadors encara no havien vist perillar la seva vida era per la política de respecte senatorial que

---

²⁸⁴ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 161.

²⁸⁵ Long, G. (2012). *"Live of Sulla" Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 645

²⁸⁶ Veure nota 285.

²⁸⁷ Veure nota 284.

havia aplicat Cinna, però amb la seva mort, els extremistes van veure via lliure per actuar tal i com preferien²⁸⁸.

Dividint el seu exèrcit en tres, i a través de la Via Labicana, la Via Latina i la Vía Praenestina, Sul·la arribaria poc després de la matança de Juni Brut a les portes de Roma, sense gaire resistència. Degut a que tota l'oposició política de Sul·la va marxar de Roma en quan ell va acampar les seves tropes al Camp de Mart, no va tenir gaires dificultats per a entrar a la ciutat, on va posar en subhasta totes les propietats dels seus enemics i els va declarar enemics públics. A continuació, va deixar una part del seu exèrcit a Roma i es va dirigir a Clusium, al nord d'Etrúria, on Papiri Carbó havia establert el seu nou centre d'operacions a l'haver perdut el domini de Roma. De camí a Clusium Sul·la es va veure involucrat en dues escaramusses, al riu Clanis i a Saturnia respectivament. L'únic que sabem d'aquests dos enfrontaments és que a l'escaramussa pròxima al riu Clanis hi va participar cavalleria celtíbera, de la qual 270 genets es van afegir a la causa de Sul·la²⁸⁹.

A Clusium, Sul·la i Carbó es van veure les cares, i va ser un enfrontament tant llarg que no es va aturar fins que va caure la nit. L'única font que ens aporta detalls sobre aquesta batalla és Apià, el qual no especifica qui va ser el vencedor²⁹⁰. Mentrestant, Gneu Pompeu i Marc Licini Cras continuaven avançant a través d'Úmbria per la Via Flamínia, topant-se amb Gai Carrines a Spolegium. En aquest enfrontament derrotarien a Carrines i el posarien sota setge Spolegium mateix.

---

²⁸⁸ Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàg. 118.

²⁸⁹ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 163.

²⁹⁰ Veure nota 289.

Davant d'aquesta situació, Papiri Carbó va enviar reforços a Carrines, però Sul·la els va interceptar, acabant amb la vida de 2.000 d'ells. Carrines va acabar escapant de Spoletium enmig d'una gran tempesta. Mentrestant, Metel Pius avançava via marítima per la costa, acabant desembarcant a Ravenna. Veient-se acorralat, Papiri Carbó va decidir enviar vuit legions per a alliberar a Màrius el Jove del setge de Pranestae i així comptar amb més efectius. comandades per Gai Marci Censorí. No obstant, Marci Censorí va ser interceptat per Pompeu, el qual li va infringir una greu derrota. Les legions de Marci Censorí es van dispersar, dirigint-se l'única que quedava com a tal cap a Arminum. Per altra banda, els pocs soldats que li van quedar a Marci Censorí es van refugiar a un turó. Havent fracassat amb la missió, Marci Censorí va tornar amb Carbó. Tot i aquest fracàs, un exèrcit de 70.000 soldats dirigit per Marc Lamponi de Lucània, Ponci Telesí Major de Sàmnium i Albí Gutta de Càpua es va dirigir cap a Praeneste amb el mateix objectiu: alliberar al jove Mari. No obstant, veient la situació de Pranestae i el seu difícil accés, van decidir recular posicions²⁹¹.

Veient que Sul·la comptava amb un exèrcit massa nombrós, Papiri Carbó i Norbà Balb es van dirigir cap a Faventia, on estava estacionat Metel Pius, el qual pensaven que era el punt dèbil de l'exèrcit total de Sul·la. No obstant, novament Papiri Carbó i Norbà Balb van ser derrotats sense pal·liatiu. Un tal Publi Alvinovà va tornar a intentar derrotar a Metel Pius, però va tenir el mateix destí que els seus companys: la derrota. Llavors, Alvinovà pactant secretament amb Sul·la, va celebrar un banquet amb la majoria dels llegats de la col·lecció (entre els quals es trobaven Gai Antipater o Flavi Fímbria, el germà del Fímbria que es va suïcidar a

---

²⁹¹ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 165.

l'Est) i allí els va assassinar a traició. Gai Norbà, però, no hi va assistir pas en aquest banquet, i veient que la situació cada cop era més insostenible, va fer-se amb un vaixell privat i va marxar cap a Rodes²⁹².

Papiri Carbó, novament va enviar un exèrcit a Pranestae per a rescatar al jove Mari, aquest cop conformat per dues legions sota el comandament del pretor urbà Luci Juni Brut Damasip. No obstant, novament aquests reforços no van poder arribar al seu destí.

Centrant-nos en altres fronts, els gals que estaven entre els Alps i Ravenna van atacar a Metel Pius, però no li van causar gaires baixes, i per altra banda Luci Licini Lúcul va derrotar una altra part de l'exèrcit de Carbó a Placentia. Aquestes darreres derrotes van acabar completament amb l'ànim de Papiri Carbó, el qual, desesperat, va decidir abandonar la lluita i marxar cap a Àfrica. No obstant, encara quedaven tropes seves a Itàlia. De fet, a Clusium hi havia un exèrcit de 30.000 soldats, el qual sense cap lideratge ferm, va patir una greu derrota contra Gneu Pompeu, acabant amb la vida de 20.000 d'ells. L'únic exèrcit que quedava estable llavors era el conformat per lucans i samnites, el qual veient que no tenia cap sentit obrir cap altre front i que Pranestae era inaccessible, es van dirigir cap a Roma²⁹³.

Aquesta coalició itàlica no va tenir gaires dificultats per arribar a Roma, i es va establir al voltant del turó Albà, a l'oest del riu Tíber. En adonar-se d'això, i conscient del perill que aquest exèrcit resultava, Sul·la va mobilitzar el màxims

---

²⁹² White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 167.

²⁹³ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 169.

soldats que va poder i es va dirigir cap a la ciutat juntament amb Marc Licini Cras, Gneu Pompeu *Magne*, Quint Cecili Metel Pius i Luci Licini Lúcul.

Tot i que l'exèrcit itàlic superava en gran mesura a la guarnició de Sul·la que hi havia a Roma, aquests van decidir esperar a l'arribada del propi Sul·la. Probablement aquesta espera es va produir per dos fets: el primer perquè en el cas que iniciessin un setge a Roma i després vingués l'exèrcit de Sul·la, tindrien dos fronts oberts que serien difícil d'enfrontar; el segon, que l'exèrcit itàlic no volia acabar amb Roma, sinó que només amb Sul·la, i per consegüent si atacaven Roma, la seva legitimitat vers els romans es veuria danyada²⁹⁴.

La coalició itàlica es trobava acampada prop d'una de les portes de la ciutat, Porta Collina. Sul·la va enviar un contingent de cavalleria com a avançada conformat per set-cents cavalls. No obstant, abans que aquest contingent arribés, ja es va produir una petita escaramussa, on Api Claudi Pulcre va morir. Poc després va arribar l'exèrcit complet de Sul·la, el qual el va distribuir en dues ales i una part central: l'ala dreta estaria comandada per Marc Licini Cras, i l'ala esquerra estaria comandada per Sul·la mateix. Així doncs, i en contra de les súplices d'alguns dels seus generals perquè no es precipités (com Publi Corneli Dolabela o Manli Torquat), va començar la batalla que posaria fi a la guerra²⁹⁵.

El primer dia de batalla no va ser gaire positiu per a Sul·la, doncs tot i que Licini Cras va aconseguir bons resultats, Sul·la va patir bastant, perdent importants soldats fins a l'extrem d'estar a punt de cridar a Ofel·la per a que vingués a reforçar-lo. Aquests reforços varen ser clau, doncs al dia següent l'ala dreta va

---

²⁹⁴ Sampson, G.C (2013). *The Collapse of Rome. Marius, Sulla and the First Civil War (91-70 BC)*. Pàg. 154.

²⁹⁵ Long, G. (2012). *“Live of Sulla” Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 646.

obtenir l'impuls que necessitava fins al punt de fer recular dràsticament les posicions a la coalició itàlica. Els generals Telesià Major i Albí van caure en batalla, mentre que Marcius i Carrines van fugir. Va ser aquesta una batalla molt dura, on s'estima que uns 50.000 homes d'ambdós bàndols van perdre la vida. Sul·la va fer un total de 8.000 presoners, dels quals va executar novament a tots els samnites. El motiu pel qual feia aquesta distinció és que, partint del precedent de la Guerra Social, considerava que els samnites no deixarien de ser mai un perill, i per consegüent, l'únic destí que podien tenir era la mort. Al dia següent, Carrines i Marcius van ser capturats. Sul·la els hi va tallar el coll i va enviar els seus caps a Lucreci Ofel·la, per a que aquest els mostrés als defensors de Pranestae²⁹⁶.

Quan els defensors de Pranestae van veure els caps dels seus últims generals erigits amb piques van decidir rendir-se, doncs també eren conscients de la fugida de Papiri Carbó a Àfrica. La major part d'Itàlia estava ara sota control de Sul·la. Màrius el Jove, abans de ser humiliat a Roma, va preferir treure's la vida, i Lucreci Ofel·la el va decapitar i va traslladar el seu cap a Sul·la, el qual va exposar-lo als *rostra*. Es diu que mentre Sul·la clavava el cap de Màrius el Jove personalment als *rostra*, va dir el següent: "*Jove Mari, no podeu pretendre dirigir un vaixell sense saber com remar*". Tornant a Pranestae, Lucreci Ofel·la va matar a uns quants senadors, mentre que la majoria van ser enviats a Roma on serien empresonats i executats posteriorment. Els habitants de Pranestae serien dividits en tres grups: romans, samnites i habitants locals de Pranestae.²⁹⁷

---

²⁹⁶ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 171.

²⁹⁷ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 173.

Amb la rendició de Pranestae la guerra civil romana a Itàlia es va donar per finalitzada. Gneu Pompeu seria enviat, per odres de Sul·la, a Àfrica amb l'objectiu d'acabar amb l'últim reducte d'oposició sul·lana encapçalat per Papiri Carbó²⁹⁸. Per la seva banda, i per tal de mostrar a Roma que la guerra ja havia acabat i que ell, Sul·la, era el vencedor, va congregat al Senat al Temple de Belona, i molt a prop va procedir a l'execució de tots els homes samnites que havia fet presoners, essent un total de 6.000²⁹⁹. Va ser aquesta la primera de les diverses matances que duria a terme Sul·la durant els anys següents per tal de demostrar que era ell l'amo de Roma.

---

²⁹⁸ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 175.

²⁹⁹ Sampson, G.C. (2013). *The Collapse of Rome. Marius, Sulla and the First Civil War (91-70 BC)*. Pàg. 145. La importància d'aquest succés rau més en el succés com a tal que no pas amb el número, ja que aquest difereix segons les fonts. Per exemple, Plutarc escriu que el nombre era de 12.000, mentre que segons Apià varen ser 8.000.

IX) Dictadura (82-80 aC)

Les primeres proscripcions

De manera coetània a la caiguda de Pranestae, i evidentment després de la massacre de Luci Juni Brut Damasip, Sul·la va autoritzar la persecució de tots els seus enemics polítics i simpatitzants. Degut a que no hi va haver cap tipus d'organització, aquesta persecució va resultar ser molt desenfrenada i va causar múltiples víctimes. Els senadors, en la seva majoria, estaven nerviosos i atemorits, doncs no sabien si eren ells un dels objectius d'aquesta gran matança. Per aquest motiu, quan Sul·la va reunir el Senat ja a Roma, a la Cúria Hostília, a finals d'any, el jove Gai Cecili Metel³⁰⁰, com a portaveu de la preocupació de diversos senadors, li va preguntar fins quan durarien aquestes matances. Sul·la va contestar que no ho sabia, al qual Gai Cecili Metel li va respondre que podria fer-los saber amb antelació quins serien els seus objectius per tal de tranquilitzar més a la població. D'aquesta manera, al dia següent, Sul·la va presentar una llista amb vuitanta noms que serien proscrius, de la qual destacarien els cònsols de l'any 83 aC (Luci Corneli Escipió i Gai Norbà Balb) i els cònsols de l'any 82 aC (Gneu Papiri Carbó i Gai Màrius el Jove). Durant els dos dies següents publicaria dos noves llistes, i finalment comunicaria al Senat que les proscripcions continuarien fins al juny de l'any 81 aC³⁰¹.

---

³⁰⁰ Hi ha certs dubtes sobre qui va mantenir aquesta conversa. Plutarc nombra primerament al jove Gai Cecili Metel, però es mostra dubitatiu al respecte, i proposa una altra opció: un tal Aufidi. [Long, G. (2012). *“Live of Sulla” Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 647] No obstant, aquesta darrera opció és descartable doncs en aquest any no hi havia cap Aufidi al Senat [Per altra banda, Keaveney proposa un altra opció, Quint Lutaci Catul, el qual quadraria més en tenir més influència que no pas un jove del clan Cecili Metel. [Keaveney, A. (1982). *Sulla: The Last Republican*. Pàg. 126]

³⁰¹ Tot i que hi ha cert consens general referent al nombre de persones que hi hauria a la primera llista de proscripcions, en les altres dues el número difereix bastant atenent a les fonts. Segons Plutarc, al segon dia la llista tindria 220 noms, i al tercer un nombre major. Per altra banda, Apià comenta que la primera llista estaria composta per 40 senadors i 1.600 cavallers, i no dona una xifra exacta per a les següents.

Hi ha diverses interpretacions sobre les proscripcions de Sul·la, i sobretot, en assenyalar el seu inici. Autors com John Henderson consideren ja proscripcions les execucions que va fer Sul·la després del setge de Pranestae³⁰². No obstant, al meu parer totes les massacres prèvies a l'establiment oficial de Sul·la al poder no deixen de ser part de la guerra, i per tant no ho podem considerar proscripcions com a tal. Val a dir que el significat que jo atorgo a “proscripció” és la de “persecució en temps de pau per part del vencedor”, i per consegüent qualsevol execució que s'hagi realitzat en temps de guerra queda exclosa.

Referent a fonts clàssiques, només en tenim tres que parlin sobre les proscripcions de Sul·la, i les hem d'agafar en pinces doncs algunes d'elles estan influenciades per les pròpies Memòries de Sul·la, i per consegüent, contenen propaganda política³⁰³.

Plutarc, en la seva biografia, narra que les primeres proscripcions que es duen a terme encara durant el setge de Pranestae no es basaven, en la seva majoria, en enemistats, sinó que tenien com a objectiu aconseguir diners, i per aquesta raó les víctimes acostumaven a ser persones amb una situació econòmica benestant, com l'home de negocis Quint Aureli. A continuació relata la massacre de Pranestae i després exposa l'objectiu polític d'aquestes proscripcions: aconseguir una garantia i estabilitat política beneficiant als aliats i perjudicant als enemics. Un exemple clar seria el de Luci Sergi Catilina. Catilina era un patrici partidari de Sul·la que, amb el context de la guerra civil, va aprofitar per a denunciar al seu germà i quedar-se així amb les seves riqueses. Quan Sul·la comença amb les

---

³⁰² Henderson, J. (2014). “Sulla's List: The First Proscription”. *Parallax*, 9. Pàg. 40.

³⁰³ Una darrera font serien les *Periochae* de Tit Livi. No obstant, la informació que aporta és ínfima i coincideix, en part, amb la que planteja Apià (referent al nombre d'executats de Pranestae).

proscripcions, li suplica que escrigui a les llistes el nom del seu germà, per tal que la denúncia sigui efectiva. Com a mostra d'agraïment, Catilina li entregarà el cap decapitat del cosí de Gai Mari, Marc Màrius Gratidià³⁰⁴.

Dio Cassi explica l'afer de les proscripcions en dues parts: primerament explica la massacre dels presoners de Pranestae al costat pràcticament del Temple Bellona on estava reunit el Senat; i després es concentra en les proscripcions dins de Roma, on no dona cap nombre exacte i engloba els assassinats tant per motius personals com per motius econòmics. Dio Cassi es concentra més amb l'impacte que tenen aquestes proscripcions, causant tot un episodi de confusió que feia que en múltiples ocasions molts romans no fossin conscients que estiguessin apuntats a les terribles llistes. Endemés, un cop el nom d'algú figurava a la llista, la seva execució era recompensada, així que el nombre d'assassins va incrementar considerablement. Finalment, Cassi explica com els caps de tots els proscrits eren penjats amb piques als *rostra*, fent un paisatge realment desolador³⁰⁵.

Finalment, la darrera font que aporta informació substancial sobre les proscripcions de Sul·la és Apià. A diferència de les dues anteriors fonts, Apià explica que Sul·la és el creador de les proscripcions, i procedeix a la narració que he mostrat al principi del capítol, amb els diversos dies i nombre de proscrits que afegeix a les llistes. A continuació exposa que les proscripcions no es limiten a Roma, sinó que s'expandeixen per tota Itàlia, i que a part del càstig de la mort, també n'hi ha d'altres com les expropiacions³⁰⁶.

---

³⁰⁴ Long, G. (2012). "Live of Sulla" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 648.

³⁰⁵ Cary, E. (1914). *Dio's Roman History II*. Pàgs. 491-497.

³⁰⁶ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 175-177.

Les principals idees que podem extreure d'aquestes fonts clàssiques són que, en primera instància, no eren una creació de Sul·la; que tenien com a objectiu principal l'eliminació de la oposició política i l'acontentament dels aliats; i finalment, que no es va limitar a Roma sinó que s'expandiria per a tota Itàlia.

Seguint aquest darrer punt, es van enviar comissions a través del territori itàlia encapçalades per persones que destijaven en gran mesura fer-se amb els beneficis que els podia proporcionar les proscripcions, a nivell econòmic sobretot. Entre aquestes persones estaven Gai Verres (que en un principi havia recolzat el govern de Cinna) i el jove Marc Licini Cras. No tots els líders d'aquestes comissions, però, eren romans. Per exemple, el samnita Oppianicus va aprofitar les proscripcions per a desfer-se de Sext Vibius, un enemic personal.

Com he comentat, Apià explica que aquestes comissions no matarien només, sinó que durien a terme expropiacions i destruccions de pobles i ciutats, els més perjudicats dels quals van ser els samnites, que van veure les seves muralles en la seva majoria enderrocades³⁰⁷.

Eventualment, les proscripcions es descontrolarien. Les terres expropiades es posarien amb subhasta, i partidaris de Sul·la com Marc Licini Cras ho aprofitarien per comprar cases i terrenys per preus ridículs. Endemés, com narra Plutarc, es desvirtuarien les llistes fins al punt que hi hauria romans que ni eren conscients que figuraven en elles, a més que hi havia múltiples casos de gent que no sortia a les llistes però que igualment era proscrips. Sul·la, per la seva part, també va aprofitar les proscripcions per a desfer-se d'enemics que havien intentat perjudicar-lo en el passat, com Gai Censorí o Gneu Pomponi, el qual havia

---

³⁰⁷Veure nota 306.

recolzat a Gai Juli Cèsar Estrabó en la seva campanya pel consolat l'any 88 aC. No obstant, van ser els cavallers (*equites*) que s'havien enriquit durant el *Cinnanum Tempus* les principals víctimes de les proscripcions.

Un dels episodis més interessants sobre les proscripcions és un nom que seria apuntat a una de les llistes però que finalment no seria proscrit: Gai Juli Cèsar. Juli Cèsar, que unes dècades posteriors seria dictador vitalici de Roma i marcaria un abans i després en la història de tota la civilització romana, podria no haver passat dels divuit anys que tenia quan va ser apuntat a la llista dels proscrits. El motiu pel qual va succeir això era perquè era el marit de Cornèlia Cinna, la qual era filla de Luci Corneli Cinna. Sul·la va intervenir en diversos matrimonis mentre era l'amo de Roma, entre els quals es trobaven el de Gneu Pompeu *Magne* amb Emília Escaure (filla de Marc Emili Escaure i Cecília Metela, esposa de Sul·la³⁰⁸) o el de Marc Pupi Pisó Frugi, el qual va ser forçat a divorciar-se de la viuda de Cinna, Ànnia, però no sabem amb qui es casaria posteriorment³⁰⁹. No obstant, no aconseguiria que Cèsar es divorciés de Cornèlia Cinna³¹⁰.

Així doncs, Cèsar seria afegit a la llista de proscripcions, compartint exactament la mateixa situació que Gneu Domici Ahenobarb, pontífex màxim fins al 89 aC, que estava casat amb una altra filla de Cinna i també seria afegit a la llista de proscrits. No obstant, Domici Ahenobarb fugiria a Àfrica, on moriria enfrontant-

---

³⁰⁸ Long, G. (2012). *“Live of Pompeius” Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 855.

³⁰⁹ Sánchez, A. (2020). *Veleyo Patérculo. Historia Romana*. Pàg. 87.

³¹⁰ Degut a que el treball el concentro amb la figura de Sul·la, no entraré en matèria respecte els motius pels quals Juli Cèsar es va negar a divorciar-se de Cornèlia Cinna. No obstant, per a més informació al respecte, recomano consultar Ridley [Ridley, R. (200). *The Dictator's Mistake: Caesar's Escape from Sulla. Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 49. Pàgs. 211-229]

se amb Gneu Pompeu *Magne*³¹¹. El motiu pel qual Juli Cèsar no seria proscrit (tot i que sí perseguit, refugiant-se a la Casa de les Vestals) seria per la defensa que li propiciarien dos partidaris importants de Sul·la: Mamerc Emili Lèpid Livià i Gai Aureli Cota³¹²³¹³. Un altre individu curiós víctima d'aquestes proscripcions fou aquell llibert que, en la joventut de Sul·la, va ser el seu veí i el va provocar per la poca diferència de renda que tenien. Per altra banda, alguns enemics de Sul·la, abans de ser víctimes de les proscripcions, van preferir suïcidar-se, com és el cas de Gai Papi Mutil³¹⁴.

Així doncs, i a mode conclusiu respecte les proscripcions, aquest episodi mostra clarament el tracte de Sul·la vers els seus enemics, i la poca compassió que mostrava. Al meu parer, aquest comportament s'ha d'entendre en un context en el qual el panorama polític i social estava molt agitat pels conflictes que havien succeït recentment. Aquestes proscripcions, però, no durarien tota la dictadura de Sul·la, sinó que tindrien una duració limitada, essent aquesta des del novembre del 82 aC fins al juny del 81 aC. Aquesta purga d'enemics facilitaria en gran mesura a Sul·la tota la feina que li esperava encara per davant, per tal de complir el seu principal objectiu, que no era cap altre que restituir la República romana.

---

³¹¹ Long, G. (2012). *“Live of Pompeius” Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 856-857.

³¹² Keaveney, A. (1982). *“Young Pompeii: 106-74 BC”*. *L'Antiquité Classique*, 51. Pàgs. 111-139.

³¹³ No em puc estar d'afegir que segons Collen McCullough, qui jugaria un paper crucial en aquesta operació seria la mare de Cèsar, Aurèlia, germana de l'Aureli Cota que cito. Tot i ser una novel·la, com he comentat en pàgines anteriors, té una gran acceptació entre el món acadèmic i per consegüent no deixa de ser una font més a comentar. [McCullough, C. (1993). *Favoritos de la Fortuna*.]

³¹⁴ Hinard, F. (1985). *Les proscriptions de la Rome républicaine*.

Lex Valeria

Les proscripcions, fins al juny de l'any 81 aC, es van anar succeint periòdicament i amb certa regularitat. No obstant, no van ser l'únic succés que va marcar aquest període, i no es limitaria l'acció de Sul·la només amb això.

Continuant al novembre del 82 aC, Sul·la era conscient que si volia convertir-se amb l'amo de Roma ho havia de fer de manera legítima i paulatina, per tal de no espantar la vella aristocràcia que s'aferrava al *mos maiorum* desesperadament. Sul·la, també aristòcrata, era conservador, i tampoc li interessa tergiversar el *mos maiorum*, ja que en última instància el que desitjava ell era reconduir la República romana que tant malmesa havia quedat de tots els conflictes bèl·lics anteriors³¹⁵. Per aquest motiu, i conscient que la magistratura proconsular que ocupava, per l'*imperium* que li atorgava, li impedia creuar el *pomerium* (i, tot i haver-ho fet ja al 88 aC, en aquesta ocasió volia actuar dins del marc de la legalitat) va ordenar al Senat que es nomenés un *interrex* al qual ell, Sul·la, s'hi pogués dirigir.

L'escollit va ser el *princeps senatus* Luci Valeri Flac. A través d'una carta, Sul·la li va comunicar que dirigís al poble la necessitat de Roma d'un líder ferm que estigués capacitat per a reconduir la situació precària en la qual es trobava, i que, evidentment, la persona que recomanés per a tal càrrec fos el propi Sul·la³¹⁶. Hi ha certs dubtes al voltant del contingut d'aquesta carta. Segons Apià, Sul·la conclouïa la carta amb l'afirmació que es necessitava reviure la magistratura de la

---

³¹⁵ Roldán, J. (1987). *Historia de Roma*. Pàg. 435.

³¹⁶ Bellen, H. (1975). "Sullas Brief an den Interrex L. Valerius Flaccus". *Historia*, 24. Pàgs. 555-569.

dictadura³¹⁷. No obstant, i al meu parer, em resulta estranya la menció de la dictadura, almenys tant aviat, doncs hem de tenir en ment que la República romana tenia un fort ressentiment vers el poder autoritari, amb el precedent que havien tingut de la monarquia. Per conseqüent, i essent coneixedor de les habilitats diplomàtiques de Sul·la, coincideixo amb la versió que proposa H. Bellen sobre el contingut de la carta. Segons Bellen, Sul·la en la carta explicaria a Luci Valeri Flac que el càrrec que pensava ocupar ell seria el de *decemuiratus legibus scribundis*, això és, un precedent de la *dictatura legibus scribundis*³¹⁸.

El primer interregne, que duraria cinc dies, serviria perquè Luci Valeri Flac plantegés la proposició al Senat i al poble, i durant el segon interregne es faria efectiu el nomenament dictatorial de Sul·la. L'inèdit d'aquest episodi no és només el fet que es va restituir la magistratura dictatorial que feia cent-vint anys que ningú l'havia utilitzat, sinó que en aquesta ocasió la dictadura de Sul·la no seria *ad tempus certum* (o sigui, limitada als sis mesos de període), doncs finalitzaria quan el propi Sul·la considerés que la seva feina havia estat enllestida³¹⁹.

La *lex Valeria*, endemés, no es va limitar al nomenament de Sul·la com a dictador, sinó que, com explica Theodore Mommsen i coincidint amb Apià, inclouria que tots els actes que ell, Sul·la, hagués executat durant el seu consolat i proconsolat serien ratificats; que en el pervenir tindria dret de disposar en primera i última instància de la vida i dels béns dels ciutadans així com del domini públic; d'estendre, si ho jutjava convenient, les fronteres de Roma, les d'Itàlia i les de

---

³¹⁷ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 183-185.

³¹⁸ Veure nota 316.

³¹⁹ Veure nota 317. Per a ser més exactes, l'última vegada en la que es va utilitzar la magistratura dictatorial va ser durant la Segona Guerra Mundial, essent Quint Fabi Màxim Berrugós el dictador.

l'Estat romà; de dissoldre o fundar ciutats a Itàlia; de decidir severament sobre la sort de les províncies i dels Estats dependents; de conferir l'*imperium* en comptes de conferir-lo el poble; de nomenar procònsols i propretors, i decretar les lleis noves que interessessin al pervenir de la República³²⁰. Endemés, a través d'aquesta llei, no només Sul·la era designat com a dictador, sinó que el mateix Luci Valeri Flac esdevenia *magister equitum*.

Amb la *lex Valeria* Sul·la es va consagrar com a amo de Roma en termes legals. Com he narrat a l'anterior paràgraf, les competències que atorgava dita llei a Sul·la el convertien en pràcticament un rei. Per consegüent, hi ha constància sobre certa oposició en el si del Senat, però que poc duraria doncs la justificació que plantejava Sul·la sobre el pobre estat de Roma resulta evident. De fet, ni el propi poble va veure en bons ulls la dictadura vitalícia de Sul·la, però eren conscients de la necessitat d'un mandat ferm, i sabien que Sul·la, veient el seu paper en els anteriors esdeveniments, era el més adequat per al càrrec. Per aquest motiu, no va tenir gaire oposició ni dificultats per a establir-se al poder. No obstant, la historiografia no ha estat tant submissa com ho van ser els seus coetanis, doncs autors clàssics com Apià o Ciceró defineixen la dictadura de Sul·la com una tirania³²¹.

Així doncs, a finals de novembre del 82 aC Sul·la seria consagrat com a dictador, i al desembre començaria a efectuar les primeres reformes. Les magistratures superiors (dictadura, consolat i pretura) es caracteritzaven per anar precedides per lictors, que feien les funcions de guàrdia personal. Històricament, la

---

³²⁰ Mommsen, T. (1876). *Historia de Roma, Volum VI*. Pàgs. 283-284. Aquesta informació està basada en l'obra d'Apià i la biografia de Sul·la feta per Plutarc.

³²¹ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 185. // Ciceró In Agr. (buscar)

magistratura dictatorial comptava amb dotze lictors, com la consular, però Sul·la, com a mostra del seu poder, va decidir ser precedit per vint-i-quatre lictors, tal i com ho varen fer els reis romans³²². Tot i que a efectes pràctics aquesta acció no tenia cap conseqüència directa, a nivell simbòlic significava el canvi d'era en la República romana, doncs per primer cop, la República romana tenia un amo absolut, i els vint-i-quatre lictors eren la mostra d'això.

Tot i que la *lex Valeria* li atorgava pràcticament poders il·limitats, Sul·la volia conservar la normalitat, i per tant va decidir persistir amb les eleccions de les magistratures. No obstant, dites eleccions estaven totalment condicionades pels interessos de Sul·la. D'aquesta manera, tot i que es continuarien celebrant comicis, els electors eren conscients de la voluntat de Sul·la i de l'obligació que tenien de complir-la. Així doncs, els còsols elegits per l'any 81 aC serien els escollits per Sul·la: Marc Tul·li Dècula i Gneu Corneli Dolabela.

Aquesta designació, però, no va estar exempt de controvèrsia. Quint Lucreci Ofel·la, general romà partidari de Sul·la que havia dut a terme la rendició de Pranestae, es va mostrar molt indignat amb el nomenament de Marc Tul·li Dècula com a còsol, considerant que era ell el mereixedor de tal càrrec. Indignat com estava, es va dirigir al Fòrum i va començar a exposar el seu enfadament des dels *rostra*, causant un gran espectacle que va atreure l'atenció dels assidus del Fòrum. Com a resposta i amb completa frivolidat, Sul·la va enviar els seus lictors al Fòrum amb l'ordre d'executar-lo allí mateix, essent el seu cap mostrat als *rostra* juntament amb tots els proscrius³²³.

---

³²² Veure nota 321 referida a Apià.

³²³ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 187-189.

Com s'ha pogut apreciar al llarg del treball fins ara, Sul·la tenia especial enemistat a dos grups en concret: els *equites* i els samnites. Els *equites* conformaven les noranta-una centúries de la primera classe que englobaven els cavallers de l'estament comercial i les divuit centúries de cavallers amb una estirp suficient notable com per gaudir del cavall públic.

El motiu pel qual Sul·la guardava cert rencor cap a ells és que aquests havien estat els principals benefactors del *Cinnanum Tempus* i el posterior règim de Papiri Carbó, endemés que, com he comentat uns quants capítols enrere durant la seva estada a l'Est, tampoc era gaire simpatitzant dels *publicani*, que no deixaven de ser membres de l'ordre eqüestre que es dedicaven a la recaptació d'impostos a les províncies. Aprofitant el context de les proscripcions, Sul·la va centrar part dels seus esforços en perseguir aquesta ordre i expropiar-los fins l'última propietat possible. Val a dir que, tot i que aquesta persecució exhaustiva tingui uns motius personals, la realitat és que la liquiditat de Roma estava en una situació molt crítica, i degut a que les dues Hispànies estaven essent controlades per Quint Sertori amb mà de ferro i les províncies de l'Est continuaven recuperant-se de la guerra contra Mitrídates VI, la major font d'ingressos que tenia Roma era ella mateixa³²⁴.

Respecte als samnites, el simple número de presoners que va executar ja ens mostren la gran adversitat que sentia cap aquest poble. No obstant, per si això no fos suficient, els hi va enviar una comissió liderada per Publi Corneli Cèteg i Gai Verres amb l'objectiu d'ofegar al màxim possible la regió per tal d'esborrar de la ment dels samnites la idea de revoltar-se de nou. Resulta molt interessant aquesta

---

³²⁴ McCullough, C. (1993). *Favoritos de la Fortuna*. Pàg. 179.

decisió de Sul·la doncs amb aquesta acció, a part d'atacar als samnites, també es desfeia de dos romans que a la llarga li podrien haver causat problemes a Roma.

Primeres reformes: aspecte religiós i Alexandria

L'incendi del Capitoli durant l'última etapa de la Guerra Civil va causar un gran trastorn en el si de la societat romana, doncs va ser interpretat com un missatge no gaire positiu per part dels deus. Dels pocs fragments que han sobreviscut de les Memòries de Sul·la podem entendre l'opinió de Sul·la respecte els déus i el seu grau de creença. Seguint aquest fil, i a mode de conclusió, Sul·la emprava la religió com una eina més per fortificar la seva posició al poder, i en múltiples ocasions qualsevol assumpte relacionat amb el món diví serà emprat com a excusa per part de Sul·la per dur a terme els seus propis interessos³²⁵. Així doncs, Sul·la va aprofitar l'incendi del Capitoli per a dur a terme una sèrie de reformes religioses.

Quan Sul·la va establir-se a Roma va enviar a Gneu Pompeu Magne a Sicília i Àfrica per a que perseguís els últims enemics, entre els quals estaven Gai Papiri Carbó i Gneu Domici Ahenobarb. Ambdós van ser víctimes del geni militar de Pompeu, i executats, els seus caps van ser portats als *rostra* on restarien amb els altres antics opositors de Sul·la³²⁶. Gneu Domici Ahenobarb era pontífex màxim, i la seva mort va causar una gran vacant en l'estructura religiosa de Roma. Va ser aquest el punt de partida per a les reformes religioses de Sul·la.

La *lex Domitia de sacerdotiis*, proposada pel tribú de la plebs Gneu Domici Ahenobarb (no era el mateix Ahenobarb que seria pontífex màxim fins l'any 82

---

³²⁵ Conclusions extretes dels fragments dels comentaris de les Memòries de Sul·la (Mary, F. (2014). *Sulla and the gods: Religion, Politics and Propaganda in the Autobiography of Lucius Cornelius Sulla*. Pàgs. 44-212.

³²⁶ Long, G. (2012). *“Live of Pompeius” Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 858.

aC) establia que els membres dels col·legis sacerdotals s'havien d'escollir en una assemblea especial entre les 17 tribus que ja escollien el pontífex màxim. L'objectiu d'aquesta llei era democratitzar el procés d'elecció dels sacerdots i àugurs. No obstant, quan Sul·la es va convertir en dictador, l'últim que li interessava era democratitzar el poder, i per aquest motiu va derogar aquesta llei, tornant al sistema anterior, en el qual els membres dels col·legis pontificis eren escollits entre ells mateixos³²⁷. Endemés va incrementar el nombre de membres per col·legis, de 10 o 12 a 15, provinent aquests nous membres de famílies patrícies il·lustres com els Julis, Servilis, Junis, Emilians, Cornelis, Claudis, Sulpicis, Valeris...³²⁸ De fet, un dels nous sacerdots seria el propi Sul·la, el qual seria l'única persona que compaginaria els càrrecs d'àugur i sacerdot³²⁹. Fins aquí, les reformes religioses s'adaptaven completament al *mos maiorum* i gaudien d'una certa acceptació a nivell general, però on va esclatar la controvèrsia va ser amb el nomenament del nou pontífex màxim, el qual seria el plebeu i tartamut Quint Cecili Metel Pius³³⁰. El motiu d'aquesta decisió, al meu parer resulta bastant simple: el pontífex màxim era el càrrec religiós més important de la Roma República, i per tant no resulta estrany que qui l'ocupi sigui un dels partidaris més lleials de Sul·la. Endemés, com veurem posteriorment, Sul·la afavoriria

---

³²⁷ Delgado, J. (1999). "Criterios y procedimientos para la elección de sacerdotes en la Roma Republicana". *Revista de ciencias de las religiones*, 4. Pàgs. 57-81. // Puente y Franco, A. (1840). *Historia de las leyes, plebiscitos y senadoconsultos más notables desde la fundación de Roma hasta Justiniano*. Pàg. 44.

³²⁸ Duarte, A. (2008). *Tito Livio. Periocas de su obra ab urbe condita*. Llibre 89.

³²⁹ Sul·la esdevindria augur l'any 84 aC, però degut a la manca d'informació al respecte (les úniques fonts que ens certifiquen aquesta informació són Apià i les monedes de l'any 84 aC) i a que realment la importància d'aquest càrrec no es farà notar fins al 82 aC he preferit afegir dita informació en un peu de pàgina en comptes de relatar-la com un nou apartat del treball. [Badian, E. (1968). "Sulla's Augurate". *Arethusa*, 1. Pàg. 28].

³³⁰ Broughton, T/Robert, S. (1986). *The Magistrates of the Roman Republic, III*. Pàgs. 40-41.

novament la carrera política de Quint Cecili Metel Pius en nombrar-lo cònsul juntament amb ell mateix.

Deixant de banda l'assumpte religiós, el darrer afer important de l'any 82 aC en el qual Sul·la estaria relacionat seria amb la dinastia ptolemaica. Un cop pacificada la situació de Roma, a finals de l'any 82 aC tornarien a Roma els familiars més pròxims de Sul·la, i juntament amb ells vindria també Ptolomeu XI. Ptolomeu XI era el rei legítim d'Alexandria, però el seu tiet Ptolomeu IX Lathyros es negava a reconeixè'l. Per aquest motiu, Ptolomeu XI va anar a cercar l'ajuda de Roma. Sul·la va permetre que s'establís fora del *pomerium* (doncs cap rei podia travessar els límits sagrats de la ciutat), i a mitjans de 81 aC Lathyros moriria i Sul·la ajudaria a Ptolomeu XI a recuperar el tron. Al tron, Ptolomeu es casaria amb Berenice III (la qual era la seva madrastra, cosina i possiblement germanastra), però el matrimoni no aniria gaire bé i al cap de dinou dies Ptolomeu l'assassinaria. Indignats els partidaris de Berenice III (la qual havia governat sola un temps Alexandria i s'havia guanyat l'amor de part dels alexandrins), acabarien lapidant al jove Ptolomeu XI³³¹. Tot i que resulta un afer bastant secundari de la dictadura de Sul·la, no deixa de ser interessant observar la relació entre sobirans que s'aniria forjant entre Alexandria i Roma i que conclouria amb la famosa relació entre Gai Juli Cèsar i Cleòpatra VII.

El triomf del Fèlix

El començament de l'any 81 aC estaria marcat per dos triomfs, el de Sul·la referit a les seves dues victòries contra Mitrídates VI i contra els seus opositors durant la Guerra Civil, i el de Gneu Pompeu *Magne*, referit al seu gran paper durant la

---

³³¹ Green, P. (1990). *Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age*. Pàgs. 553-554.

Guerra Civil i, sobretot, per la seva victòria a Àfrica i Sicília contra els últims reductes de defensa del règim de Cinna, concloent amb la mort de Gai Papiri Carbó i Gneu Domici Ahenobarb.

El triomf de Sul·la es va dur a terme durant dos dies, el 29 i 30 de gener. En el primer dia del triomf va exposar tot el botí obtingut de l'Est amb la campanya contra Mitrídates, mentre que el segon dia el va enfocar més amb la Guerra Civil, mostrant tot el botí que havia robat prèviament Gai Màrius el Jove de diversos temples d'Itàlia i donant a entendre la seva voluntat de retornar-los al seu lloc originari³³². A continuació, van seguir la desfilada triomfal totes les persones que s'havien vist amb l'obligació de marxar a l'exili durant el règim de Cinna. Després del triomf, va fer erigir una estàtua eqüestre seva davant els *rostra*, amb la inscripció "*Corneli Sul·la, el més afortunat*". Endemés, segons Apià el Senat a través d'un decret li atorgaria un nou *cognomen* oficial, *Epaphroditus* (el favorit de Venus)³³³. Per tal de certificar aquest *cognomen*, Plutarc explica que seria després d'aquest triomf quan Sul·la inclouria el *cognomen* Fèlix en el seu nom sencer³³⁴, essent així evident el vincle entre la deessa Venus (referida a la Fortuna) i el dictador.

Per tal de deixar marcat en la història el triomf de Sul·la, el nebot del dictador Sext Noni Sufenat, en qualitat de pretor, va crear els *Ludi Victoriae Sullae*, que serien celebrats l'1 de novembre, l'aniversari de la batalla de Porta Colina que permetria definitivament a Sul·la sobreposar-se als seus enemics. Tenim

---

³³² Keaveney, A. (2005). *Sulla: The Last Republican*. Pàg. 156.

³³³ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 179

³³⁴ Long, G. (2012). "*Live of Sulla*" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 649.

constància que a l'any 80 aC els *Ludi Victoriae Sullae* van coincidir amb els Jocs Olímpics de Grècia, però la supremacia de Roma era tanta, que la majoria dels atletes importants grecs van preferir assistir als jocs de Sul·la que no pas als olímpics³³⁵.

Finalment, procediria a la reconstrucció de diversos temples, com el de Júpiter al Capitoli o el de Venus a Pranestae³³⁶. Aquests actes religiosos es veurien conclosos amb una important donació que faria el dictador a Hèrcules³³⁷.

El triomf de Sul·la, però, no seria l'únic de l'any, doncs aniria seguit del de Gneu Pompeu *Magne* per les seves victòries a Sicília i Àfrica contra els últims reductes de resistència encapçalats per Gai Papiri Carbó i Gneu Domici Ahenobarb (que, com he explicat a l'anterior capítol, acabarien morts) i el de Gai Valeri Flac. Possiblement el motiu pel qual Sul·la li va entregar un triomf al darrer és per l'ajuda que li va proporcionar el seu germà, el *princeps senatus*, amb la *lex Valeria*³³⁸.

Reformes de les magistratures

L'any 81 aC seria quan el dictador duria a terme una de les reformes que més ansiava: l'abolició del tribonat de la plebs. L'objectiu inicial del tribú de la plebs era el d'equilibrar el poder polític del Senat, essent una mena de balança que buscava protegir els drets i interessos de les classes més populars i humils. No

---

³³⁵ Matthews, V.J. (1979). "Sulla and the games of the 175th Olympiad (80 aC). *Stadion*, 5. Pàgs. 239-243.

³³⁶ Platner, S.B; Ashby, T.A. (1929). *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*. Pàg. 252 i 256.

³³⁷ Long, G. (2012). "Live of Sulla" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 650.

³³⁸ Degut a que el treball l'enfoco amb la figura de Sul·la, no indagaré més respecte els triomfs de Gneu Pompeu i Gai Valeri Flac. No obstant, si el lector precisa de més informació, pot consultar la bibliografia que proposa Keaveney a la seva obra. [Keaveney, A. (2005). *Sulla, The Last Republican*. Pàg. 163.

obstant, amb el temps la figura de tribú de la plebs va anar assolint cada cop més poder i influència fins a convertir-se en un dels agents principals en tot l'entramat polític republicà. Els germans Grac varen ser els primers que van veure el potencial d'aquesta magistratura, però serien els casos de Luci Apuleu Saturní i Marc Livi Drus que Sul·la viuria i el concienciarien sobre fins a quin punt podia amenaçar una simple magistratura el *mos maiorum* que sempre havia beneficiat la classe aristocràtica.

Així doncs, Sul·la va procedir a la legislació de tot un seguit de lleis que tenien un únic objectiu: limitar cada vegada més les competències dels tribuns de la plebs.

Primerament va privar als tribuns de la plebs del seu dret a presentar propostes de llei a assemblees populars. No obstant, hi ha historiadors moderns com Gabba o Hantos que argumenten que els tribuns podien continuar introduint lleis amb el previ consentiment del Senat, que al seu torn estava liderat per Sul·la³³⁹. Sigui com sigui, la qüestió és que la legislació de noves lleis a partir d'aquest moment hauria de tenir el vistiplau de Sul·la. També se'ls privava del *jus agendi cum senatu*, això és, el poder de reunir el Senat³⁴⁰.

La principal eina que tenien els tribuns de la plebs per a contrarestar el poder de les altres magistratures era el seu dret a vet (*intercessio*), a través del qual vetaven qualsevol resolució que es plantegés. Era aquesta una eina molt poderosa, i Sul·la n'era conscient d'això. Per aquest motiu va decidir reduir la seva capacitat, fent-lo aplicable només quan estaven involucrats els drets d'un particular. No obstant,

---

³³⁹ Gabba, E. (1967). *Appiani Bellorum Civilium Liber Primus*. /Hantos, T. (1988). "Res publica Constituta". *The American Journey of Philology*, Volum 111, 4. Pàgs. 273-274 Pàgs. 75-76.

³⁴⁰ Niccolini, G. (1932). *Il tribunado della plebe*. Pàg. 149.

l'*intercessio* continuava essent aplicable en processos judicials civils o penals, però no podien anul·lar el veredict final, ergo, ja no jugaven un paper decisiu³⁴¹.

Malgrat totes aquestes limitacions que Sul·la va aplicar als tribuns de la plebs, la més greu va ser el fet que tota persona que hagués ocupat la magistratura del tribunal de la plebs no podria continuar amb el seu *cursus honorum* i aspirar, així, a les magistratures superiors³⁴². Resulta de gran importància aquesta darrera mesura perquè d'aquesta manera evitava Sul·la que qualsevol persona competent i ambiciosa ocupés aquesta magistratura que, tot i havent estat limitada, amb el suport popular que gaudia, podria resultar un inconvenient important per a Sul·la.

Havent limitat el poder del tribú de la plebs, Sul·la va continuar enfocant la seva legislació amb les magistratures. Durant els últims anys persones com Gai Mari, Luci Corneli Cinna, Gai Papiri Carbó o Gai Màrius el Jove havien pervertit el ritme del *cursus honorum*. A través de la *lex Cornelia de magistratibus*, Sul·la va resoldre aquest problema. Dita llei es basava amb la *lex Villia annalis*, que realment és la que havia estat en vigor en tot moment però que havia estat totalment ignorada durant les últimes dècades. Amb aquesta nova llei, Sul·la estableix que per a esdevenir cònsol, s'havia d'haver estat prèviament pretor i qüestor, i al seu torn, per a ser pretor s'havia d'haver estat prèviament qüestor. Endemés, va establir unes edats mínimes per a cada magistratura, essent els trenta anys per a esdevenir qüestor (ja no caldria, però, dur a terme un servei

---

³⁴¹ Keaveney, A. (2005). *Sulla, The Last Republican*. Pàg. 151. Keaveney afegeix que tant Hantos com Niccolini nega l'existència de l'*intercessio* en casos civils, però atribueix aquestes percepcions a una interpretació errònia d'ambdós historiadors respecte les fonts clàssiques .

³⁴² White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 185.

militar previ), els trenta-sis per a l'edilitat, els trenta-nou per a la pretura i els quaranta-un per al consolat. Tot això ja ho contemplava la *lex Villia annalis*, i amb la *lex Cornelia de magistratibus* Sul·la no feia més que confirmar el que estava ja establert amb una petita diferència: la superioritat dels patricis respecte els plebeus, doncs a partir d'aquesta nova llei, els patricis tenien el dret i la possibilitat d'adquirir totes les magistratures del *cursus honorum* dos anys abans que els plebeus (per exemple, podien ser còsols amb trenta-nou anys). També es va recuperar el *biennium*, o sigui, el temps d'espera de dos anys entre cada magistratura, i els 10 anys que havien de passar entre consolat i consolat. Respecte aquesta nova llei, la data de les eleccions dels magistrats es va traslladar als últims mesos de l'any (que llavors era el juny). Finalment, cal afegir que Sul·la amb aquesta llei prohibia als descendents dels proscrits poder començar o continuar amb el *cursus honorum*³⁴³.

No seria aquesta llei l'única que estaria relacionada amb les magistratures:

- Amb la *lex Cornelia de quastoribus XX creandis*, Sul·la elevava el nombre de qüestors de vuit a vint, assegurant-se així el dictador que sempre hi haguessin suficients senadors al Senat, doncs els qüestors, un cop acabat l'any de la seva magistratura, ingressaven directament a la sagrada institució romana³⁴⁴.
- Amb la *lex Cornelia de praetoribus octo creandis*, Sul·la incrementava el nombre de pretors també, passant de sis a vuit, fent així que més homes

---

³⁴³ Veure nota 335 // Puente y Franco, A. (1840). *Historia de las leyes, plebiscitos y senadoconsultos más notables desde la fundación de Roma hasta Justiniano*. Pàg. 40.

³⁴⁴ Puente y Franco, A. (1840). *Historia de las leyes, plebiscitos y senadoconsultos más notables desde la fundación de Roma hasta Justiniano*. Pàg. 36.

estiguessin disponibles per a governar les províncies i presidir els tribunals de justícia³⁴⁵.

Finalment resulta important comentar l'abolició de la censura. La censura era l'última magistratura que conformava el *cursus honorum*, i malgrat que a efectes pràctics no tenia gaire poder, resultava un gran element de prestigi. Endemés, duien a terme dues funcions molt importants: controlaven el cens de la població i eren els encarregats de revisar i actualitzar la llista senatorial, això és, les persones que conformaven el Senat en qualitat de senador.

Com explicaré en el següent apartat, Sul·la va introduir noves mesures per a accedir al Senat tenint en compte aspectes més pràctics i beneficiosos per a l'Estat, com la contribució militar. Ergo, les llistes senatorials, poc a poc anaven entrant en desús, tant com la pròpia censura. Endemés, com he comentat, la censura gaudia d'un important prestigi polític i social, i amb l'eliminació d'aquesta, el que buscava Sul·la era mostrar com el Senat estava per sobre de qualsevol magistratura.

Preponderància del Senat

Degut a la Guerra Social i a la Guerra Civil, el Senat es va veure mermat, i per tant una de les principals feines de Sul·la va ser suplir aquestes vacants³⁴⁶. Endemés, no només va suplir les vacants si no que va doblar el nombre de senadors, passant de 300 a 600. Aquests tres-cents nous senadors van ser escollits entre l'ordre eqüestre, seguint el model que havien presentat els tribuns de la plebs Gai Semproni Grac i Marc Livi Drus. No obstant, el motiu d'aquesta acció és ben

---

³⁴⁵ Keaveney, A. (2005). *Sulla, The Last Republican*. Pàgs. 143-148.

³⁴⁶ Gabba, E. (1976). *Republican Rome, the Army and the Allies*. Pàg. 144.

diferent respecte el plantejament inicial d'ambdós tribuns. Com ja he comentat, Sul·la no tenia gaire amistat amb els *equites*. Per tant, pot resultar contradictòria aquesta resolució, però el fet és que entre aquests *equites* hi havia molts veterans i partidaris de Sul·la que s'havien enriquit desmesuradament fruit de les terres expropiades i la distribució de lots que comento uns quants apartats més endavant³⁴⁷. Així doncs, en última instància, l'objectiu principal de Sul·la amb aquesta ampliació senatorial era omplir encara més de partidaris seus el Senat. Endemés, dita ampliació era necessària degut a l'ampliació de magistratures com he explicat al punt anterior.

El Senat, per tant, estarà cada cop més conformat per partidaris de Sul·la. Endemés, Sul·la va establir una nova excepció per entrar al Senat: tota persona que hagués obtingut una condecoració militar important (corona d'herba, corona de llorer...) hi tenia accés directe. Per aquest motiu, personatges com Gneu Pompeu *Magne* podran formar part del Senat sense haver estat abans *qüestor*³⁴⁸.

La idea principal de Sul·la era que el Senat es convertís amb l'òrgan principal en l'àmbit polític, en perjudici de les altres assemblees que gaudien de més participació per part del poble. Per aquest motiu, aprofitant la legislació que va dur a terme l'any 88 aC, va aprovar que no només el Senat nomenés als *procònsols* i *propretors*, sinó que endemés qualsevol proposta de llei o resolució de les altres assemblees hagués de tenir el vistiplau del Senat, això és, a través d'un *senatusconsultum (autocritas patrum)*³⁴⁹.

---

³⁴⁷ Gabba, E. (1976). *Republican Rome, the Army and the Allies*. Pàgs. 147-148.

³⁴⁸ Long, G. (2012). "Live of Pompeius" *Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàgs. 859-860.

³⁴⁹ Bobillo, R. (2017). *La aportación de Lucio Cornelio Sila a la historia del derecho romano*. Pàg. 75.

Reforma dels tribunals

Havent esmentat els tribunals de justícia (*quaestiones*), Sul·la també va dur a terme una sèrie de reformes durant aquest any que convertirien pràcticament tot el funcionament tribunicí que estava establert.

Com ja he anat mostrant al llarg del treball, a Sul·la l'ordre eqüestre no li queia especialment bé. Per aquest motiu, el primer que va fer amb els *quaestiones* va ser expulsar els *equites* que formaven part del jurat, fent que el jurat estigués conformat plenament per senadors³⁵⁰.

Fins a mitjans del segle II aC, els judicis es duïen a terme davant els *comitia* o tribunals que es convocaven de manera excepcional. A partir de l'any 149 aC, però, es va establir un tribunal i procediment regular permanent que rebia el nom de *quaestio perpetua*³⁵¹. A partir d'aquest primer *quaestio perpetua*, Sul·la instauraria set tribunals penals permanents que es dedicarien cadascun a un delictes concret. Probablement, el motiu pel qual Sul·la va dur a terme aquesta reforma va ser reorganitzar els tribunals ja existents i expandir les seves competències; introduir nous tribunals; restringir la competència dels *comitia* en l'àmbit penal; reestructurar el personal judicial per a garantir una major eficiència dels litigis; modificar les regles del procediment penal per a facilitar el càstig dels criminals; frenar la corrupció judicial; definir més precisament els

---

³⁵⁰ Com explicaré posteriorment, això entra dins de la idea que tenia Sul·la d'establir el Senat com a òrgan principal de la política romana.

³⁵¹ Bobillo, R. (2017). *La aportación de Lucio Cornelio Sila a la historia del derecho romano*. Pàg. 64.

crims antics i expandir el seu abast; crear nous delictes; i ratificar la seguretat de l'ordre públic romà³⁵².

Així doncs, els set nou tribunals que establiria Sul·la serien els següents:

I) *Quaestio de sicariis et beneficiis*

Aquest tribunal, com indica el nom, feia referència als crims relacionats amb l'enveriment i l'assassinat. Abans de la legislació de Sul·la, els dos crims eren tractats a dos tribunals diferents³⁵³, essent la *quaestio de beneficiis* permanent i la *quaestio de sicariis* extraordinària³⁵⁴. Endemés, hi ha la teoria que existissin dos *quaestiones de sicariis et beneficiis*: una pels delictes comesos a Roma i una altra per als comesos a la resta de la península itàlica³⁵⁵.

A més dels casos d'assassinat i enveriment, aquest tribunal també contemplava els casos d'ús d'armes amb intenció de matar o robar, l'incendi provocat, l'entrega o acceptació de suborn en crims penats amb la mort i el fals testimoni en dit procés. Endemés, els casos de parricidi, els quals abans havien estat tractats a un altre tribuna, també es contemplaven en aquest. Els assassinats incloïen no només els de ciutadans romans, sinó també els de peregrins i esclaus d'altres persones. No obstant, els assassinats de persones proscrites, esclaus propis i infants no estaven contemplats³⁵⁶.

---

³⁵² Pal, S. (2004). "The criminal reforms of Sulla". *Sectio Juridica et Politico, Miskolc, XXII*. Pàgs. 123-139//Trillo, J. (2005). "El fiscal: acusar o instruir en la C.E De Roma a la reforma de la L.E.CRIM". *SABERES. Revista de estudios jurídicos, económicos y sociales*, 3. Pàg. 27.

³⁵³ Aspa, J. (1995). "En defensa de Sexto Roscio Amerino". *Cicerón. Discursos V*. Pàgs. 23-27.

³⁵⁴ Keaveney, A. (2005). *Sulla, The Last Republican*, Pàg. 143.

³⁵⁵ Veure nota 341 referida a Sáy Pál.

³⁵⁶ Bobillo, R. (2017). *La aportación de Lucio Cornelio Sila a la historia del derecho romano*. Pàg. 65

La pena que s'aplicava en aquest tribunal era la d'*aquae atque ignis interdictio*, això és, la privació de l'aigua i del foc, que suposava l'exili i la pèrdua de la ciutadania. L'única excepció era en els casos de parricidi, en els quals s'aplicava la pena capital³⁵⁷.

Val a dir que els delictes menors que es jutjaven en aquest tribunal estaven molt lligats a la interpretació del pretor que presidia el judici. Partint de la base que qui tenia la màxima autoritat judicial en última instància era Sul·la, no resultaria estrany que delictes relacionats, per exemple, amb l'ús d'armes cap a un particular fossin dictaminats com a excusa per enviar a algun opositor o no simpatitzant de Sul·la a l'exili. El que em va pensar sobre aquesta perversió de la justícia és l'existència del *praemium*³⁵⁸, o sigui, la compensació que rebien els denunciants en casos que posaven en perill l'ordre social de la República, que acostumaven a ser els que he comentat fa escases línies.

II) *Quaestio de falsis (testamentaria/nummaria)*

Aquest tribunal va ser una creació pròpia de Sul·la. Estava destinat als casos de falsificació de monedes, assignació de pesos falsos i falsificació de *tabulae testamenti* (tauletes que representaven les proves documentals dels testaments). Aquest tribunal només tenia la pena d'*aquae atque ignis interdictio*³⁵⁹.

III) *Quaestio de ambitu*

---

³⁵⁷ Keaveney, A. (2005). *Sulla, The Last Republican*, Pàg. 143.

³⁵⁸ Pal, S. (2004). "The criminal reforms of Sulla". *Sectio Juridica et Politico, Miskolc, XXII*. Pàgs. 126-128.

³⁵⁹ Fernández, V. (1898). "Proceso de Verres". *Obras completas de Marco Tulio Cicerón*.

Aquesta *quaestio* estava dedicada als crims de suborn en les eleccions de magistratures o procediments legals. Tot i que aparentment ja existia un tribunal que complia aquestes funcions, Sul·la va enfortir el seu rendiment. La pena en aquest tribunal era la privació de presentar-se, el condemnat, a qualsevol magistratura en un lapsus de deu anys³⁶⁰.

IV) *Quaestio de peculatu*

Aquest tribunal jutjava els casos de malversació de fons públic. Hi ha cert debat respecte l'existència prèvia o no d'aquest tribunal abans de l'època de Sul·la³⁶¹.

Un dels majors problemes durant la República Tardana fou la gran corrupció política. Aquesta *quaestio*, juntament amb l'anterior, possiblement tenien l'objectiu, d'almenys, disminuir-la. Segons la llei que comportava el funcionament d'aquest tribunal, cometia aquest crim el qüestor que malversava el diner que se li havia estat atorgat com a subministrament per a l'exèrcit, i també el cometia el governador que malversava el diner atorgat pel funcionament de la província. També podien ser jutjats en aquest tribunal aquells que no entreguessin un registre adequat de totes les operacions financeres durant les respectives magistratures. El fet més curiós d'aquest tribunal és que els hereus del delinqüent esdevenien susceptibles a processaments sense límit temporal, entrant així en joc la *dignitas*.

---

³⁶⁰ Gruen, E. (1968). *Roman Politics and the Criminal Courts, 149-78 B.C.* Pàgs. 260-261.

³⁶¹ Segons A. Keaveney aquest tribunal ja existia abans de l'època de Sul·la, mentre que segons S. Pál era nou. De totes formes, si el lector vol indagar sobre les fonts i debat sobre aquest tema pot consultar els següents articles: Keaveney, A. (1982). "Sulla and Italy", *Critica Storica*, 19. Pàgs. 499-544//Gruen, E. (1968). *Roman Politics and the Criminal Courts*. Pàgs. 260-261.

La pena emprada per aquest tribunal era pecuniària, o sigui, multa de l'Estat³⁶².

V) *Quaestio de maiestate*

Aquest tribunal jutjava els casos de traïció a la sobirania del poble romà (*maiestas*) per part dels governadors de les províncies romanes. Igual que l'anterior tribunal, aquest no està exempt de debat respecte el seu origen, sorgint dues hipòtesis: la primera defensa que aquest tribunal va ser creat l'any 103 aC a través de la *lex Appuleia de maiestate*³⁶³, mentre que la segona estableix la *quaestio de maiestate* de Sul·la com la primera.

A través de la *lex Cornelia de maiestate* es van regular els nombrosos casos d'alta traïció a Roma (*crimen laese maiestatis populi Romani*), castigant així als governadors de províncies. Entre les diverses accions que podien portar al governador al tribunal estaven: entrar a un territori estranger sense autorització del poble romà o del Senat; iniciar una guerra de manera arbitrària; negar-se a castigar a qui hagués comès delictes greus; no abandonar la província després de l'arribada d'un successor; i no cedir l'exèrcit en un període determinat.

Aquest tribunal també contemplava els crims militars més greus, com la desobediència d'ordres o la incitació a un motí. Curiosament dit tribunal no quedava limitat als soldats, doncs també es podien jutjar civils (*privatus*) en cas

---

³⁶² Pal, S. (2004). "The criminal reforms of Sulla". *Sectio Juridica et Politico, Miskolc, XXII*. Pàgs. 131-132.

³⁶³ Gruen, E. (1968). *Roman Politics and the Criminal Courts*. Pàgs. 259-260 //Keaveney, A. (1983). "Studies in the *Dominatio Sullae*". *Klio*, 65. Pàgs. 199-200. Val a dir que Keaveney explica que el tribunal anterior de Sul·la tenia un caràcter molt difós i era poc utilitzat, ergo, el primer que faria les funcions de tribunal com a tal seria el de Sul·la.

que s'entreguessin a l'exèrcit enemic o que es fessin passar per un magistrat amb intenció maliciosa³⁶⁴.

La pena, altre cop, resulta tema de debat, el qual prové des de les pròpies fonts clàssiques. Basant-se en Tit Livi, alguns historiadors i investigadors com Levick afirmen que Sul·la establiria la pena de mort, però altres com Pál defensen la idea que la pena seria la *interdictio aquae et ignis*³⁶⁵.

VI) *Quaestio de iniuriis*

Una de les conseqüències de la Guerra Civil romana va ser la violència als carrers que va deixar, la qual Sul·la va combatre amb la *lex Cornelia de iniuriis* que s'aplicaria en aquest tribunal.

Aquesta llei regulava tres tipus de comportament: la *verbatio*, que implicava dolor (*cum dolore cadere*); la *pulsatio*, que no suposava dolor (*sine dolore*); i l'entrada a casa d'un altre contra la voluntat del propietari (*domum vi introire*). Eren inclosos en aquests tres comportaments tots els casos d'agressió i difamació emprant la violència física³⁶⁶.

Possiblement sigui aquesta *quaestio* de la que tinguem més dubtes a l'actualitat. De fet, tot i que jo l'he diferenciat com un tribunal independent, hi ha historiadors com Keaveney o Kunkel que li atorguen un caràcter extraordinari. Al meu parer, degut a que resulta evident els reductes de violència posteriors a la guerra civil, el

---

³⁶⁴ Bobillo, R. (2017). *La aportación de Lucio Cornelio Sila a la historia del derecho romano*. Pàg. 67.

³⁶⁵ Pal, S. (2004). "The criminal reforms of Sulla". *Sectio Juridica et Politico, Miskole, XXII*. Pàgs. 130-131.

³⁶⁶ Puente, A. (1840). *Historia de leyes, plebiscitos y senadoconsultos más notables desde la fundación de Roma hasta Justiniano*. Pàg. 37.

crimen iniuriae devia ser bastant comú, doncs era, aparentment, el més freqüent que podien cometre els civils.

També hi ha debat referit a la pena del tribunal. Mommsen sosté que la pena era una multa que es pactava abans del judici, mentre que altres experts com Sál o Kunkel prefereixen optar per una multa variable segons el cas i la magnitud que tingués³⁶⁷.

VII) *Quaestio de repetundis*

La *lex Cornelia de repetundis* que definiria la creació d'aquest tribunal sorgeix de les lleis dels tribunals de la plebs Gai Semproni Grac i Servi Sulpici Galba a l'any 149 aC. Aquesta nova llei restablí la *comperendiniatio* (ajornament d'un judici) i incrementava les penes de suborn i el seu abast, no limitant-se només a les províncies³⁶⁸. Un exemple de l'augment de la pena en aquest tipus de casos és el cas de Gai Verres de Ciceró, el qual fa ús d'aquesta llei per a reclamar 1.000.000 de sestercis a Verres per tot el que havia robat, essent la quantitat estimada molt inferior, de 400.000 sestercis³⁶⁹.

Reformes en les províncies i promagistratures

Les reformes de Sul·la no es van limitar a Roma, sinó que el seu impacte es va expandir a través de tot el domini de l'Estat romà. Per a dur a terme la seva lesiglació, Sul·la tindrà molt en compte tots els esdeveniments succeïts fins a la data i els problemes que els varen ocasionar.

---

³⁶⁷ Pal, S. (2004). "The criminal reforms of Sulla". *Acta Juridica et Politica, Miskolc, XXII*. Pàgs. 133-136.

³⁶⁸ Puente, A. (1840). *Historia de leyes, plebiscitos y senadoconsultos más notables desde la fundación de Roma hasta Justiniano*. Pàg. 44.

³⁶⁹ Fernández, V. (1898). "Proceso de Verres". *Obras completas de Marco Tulio Cicerón*.

La República romana, en el fons, tenia una concepció imperial, i mostra d'això és el seu constant expansionisme. Cada cop el territori i influència romana anava en augment, i això feia que haguessin de comptar amb més efectius per a controlar aquests nous espais. Seguint aquesta línia, Sul·la augmentaria el nombre de qüestors i pretors. El motiu pel qual va augmentar el nombre de pretors no va ser només per a que poguessin presidir els tribunals de justícia amb més tranquil·litat i eficiència, sinó per evitar que les províncies es quedessin sense governador per manca de pretors, com va passar després de la Guerra Social i hagués passat després de la Guerra Civil. Amb anterioritat, per fer front a aquest problema, simplement es prorrogava l'*imperium* dels governadors amb promagistratures, però això implicava un problema: com més temps estigués un governador a la seva província, més poder reuniria en termes econòmics i militars. Arribats a aquest punt, qualsevol governador que es veiés amb el poder suficient, podria repetir l'episodi de Sul·la i marxar contra Roma, desestabilitzant l'ordre de la capital que tanta èmfasi havia emprat Sul·la. Per aquest motiu, a part d'augmentar el nombre de pretors, també va incrementar i clarificar els criteris establerts per la *lex maiestas*.

En tot cas, seguia existint la possibilitat que l'Estat es quedés sense pretors per a substituir als governadors, i per això Sul·la va començar a aplicar una mesura que dècades posteriors acabarien definint el futur de la República: els *privati cum imperio*. Bàsicament això volia dir que a partir d'aquest moment, Sul·la va normalitzar la concessió d'*imperium* a persones que no ocupaven cap magistratura, i el cas més important coetani al dictadura fou el de Gneu Pompeu

Magne, al qual el dictador li atorga *imperium* per marxar a Àfrica i acabar amb els últims enemics del nou règim³⁷⁰.

Fins aquí, la informació respecte les modificacions respecte el nou *modus operandi* de les províncies gaudeix de cert consens comú entre els investigadors, historiadors i experts. No obstant, és en el paper dels còsols on sorgeix cert debat, sorgint així dues hipòtesis principals vers el paper dels còsols en les províncies:

- Seguint l'obra de Mommsen, una part de la comunitat acadèmica es basa amb la *lex Cornelia de provinciis ordinatis* per a defensar que el dictador va prohibir als còsols marxar de les seves províncies durant l'any de la seva magistratura perquè només fossin els còsols i pretors que just havien finalitzat amb el seu any de càrrec els que poguessin governar-les.. El raonament que hi ha darrere aquesta teoria és que s'evitava que els magistrats poguessin ampliar *de facto* a dos anys el seu període com a governadors.

- Oposant-se a Mommsen trobem a Díaz Fernandez, el qual defensa la idea que Sul·la va mantenir el sistema instaurat ja l'any 123 aC d'acord amb la *lex Sempronia*, segons la qual un còsol romanía a Roma i un altre era enviat al front o província més conflictiva³⁷¹.

Finalment m'agradaria comentar dos darrers apunts respecte el nou ordre de les províncies i promagistrats. Per una banda, que els promagistrats serien escollits

---

³⁷⁰ Keaveney, A. (2005). *Sulla, The Last Republican*. Pàg. 153.

³⁷¹ Díaz, A. (2013). "La creación del sistema provincial romano y su aplicación durante la República". *La administración de las provincias en el Imperio romano*. Pàgs. 13-48.

pel Senat, sense la participació del poble romà. D'aquesta manera, Sul·la evitava que qualsevol demagog pogués manipular el poble i suspendre comandaments legítims, com havia estat el seu cas amb el comandament per a fer la guerra contra Mitrídates VI. Per altra banda, en època de Sul·la el nombre de províncies seria de deu, essent aquestes Sicília, Còrsega i Sardenya, Hispània Citerior, Hispania Ulterior, Macedònia, Àfrica, Àsia, Gàl·lia Transalpina, Gàl·lia Cisalpina i Cilícia³⁷².

Sobre el detriment de la societat

Tot i les reformes, Sul·la era un membre més de l'aristocràcia conservadora. Si bé és cert que no tenia cap problema en modificar el *mos maiorum* pel benefici de Roma, hi havia certes actituds que repugnava doncs considerava que eren una ofensa per la tradició romana. Seguint aquest fil, considerava que la societat romana estava en detriment, i per consegüent va decidir aplicar mesures al respecte.

La primera va ser la *lex Corneliiana frumentaria*. A partir d'aquesta llei, s'abolien les distribucions de blat gratuït, doncs considerava Sul·la que la societat romana s'estava acostumant a aquestes donacions que originàriament tenien un caràcter exclusiu i temporal, emprant-les al mateix temps els magistrats com a moneda de canvi per a aconseguir vots³⁷³.

---

³⁷² Bobillo, R. (2017). *La aportación de Lucio Cornelio Sila a la historia del derecho romano*. Pàgs. 76-77.

³⁷³ Valgiglio, E. (1956). "Sylla e la crisi repubblicana". *Revue de Philologie, de Littérature et d'Histoire Anciennes*, 32 Pàg. 117.

Seguint amb la idea de la decadència moral, Sul·la va legislar un paquet de lleis amb l'objectiu de reconduir els valors tradicionals i evitar actituds massa llibertines i inapropiades. Així doncs, amb aquest propòsit, legislaria el següent:

- Amb la *lex Cornelia de aleatoribus* va restringir les apostes en determinades competències esportives. Això no vol dir que s'il·legalitzessin les apostes, sinó que quedaven reduïdes als jocs *virtutis causa*, això és, als jocs que depenguessin totalment de l'habilitat i no pas de l'atzar³⁷⁴. Probablement aquesta llei també regulava els deutes que es podien contraure amb els mateixos jocs³⁷⁵.

- La decadència moral no entenia de classes, i un exemple molt clar d'aquesta, segons conservadors com Sul·la, era l'obsessió d'una part important de la *nobilitas* pels aliments exòtics i els excessos. Amb la *lex Cornelia sumptuaria*, Sul·la va decretar preus màxims per als productes de luxes per tal que fossin tan baixos els preus que no valgués la pena la seva importació i limitant, per tant, el seu consum. Endemés, es va establir que cap aliment podia costar més de trenta sestercis, amb l'excepció dels dies de festival, on el límit augmentava als tres-cents sestercis³⁷⁶. Seguint amb la noblesa, i aquest cop amb la idea de no fer ombra al propi dictador, es va limitar les despeses permissibles respecte als funerals, a més que es va fixar per llei el preu de les làpides.

---

³⁷⁴ Zamora, J.L. (2013). "A propósito de la represión del juego según la administración romana y su influencia en el ámbito eclesiástico". *Hacia un derecho administrativo y fiscal romano II*. Pàgs. 455-483.

³⁷⁵ Berger, A. (1968). *Encyclopedic dictionary of Roman law*, 43. Pag. 549.

³⁷⁶ Dari-Mattiacci, G.; Plisecka, A. (2010). "Luxury in ancient Rome: scope, timing and enforcement of sumptuary laws". *Legal Roots*, 1. Pàgs. 1-26.

- Finalment, paga la pena comentar una darrera ley, la *lex Cornelia de adulteriis et de pudicitia*, que aparentment s'ocupava de la immoralitat sexual, tot i que la poca informació que tenim al respecte ens impedeix saber més detalls³⁷⁷.

El curiós de les lleis referides a la moralitat és que el propi Sul·la en més d'una ocasió les incomplirà. Per exemple, la *lex Cornelia sumptuaria* la incomplirà amb el funeral de la seva esposa Metela, en el qual no escatimarà en despeses, i la *lex Cornelia de adulteriis et de pudicitia* la ignorarà durant el seu retir.

Nous ciutadans romans

Com s'ha pogut apreciar al llarg d'aquest treball, la ciutadania romana va ser, durant la història de la República romana, el motiu innumerables conflictes. Sul·la era conscient de l'importància de la ciutadania, a l'igual que sabia que necessitava, malgrat ser dictador, de cert suport entre les classes més humils. Per aquest motiu, va donar la llibertat a uns deu mil esclaus de proscripats i els va atorgar la ciutadania romana, rebent aquests el nom de Corneli³⁷⁸. D'aquesta manera, Sul·la s'assegurava un suport important entre les classes més humils i populars que farien tirar enrere qualsevol intent dels demagogs per a oposar-se a les mesures del dictador.

Tot i això, no tot li sortiria bé a Sul·la. Mitjançant la *lex Cornelia de civitate Volaterranis ademenda*, Sul·la va intentar retirar la ciutadania als habitants de Volaterrae. Tot i que les confiscacions de propietats, com hem vist, eren legítimes, no passava el mateix amb la ciutadania, que *a priori* era sagrada i inalienable. Per

---

³⁷⁷ Bobillo, R. (2017). *La aportación de Lucio Cornelio Sila a la historia del derecho romano*. Pàg. 81.

³⁷⁸ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 187.

aquest motiu, els habitants de Volaterrae van poder evitar ser despullats de la ciutadania romana inclús en la pròpia dictadura i en contra de la voluntat del dictador³⁷⁹.

Repartiment de terres entre els veterans

Les primeres dues dècades del segle I aC van estar caracteritzades pels nombrosos conflictes bèl·lics que va presenciar Itàlia en general. Tot conflicte bèl·lic precisa de soldats que lliurin les batalles, i tot i que durant la batalla els soldats esdevenen peces claus, un cop firmada la pau la situació s'inverteix, i passen a ser els oblidats i marginats de la societat.

La Guerra Civil romana no va ser una excepció, doncs després de la guerra unes vint-i-tres legions van quedar a l'espera de la resolució del dictador respecte el seu futur. No obstant, varen ser afortunats, doncs Sul·la, com a bon soldat que havia estat en el passat, era conscient de la difícil situació dels soldats en temps de pau, i per aquest motiu va dur a terme un repartiment de terres massiu en sòl itàlic. És molt destacable aquest punt, perquè en dècades anteriors altres figures importants com Gai Màrius intentaren fer el mateix, però es trobarien amb una gran oposició política per part de l'aristocràcia més conservadora, la qual es negava a cedir un sol terreny en benefici dels soldats, els quals acostumaven a formar part de les classes socials més humils. No obstant, el context de Sul·la era diferent.

Tot i les reformes de Gai Màrius, molts soldats continuaven essent propietaris de petites terres, i la guerra, evidentment, va acabar amb la vida de molts d'ells. Com

---

³⁷⁹ Santangelo, F. (2007). *Sulla, the Elites and the Empire: A study of Roman policies in Italy and the Greek East*. Pàg. 173.

a consegüent, hi havia moltes granges i petites propietats sense amo³⁸⁰, que sumat a tots els terrenys que s'havien expropiat dels proscrius atorgaven a Sul·la un gran ventall de terres per a resoldre el problema dels soldats llicenciats.

No obstant, l'ocupació de terres itàliques no va ser homogènia ni del tot pacífica, doncs alguns territoris com Campània, Etrúria o Umbría van presentar certa resistència i rebuig als veterans de Sul·la, a més que altres ciutats com Lucània o el Samni no varen tornar a ser repoblades, possiblement perquè van ser les que més es van posicionar en contra de Sul·la i Roma durant la Guerra Social i la Guerra Civil i, per tant, es negava el dictador a que tornessin a recuperar certa normalitat i vida.

No se sap gaire informació respecte el mètode que es va emprar en el repartiment de terres, però el més probable és que es seguís un ordre respecte la mida i qualitat de la terra a partir de les condecoracions i rangs dels soldats. Per altra banda, tot i que les terres *a priori* eren de domini públic i inalienables, en el sentit que pertanyien a l'Estat i no es podien modificar, molts veterans a través d'imposicions fiscals als itàlics van modificar i ampliar els terrenys amb l'excusa dels desperfectes que tenien degut a la guerra. Malgrat això, per norma general, els lots de terra entregats als soldats mesuraven entre 10 i 100 *jugera*³⁸¹.

Keaveney distingeix tres tipus d'assentaments:

- Els assentaments establerts sobre una *municipa* i *coloniae* preexistents.

Aquests assentaments eren els que menys resistència havien presentat a

---

³⁸⁰ Segura, B. (1997). *Salustio. Conjuración de Catilina. Guerra de Jugurta. Fragmentos de las "Historias". Libro III.* Pàgs. 297-306.

³⁸¹ Keaveney, A. (2005). *Sulla, The Last Republican.* Pàg. 152. Un jugera aproximadament mesurava 73 metres de llarg i 36 d'ample, equivalent a 0,2518 hectàrees.

Sul·la i, per tant, menys càstigs havien sofert. Alguns exemples serien Aricia al Laci i Puteoli.

- Els assentaments establerts en *municipia* que, tot i que els habitants que s'havien revoltat havien estat perdonats, havien d'entregar una part dels seus terrenys als veterans. Va ser aquest el mètode d'assentament més emprat, i alguns exemples serien Faesulae i Nola.

- Els assentaments més rebels i que més oposició van presentar a Sul·la, en els quals es va produir una gran reducció d'estatus dels antics habitants en benefici dels veterans. Un exemple d'aquest tipus d'assentament seria Pompeii.

Es creu que uns 12.000 veterans van ser establerts arreu d'Itàlia, especialment en els territoris d'Etrúria i Campània³⁸².

L'altra cara de la moneda, però, serien els habitants itàlics que són forçats a marxar de les seves llars. Hem de fer una distinció entre les persones que van marxar d'Itàlia i les que van romandre al país. Respecte les que van romandre al país, la majoria van canviar d'ofici, passant del món de la pagesia a ser arrendataris o jornalers dels nous amos de les finques. Una part important, però, es dedicaria al bandillatge i pillatge, incrementant així la delinqüència sobretot en la zones més allunyades de les ciutats. Casos com els de Volaterrae o Arretium són els més curiosos, doncs els seus habitants, tot i ser il·legal, van continuar mantenint la possessió *de facto* dels seus terrenys. Per altra banda, els itàlics amb més diners i influència política van marxar cap a les Hispànies majoritàriament,

---

³⁸² Espinosa, U. (2004). "Crear ciudades y regir el mundo: una síntesis sobre el papel de las colonias en la expansión territorial de Roma". *Iberia*, 7. Pàg. 138.

on s'afegirien a la causa de Quint Sertori, el qual poc a poc i sense gaires dificultats s'estava fent amb tot el domini de la Península Ibèrica³⁸³.

Amb aquest repartiment de lots, Sul·la va canviar pràcticament tota l'estructura dels camps itàlics. Abans de les reformes de Gai Marius que van atribuir aquest dret dels soldats llicenciats a obtenir petits lots de terra, a més d'assegurar als soldats que un cop tornessin de les expedicions continuarien tenint la propietat assegurada, la propietat agrària estava composta majoritàriament per latifundistes. Amb Sul·la, els petits propietaris itàlics eventualment anirien perdent les seves terres en pro dels veterans de Sul·la i dels latifundistes. Degut a que els veterans, per obvies raons, romanien fidels al dictador, aquesta nova distribució de la terra li permetia a Sul·la gaudir de certa estabilitat i lleialtat arreu d'Itàlia, doncs hem de tenir en compte que, al cap i a la fi, aquests nous assentaments de soldats feien les funcions també de guarnicions.

***

Arribats a aquest punt, considero important fer una petita puntualització. Les fonts clàssiques no ens permeten establir una cronologia de les reformes, tot i que sabem que la majoria es varen dur a terme durant l'any 81 aC. Per aquest motiu, el procediment que he utilitzat per a la separació d'apartats han estat les reformes com a tal i no pas els anys.

A finals de l'any 81 aC, Sul·la, com ho havia fet amb l'any anterior, escolliria els cònsols i pretors de l'any següent, essent aquests ell mateix i Quint Cecili Metel Pius. Tot i que la situació a Itàlia i Roma estava relativament estable i tranquil·la,

---

³⁸³ Keaveney, A. (2005). *Sulla, The Last Republican*. Pàgs. 153-155.

a les fronteres es respirava una atmosfera diferent, i és que des de l'any 83 aC Quint Sertori romania a les Hispànies, creant el que podríem definir com una petita Roma, amb una còpia de les principals institucions i magistratures. Sigui com sigui, Sul·la era conscient del perill que això significava, però a l'hora era coneixedor de les limitacions econòmiques de l'Estat i de la impossibilitat d'efectuar una guerra a gran escala contra Quint Sertori. Per aquest motiu, davant l'amenaça de Sertori simplement va enviar el seu col·lega consular, Metel Pius, el qual començaria un conflicte que protagonitzaria tota la dècada següent. Mentrestant, Sul·la es quedaria a Roma, on s'asseguraria que totes les noves mesures i reformes se seguissin al peu de la lletra.

X) Retir i mort (80-78 aC)

L'abdicació del dictador

Hi ha molt de debat respecte la data de l'abdicació de Sul·la, i de fet, fonts clàssiques com Apià i Plutarc es contradiuen entre ells. D'aquesta manera, han sorgit diverses interpretacions al respecte, de les quals hi ha una que està totalment descartada, que és la que proposava J. Carcopino, situant a l'any 79 aC l'abdicació del dictador³⁸⁴. E. Badian és qui ha encapçalat l'oposició a la cronologia de Carcopino, emprant Plutarc com a font argumental i definint que l'abdicació de Sul·la seria paulatina: en un primer moment, deixaria la dictadura a finals de l'any 81 aC, l'any 80 aC seria cònsol amb Metel Pius i finalment l'any 79 aC esdevindria *privatus*, entregant el seu càrrec consular que compartia amb Api Claudi Pulcre a Publi Servili Isàuric.³⁸⁵³⁸⁶

Tot i que la teoria de Badian és la més acceptada, hi ha altres historiadors que prefereixen ser fidels a Apià i establir l'any 79 aC com el fi de la dictadura³⁸⁷. Finalment, Twyman adopta un punt intermig, i estableix el fi de la dictadura a l'any 80 aC. A consideració personal, jo em decanto per la idea que seria a l'any 80 aC quan Sul·la abdicaria dels seus poders dictatorials, acabant l'any 80 aC i i començant el següent com a cònsol.

---

³⁸⁴ Carcopino, J. (1931). *Sylla ou la monarchie manquée*. *Journal des Savants*, 4. Pàg. 201.

³⁸⁵ Badian, E. (1970). "Lucius Sulla. The Deadly Reformer". *Essays on Roman Culture. The Todd Memorial Lectures*. Pàgs. 43-49.

³⁸⁶ Sobre el consolat amb Api Claudi Pulcre [White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 191.]

³⁸⁷ Gómez-Pantoja, J. (1991). "L. Cornelius Sulla. 25 años de investigación (1960-85) II. Estado de la cuestión". *Revista de ideas y formas políticas de la Antigüedad Clásica*. Pàg. 109.

Sul·la abdicaria davant l'assemblea de la plebs, amb un discurs on desafiaria al poble a presentar alguna queixa respecte la seva actuació com a dictador, no rebent cap resposta³⁸⁸, i finalment restauraria formalment la República³⁸⁹. A partir d'aquell moment, esdevindria *privatus*, i el curiós del cas és que, abans de retirar-se formalment a Puteoli, passejaria sense cap tipus de protecció pels carrers de Roma únicament acompanyat dels seus amics, i en cap moment la seva vida correria perill³⁹⁰.

Hi ha diverses hipòtesis per a justificar l'abdicació de Sul·la, essent les principals tres: que el dictador veuria amb les seves reformes la màxima aportació que podria haver fet per a Roma i ja estava satisfet amb la seva feina, que per problemes de salut es va veure incapacitat de continuar amb el càrrec dictatorial, que es va retirar per pur cansament i avorriment en veure que les seves reformes cada vegada era més difícil implantar-les per la passivitat de Roma, i que es retiraria per motius de superstició³⁹¹.

Personalment em decanto per l'opció del cansament i avorriment. Al llarg d'aquest treball, tota la recerca que he fet m'ha permès anar coneixent poc a poc la persona de Sul·la. Sul·la en cap moment mostra una precipitació pel *cursus honorum* ni per la fama. Evidentment, com tot romà, volia ascendir càrrecs fins arribar al de cònsol, però la seva ambició, *a priori*, no sobresortia respecte els altres romans, com sí ho feia la de Gai Marius. Seguint aquest fil, i al meu parer, Sul·la va ocupar la magistratura dictatorial perquè les circumstàncies el van

---

³⁸⁸ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 193.

³⁸⁹ Christ, K. (2006). *Sila*. Pàg. 114.

³⁹⁰ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàg. 195.

³⁹¹ Bobillo, R. (2017). *La aportación de Lucio Cornelio Sila a la historia del derecho romano*. Pàg. 84.

obligar a fer-ho, doncs era l'única manera que tenia per netejar la seva *dignitas* i ajudar als seus amics i familiars. Endemés, com a patrici que era, tenia respecte a la tradició romana, i resulta normal que no pogués concebre una Roma destruïda com estava després de la Guerra Civil.

Així doncs, partint d'aquest punt i prenent com a referència el diàleg que va escriure Montesquieu entre Sul·la i el filòsof Èucrates³⁹², considero que al final el dictador va acabar cansat de la dicotomia que acompanyava al poder. Sul·la veia com els anys li passaven factura, i sobretot, com Roma l'absorbia. Per aquest motiu decideix abdicar tan sobtadament, sorprenent inclús als seus partidaris. És, per tot això, que considero que la principal raó del retir de Sul·la va ser pur cansament i ganes de ser feliç, almenys, els últims anys de la seva vida.

Mort de Metela

Sul·la mai va ser gaire devot de les seves esposes. Amb la primera, Júlia, tenim poca informació al respecte, però probablement la necessitat d'un salt de qualitat en la seva vida, en termes polítics i sobretot socials, va ser el motiu principal del casament. Mostra d'això és que en cap moment es torni a fer referència a Júlia en cap font clàssica (ni Plutarc, que basaria gran part de la seva obra en les Memòries del dictador), ni tampoc a la seva filla amb l'excepció del seu casament amb Quint Pompeu Rufus el Jove, acció que torna a ser fruit d'una estratègia política i no d'amor paternal.

Menys estima va conferir a la seva segona esposa, a la qual repudiaria per estèril, segurament per poder-se casar amb Metela, la qual tenia una major estirp i unes

---

³⁹² Rosso, A. (2016). "Diálogo de Sila y Éucrates (1745). Las ideas. Su política y su historia. Legados de la historia a la política de Montesquieu". *Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, 36. Pàgs. 11-16

millors connexions socials. Així és, amb Metela seguiria, probablement, el mateix protocol que amb les dues esposes anteriors: matrimoni de conveniència. No obstant, hi ha quatre motius que em fan pensar que l'amor que li conferiria a Metela no tindria res a veure amb les dos anteriors esposes.

El primer motiu, i més dubtós però considerable, és el que narra l'escriptora Colleen McCullough a la seva obra *Corona de Hierba*³⁹³. Segons McCullough, el fracàs electoral de Sul·la en les eleccions per a la pretura es deu a que hauria estat flirtejant amb Metela, que llavors era esposa del *princeps senatus* Marc Emili Escaure. Com a càstig, ell hauria utilitzat la seva poderosa influència per a, almenys al primer intent, impedir que Sul·la es fes amb la pretura.

El *cursus honorum* era, per molts romans, la raó de viure. Tot i que Sul·la, aparentment, no tenia aquesta obsessió, probablement seria una de les seves principals prioritats avançar la seva carrera política, i com a conseqüent, el fet que cometi un "error" tan simple com flirtejar amb l'esposa d'una de les persones més prominents de la primera dècada del segle I aC em fa pensar que realment l'interès de Sul·la vers Metela era real i no pas fruit de la seva promiscuïtat que he comentat en els primers capítols del treball.

El segon motiu, el qual està documentat per Plutarc, és l'animadversió creixent que Sul·la sentiria contra els atenencs, sobretot després que aquests, durant el setge d'Atenes (any 87 aC) es burlessin i ofenguessin personalment a Metela³⁹⁴.

---

³⁹³ Sóc conscient que la comunitat acadèmica no acostuma a veure amb bons ulls les novel·les històriques, però McCullough em sembla una excepció, doncs la qualitat de les seves novel·les és tan exacta i fidel a la història que he vist manuals d'història, com el de Lynda Telford, que utilitzen la seva obra com a bibliografia. Per aquest motiu, m'he prè la llibertat d'emprar-la com a font bibliogràfica al llarg del treball, però considero important fer aquesta puntualització aquí perquè és la primera ocasió en la qual presento un esdeveniment que narra ella exclusivament.

³⁹⁴ Long, G. (2012). *“Live of Sulla” Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 632.

El tercer motiu és la mort de Metela. La tercera esposa de Sul·la moriria de malaltia l'any 80 aC, durant els jocs en honor a Hèrcules. Sul·la era àugur, i per tant tenia prohibit passar els últims moments de vida de Metela junt amb ella. Per aquest motiu, es va divorciar d'ella per a, en primer lloc, romandre al seu costat fins al final, i en segon lloc, evadir qualsevol mal auguri per haver incomplert amb el codi ètic i legal que implicava ser àugur³⁹⁵.

El quart motiu seria el funeral que dedicaria Sul·la a Metela, trencant amb la *lex Cornelia sumptuaria*, oferint un dels funerals més fastuosos que mai havia vist Roma. Durant els pròxims dies, endemés, es celebrarien tot un seguit de banquets en honor a ella, que novament, incomplien la llei sumptuària de Sul·la. De fet, seria en un d'aquests banquets on Sul·la coneixeria i començaria a filtrar amb la seva quarta i última esposa, Valèria.

Quarta esposa i retir

Després d'abdicar del càrrec de dictador, Sul·la es va retirar a una de les luxoses viles que tenia a Puteoli. Durant el dia sortia a caçar i pescar, però era durant la nit quan la personalitat interna de Sul·la veia la llum, organitzant i protagonitzant festes desmesurades entre els seus antics amics del teatre com l'actor de segona Metrobi, amb el qual continuaria la seva relació amorosa. Seria una època de desgavell, on Sul·la mostraria una clara indiferència cap a l'opinió pública i començaria a gaudir del que ell realment considerava vida. No obstant, en mig d'aquest caos aparent seria quan Sul·la començaria a redactar les seves *Memòries*, les quals en última instància serien la darrera victòria contra el seu

---

³⁹⁵ Keaveney, A. (1982). *Sulla, The Last Republican*. Pàg. 167.

acèrrim rival, Gai Marius, el qual mai va tenir la inquietud de deixar per escrit les seves fites³⁹⁶.

La seva obra va ser escrita en llatí, i va estar composta per vint-i-dos llibres que va acabar finalitzant el seu llibert Epicadus, doncs la mort li va impedir acabar la feina. Lamentablement, en l'actualitat s'han conservat molt pocs fragments, els quals els podem apreciar en obres clàssiques com les d'Apià o Plutarc³⁹⁷.

Deixant de banda les *Memòries* del dictador, Sul·la coneixeria durant els banquetes en honor a la mort de Metela a Valèria. Valèria era filla de Marc Valeri Messal·la i Hortènsia. Plutarc comet un error d'interpretació, en afirmar que Valèria era germana del famós orador Quint Hortensi Hortal. Aquest error interpretatiu es deu, principalment, a que la germana d'Hortensi Hortal es casaria amb un altre Valeri Messal·la, però no seria el mateix³⁹⁸.

Amb Valèria tindria una filla, la qual naixeria després de la mort del dictador, i rebria el nom de Cornèlia Pòstuma. Tot i que es casaria formalment amb Valèria, el dictador continuaria tenint relacions amoroses amb altres dones i el seu estimat amant Metrobi. De fet, la pròpia Valèria participaria en aquestes relacions. Sul·la adoptaria un estil de vida molt perjudicial per a la seva salut, immers amb la beguda i activitats sexuals que sobrepassaven en moltes ocasions la seva capacitat per edat. De fet, aquest mal estil de vida li va acabar desencadenant una malaltia, de la qual moriria al cap d'un any, al 78 aC³⁹⁹.

---

³⁹⁶ Long, G. (2012). *“Live of Sulla” Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàg. 651.

³⁹⁷ Valgiglio, E. (1975). *“L'autobiografia di Silla nelle biografie di Plutarco”*. *Atti del Convegno: gli storiografi latini tramandati in frammenti*. Pàgs. 245-251.

³⁹⁸ Smith, W. (1876). *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mitology, Volum III*. Pàg. 1215.

³⁹⁹ Long, G. (2012). *“Live of Sulla” Parallel Lives Complete by Plutarch*. Pàgs. 651-652.

Tot i els grans enemics que va guanyar Sul·la fruit de les seves accions durant la seva dictadura, curiosament va gaudir d'un final tranquil, morint de manera plàcida i envoltat de la gent que estimava. Va morir als seixanta anys, i tot i que ja estava retirat i no participava en l'esfera política, la seva mort va causar, com pot resultar evident, un gran rebombori a tota Roma, sorgint així dos bàndols per a decidir sobre la magnitud del seu funeral: Marc Emili Lèpid i la seva facció es van oposar a cedir-li un funeral, fent ignominiosa la seva mort, mentre Quint Lutaci Catul i els partidaris del dictador van postular-se en defensa de la celebració d'un funeral digne d'un rei, i així va ser.

El seu cos va ser cremat, seguit d'un desfilament que va passar pràcticament per a tots els carrers importants de roma, amb centenars i milers de soldats i cavalls. Es van construir més dos mil corones d'or i múltiples regals van ser enviats per a tota Itàlia. Tant espectacular va ser el funeral que Apià escriu que el cost de tot el conjunt resulta incalculable. En definitiva, va ser el funeral d'un autèntic rei⁴⁰⁰.

---

⁴⁰⁰ White, H. (1913). *Appian's Roman History. The civil wars*. Pàgs. 197-199.

XI) Element de socialització

Presentació del projecte

Al primer quadrimestre vaig tenir el privilegi de poder anar d'Erasmus a Roma, on vaig fer les meves pràctiques universitàries. Tot i que l'objectiu del viatge era acadèmic, no vaig desaprofitar l'ocasió per explorar cada racó de la ciutat que va ser el centre del món durant durant l'Antiguitat. D'aquesta manera, durant una de les meves passejades al Circ Màxim em vaig assabentar d'una activitat molt curiosa i interessant que, en determinades ocasions, es realitzava al mateix circ.

A través d'unes ulleres de realitat virtual, els visitants podien experimentar durant quaranta minuts l'ambient que es respirava al Circ Màxim en el seu màxim esplendor. Endemés, aquest projecte no només es concetrava amb el Circ Màxim, sinó que també incloïa la mateixa experiència a les Termes de Caracal·la, a l'Ara Pacis i a la Domus Aurea⁴⁰¹.

Així doncs, he decidit que seria molt bona idea aplicar el projecte de les ulleres VR a un espai de Roma que estigui relacionat amb l'època de Luci Corneli Sul·la, per tal que el lector i visitant pugui submergir-se en la Roma Republicana i entendre millor els esdeveniments que narro al llarg d'aquest treball. L'espai escollit no és altre que el *Forum Magnum*, l'espai de Roma on es duia a terme pràcticament tota la vida en termes polítics, comercials i religiosos, i on succeïrien els esdeveniments que més importància tindrien en el pervenir de la ciutat.

Finalment he cregut convenient que la visita podria acabar amb una mostra d'algunes de les monedes que es varen utilitzar durant l'època de Sul·la. D'aquesta

---

⁴⁰¹ Tyler, C. (2021). "Descubriendo el Circo Máximo en Roma con VR". *Tiquets Blog*. // Alegg (2021). "El Circo Máximo de Roma cobra vida con la realidad virtual". *La Guía de Roma*.

manera, els visitants podrien observar la imatge de Sul·la representada, doncs malauradament s'ha conservat poca obra material del dictador. Malgrat que l'ideal seria ensenyar les monedes en físic, el seu gran valor m'impedeix poder-les ensenyar físicament a la visita (de fet, el seu preu és indefinit, doncs es marca a partir de subhastes que es van celebrant esporàdicament).

Les visites tindrien una durada d'1 hora i mitja aproximadament, i hi haurien diversos tipus d'entrades:

- Entrada completa: 12,00 €
- Entrada reduïda: 10,00 €
- Tarifa familiar: 22,00 €⁴⁰²

La visita

A continuació procediré a narrar el guió que seguiria el guia. És important recalcar que només s'explicaran aquells edificis que pertanyen a la Roma Republicana, doncs el treball està enfocat en Sul·la, i per tant s'ometran els edificis imperials. Aquesta primera part tindrà una duració aproximada de 45 minuts, tot i que la xifra és només una referència doncs dependrà molt del dinamisme de la guia. La visita començarà just a la porta del recinte. A continuació, adjunto el guió que seguirà el guia, el qual està en cursiva.

---

⁴⁰² Els preus estan basats a partir de la informació obtinguda de l'experiència VR real del Circ Màxim, la qual es pot consultar a la nota 408. Els descomptes per a l'entrada reduïda s'apliquen als següents grups: alumnes i professors d'Història, Història de l'Art i Arqueologia, majors de 65 anys, i gent amb discapacitat major del 33%. La tarifa familiar s'aplica a famílies nombroses.

El Fòrum Mangus era el centre de la vida política, social i comercial dels ciutadans, i com a tal estava conformat per diversos edificis i temples. En aquest fòrum es on es van produir els esdeveniments més descabellats de la República i estava ple de gent cada dia, ja sigui perquè estaven involucrats als tribunals, perquè es tractava de senadors o perquè simplement estaven comprant als mercats. Per tal d'entendre tot això millor, a continuació aniré explicant la funció que hi havia en cada edifici que conformava el Fòrum.

Temple de Càstor i Pòl·lux: Aquest temple va ser construït l'any 495 aC en agraïment a la victòria de la batalla del llac Regillus. En aquesta batalla el nou govern de la República va vèncer als últims reductes de la Monarquia, forçant al rei Tarquini el Superb a marxar a l'exili. Càstor i Pòl·lux eren els Dioscurs, els bessons que va tenir el deu Júpiter (Zeus segons la mitologia grega) amb Leda, esposa d'un rei d'Esparta. El temple va tenir diverses restauracions al llarg de la història i tenia diverses funcions:

- El Senat a vegades s'hi reunia.*
- Cada 15 de juliol els cavallers romans hi desfilaven per commemorar la victòria del llac Regillus.*
- La plataforma del temple va ser utilitzada pels oradors per dirigir-se a la multitud.*
- Era el centre econòmic de Roma, on hi havia l'oficina de pesos i mesures, a més de ser el magatzem de la tresoreria estatal. Al voltant del temple s'ubicaven els locals dels banquers.*

Temple de Saturn: Aquest temple es va construir entre els anys 501 i 498 aC. Aquest temple tenia dues funcions fonamentals: el culte al deu de l'agricultura Saturn i a l'Erari. Tot i que l'anterior temple va arribar a exercir aquesta funció, va ser el Temple de Saturn el que guardava el tresor públic de l'Estat (Erari), gestionat per dos qüestors⁴⁰³.

Temple de Vesta: És aquest un dels temples més antics de la història de Roma, datat del segle VII aC. Aquest temple es característic per la seva planta circular, i és on hi havia el foc sagrat, en honor a la deessa de la llar, Vesta. Les sacerdotesses d'aquest temple s'anomenaven vestals. Tenien molta importància a la societat romana, sobretot durant la República romana: ningú les podia tocar o interferir al seu pas. Eren les encarregades de vetllar pel foc sagrat, ja que si s'apagava un terrible destí deparava a Roma. El rei Numa Pompili va ser qui va crear aquest culte, a més de decretar tot un seguit de lleis al respecte. Per exemple, si una vestal passava de manera fortuïta per davant d'un condemnat a mort, dita condemna era directament retirada.

Casa de les Vestals: Era la residència del Pontífex Màxim i les vestals. Quan una romana esdevenia vestal, passava a ser responsabilitat del Pontífex Màxim, esdevenint aquest el seu nou tutor legal (com si del seu marit es tractés). No obstant, fins i tot el Pontífex Màxim tenia prohibit maltractar les vestals, si bé és cert que les podia tocar (sense connotacions sexuals evidentment).

Basílica Emília: Es va construir l'any 179 aC i tenia la funció de protegir als romans de la intempèrie, a més d'oferir refugi a les activitats del Fòrum en cas que ploqués o fes molta calor. Estava dotada també de botigues (tabernae) i una

---

⁴⁰³ Millar, F. (1964). "The Aerarium and its Officials under the Empire". *The Journal Roman*. Pàgs. 33-40.

terrassa per poder veure els combats de gladiadors que es feien a la plaça adjacent. Hi hagut debats en el camp acadèmic sobre si es tracta també de la Basílica Fúlvia, tot i que la teoria més acceptada era que eren dues basíliques diferents. Al llarg de la història de l'Antiga Roma ha anat patint diverses modificacions.

Basílica Semprònia: Aquesta basílica es va construir l'any 169 aC pel censor Tiberi Semproni Grac III, va ser restaurada per l'edil Luci Emili Paul·le el 54 aC i finalment Gai Juli Cèsar va acabar les obres l'any 46 aC, canviant el nom de la basílica a Basílica Júlia. La principal funció d'aquesta basílica era acollir reunions de caràcter judicial, tot i que també s'hi feien activitats financeres. A començaments de l'Imperi també va acollir reunions de la cúria centumvirata.

Temple de la Concòrdia: Es tracta d'un temple dedicat a la deessa Concòrdia, creat per Marc Furi Camil l'any 367 aC. Al llarg dels anys va anar rebent diverses restauracions, ja que més d'un cop va resultar cremat.

Basílica Opímia: Aquesta basílica es va construir l'any 121 aC per ordre del cònsol Luci Opimi. Va ser destruïda quan el cònsol i després emperador Tiberi va fer reconstruir i eixamplar el Temple de la Concòrdia, entre els anys 7 aC i 10 dC. A nivell funcional acollia reunions civils.

Tabularium: Va ser construït l'any 78 aC, just després de la dictadura de Luci Corneli Sul·la, durant el consolat de Marc Emili Lèpid i Quint Lutaci Catul l'any següent. La funció d'aquest edifici era arxivar documents estatals com els senatus consultum, taules censòries, registres de naixements, de morts, de noms dels que assolien toga viril... No era l'únic edifici on s'arxivaven aquests documents, però sí el més important.

Tullianum: Segons la tradició romana, en un principi la funció d'aquest edifici era de cisterna per recollir les aigües d'una font que havia allí. Això ho ordenaria fer el rei Anc Marci, tot i que posteriorment el rei Servi Tul·li ampliaria l'edifici i el convertiria en una presó, adoptant el nom de Tullianum. Aquesta presó era un càstig temporal per a persones que no pagaven els seus deutes, a més de ser el lloc on el condemnat esperava la seva sentència. No obstant, a vegades aquests períodes d'espera s'allargaven molt⁴⁰⁴.

Basílica Pòrcia: Es tracta de la primera basílica romana. Es va construir l'any 184 aC pel censor Marc Porci Cató el Vell. Va ser destruïda l'any 52 aC a causa de l'incendi que es va estendre degut als funerals de Publi Clodi. La funció era acollir activitats judicials i financeres. Era la seu dels tribuns de la plebs, i es tractaven temes que no requerien un gran públic⁴⁰⁵.

Volcanale: Es tracta d'un santuari dedicat al déu Vulcà (déu del foc i la forja). Es va construir al segle VIII aC. La tradició romana diu que aquest santuari es va construir per commemorar el lloc on Ròmul i Titus Traci van acordar la pau entre romans i sabins⁴⁰⁶.

Llac Curtius: Era un petit llac romà que ni els propis romans sabien què veneraven⁴⁰⁷.

---

⁴⁰⁴ Brauman, R. (2012). *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Pàg. 23.

⁴⁰⁵ David, J.M. (1983). *Le tribunal dans la basíliques: évolution fonctionnelle et symbolique de la République à l'Empire*. Pàgs. 220-225.

⁴⁰⁶ Grant, M. (1970). *The Roman Forum*. Pàg. 214.

⁴⁰⁷ Ramsay, W. (1873). *A manual of Roman antiquities*. Pàg. 16.

Sacellum de Venus Cloàcina: Era un petit santuari on es rendia culte a Cloàcina, la deessa que vetllava per la Cloaca Màxima⁴⁰⁸.

Font de Juturna: Aquesta font s'associa a un altar dedicat a la nimfa Juturna. Abans que es construís el primer aqüeducte, aquesta font era una de les més antigues i importants de Roma, ja que es deia que la seva aigua tenia propietats curatives.

Senaculum: Era un espai obert on es reunien els senadors i magistrats abans d'ingressar a la Cúria Hostília. Els senadors s'esperaven en aquest recinte fins que hi havia quòrum suficient per celebrar la reunió. El senaculum era molt important, ja que realment era on es prenia les veritables decisions que es discutien a la Cúria, establint aliances i tractats entre polítics.

Comitium: Era un espai obert on es celebraven reunions polítiques, tot i que el més important eren els esdeveniments religiosos que s'hi celebraven⁴⁰⁹. Estava conformada pels rostra, la Columna Maenia, el Graecostasis i la Tabula Valeria. Tenia diverses funcions:

- *Funció judicial*: Els tribunals romans utilitzaven aquest lloc per a fer els judicis abans de traslladar aquestes activitats a les basíliques.
- *Funció exhibidora*: Les rostra, com hem comentat abans, provenien de la Gran Guerra Llatina, i s'exhibien com a mostra de victòria. Hi ha haver durant un temps també un rellotge de sol, però principalment s'exhibien

---

⁴⁰⁸ Bradley, M. (2012). *Rome, Pollution and Propriety: Dirt, Disease and Hygiene in the Eternal City from Antiquity to Modernity*. Pàg. 96.

⁴⁰⁹ Vasaly, A. (1996). *Representations*. Pàgs. 54-61.

públicament els càstigs d'un condemnat o els cossos dels enemics vençuts, ja siguin estrangers o adversaris polítics⁴¹⁰.

- Funció política: Els polítics s'adreçaven al públic en general per fer propostes legislatives o generar debats que al final es tractaven al Senat⁴¹¹.

Curia Hostília: Era la seu del Senat. Va ser construïda pel rei Tul·li Hostili, i d'ell va rebre el nom la Cúria. A finals del segle I aC va passar a anomenar-se Cúria Júlia, en honor a Gai Juli Cèsar. Tot i que normalment el Senat es reunia en aquesta Cúria, també tenia altres punts de reunió, com ara el temple de Júpiter Stator i el temple de Bel·lona. No obstant, la diferència és que a la Cúria Hostília únicament es celebraven reunions del Senat. A l'any 52 aC la Cúria es va incinerar degut als funerals de Publi Clodi, restaurant-la Juli Cèsar, i per aquest motiu va rebre l'honor de nomenar-la.

Tot i que en un principi el Senat només tenia competència en política referida a l'estranger, ja que simplement la seva competència a la política interna era verificar tot allò que es decretava a les altres assemblees, a partir de la dictadura de Luci Corneli Sul·la (81-78 aC) el Senat i per consegüent la Cúria Hostília va esdevenir l'element central de la política romana. Durant l'època imperial aquest òrgan va passar a un pla secundari, ja que qui tenia el poder real era l'emperador.

Pòrtic dels Dei Consentes: Es va edificar al segle III aC o II aC, però la seva forma actual data de l'època dels Flavis, a finals del segle I. Vettius Praetextatus,

---

⁴¹⁰ Morgan, F. (1877). *The Roman Forum: a topographical study*. Pàgs. 146-147.

⁴¹¹ Hayes, H. (1961). *A History of the Roman World, 753 to 146*. Pàg. 57.

prefecte de la ciutat, el va restaurar l'any 367 amb la intenció de conservar la religió romana, afegint-hi una inscripció.

Umbilicus urbis: És un petit monument que marcava el centre teòric i simbòlic de Roma. Es va construir al segle II aC i s'hi oferien sacrificis als deus de l'inframón. Les restes actuals provenen de l'època de l'emperador Septimi Sever.

Fins aquí arriben totes les edificacions que sabem actualment que van integrar el Fòrum Magnus. Com haureu pogut apreciar, n'hi ha d'altres com l'Arc de Triomf de Septimi Sever que no he explicat, i el motiu és que són posteriors a Sul·la.

Abans d'actuar la visita, però, m'agradaria ensenyar-vos algunes de les monedes que es varen utilitzar durant l'època de Sul·la. Malauradament, degut a que aquestes monedes estan molt valorades en el mercat, m'ha resultat impossible portar-vos-les en físic, doncs el seu preu és bastant alt i només són accessibles a partir de subhastes. Tot i això, he fet tot un seguit de cartolines amb imatges d'aquestes monedes que us permetran entendre el significat dels gravats que tenien.

Figura 1. Denaris de plata. [Imatge extreta del catàleg de Forum Ancient Coins]

Aquesta primera moneda pertany a l'any 54 aC. Tot i que es posterior a Sul·la, he decidit mostrar-la primer perquè al revers de la moneda es pot apreciar el retrat de Sul·la, amb el seu nom al voltant, mentre que a la part frontal s'aprecia a Quint Pompeu Rufus, el qui va ser el seu col·lega consular.

Figura 2. Denari de plata. [Imatge extreta deL catàleg de Forum Ancient Coins]

Aquesta moneda pertany a l'any 82 aC. A la part frontal hi ha el rostre de Luci Manil Torquat, el qual va ser proqüestor de Sul·la durant la guerra contra

Mitrídates VI. Al revers està representat Sul·la, muntant una quàdriga, en el triomf en honor a la victòria de la Guerra Civil.

Figura 3. Denari de plata. [Imatge extreta deL catàleg de Forum Ancient Coins]

Aquesta moneda novament és posterior a l'època de Sul·la, pertanyent a l'any 44 aC, durant la dictadura de Gai Juli Cèsar. A la part frontal de la moneda hi ha el rostre de Luci Emili Buca el Jove amb les inicials LBVCA inscrites. Luci Emili Buca el Jove era fill de Luci Emili Busca el Vell, el qual va ser qüestor durant la dictadura de Sul·la. No obstant, la part més interessant d'aquesta moneda és el seu revers, el qual mostra el somni de Sul·la. Aparentment, en aquest somni la Lluna es va reunir amb Sul·la, i va posar un llamp a la seva mà, com es pot apreciar a la imatge. Encoratjat amb aquesta visió, Sul·la duria a terme la marxa a Roma per a fer front al seus enemics.

Amb aquestes tres mostres de monedes acabaria la visita. Tot i que actualment comptem amb més exemplars que podrien ser també coetànis a Sul·la, aquestes tres monedes són les que més clarament mostren la imatge del dictador

Amb la mostra de les cartolines amb fotos de les monedes acabaria la visita. Els visitants tindrien a mà, de totes formes, un fullet informatiu sobre tot l'explicat, a més que haurien hagut de llegir el TFG doncs al cap i a la fi aquesta visita és un complement del TFG que serveix fonamentalment per a que els visitants es familiaritzin en els diversos edificis que varen conformar el *Forum Magnum* i que nombro amb certa regularitat al llarg del treball.

XII) Conclusions

Luci Corneli Sul·la va ser, sens dubte, el Primer Home de Roma des del seu consolat fins a la seva mort. El meu principal objectiu durant aquest treball ha estat mostrar, des d'un punt de vista totalment objectiu, el personatge que va ser i la seva obra. Resulta curiós com en un sistema tan estrictament orquestrat per a evitar que tot el poder recaigui en una sola persona, Sul·la va aconseguir per mitjans legals assolir una dictadura vitalícia. Evidentment, no es pot parlar d'un procés legal "pur", en el sentit que Sul·la va aprofitar la seva influència i poder creixent després de les seves múltiples victòries per emprar la *lex Valeria* al seu favor. No obstant, no deixa d'entrar tota aquesta acció dins del marc de la legalitat i legitimitat. Resulten molt conegudes les figures de Gai Juli Cèsar i l'emperador August, amb el trencament que van dur a terme establint governs autoritaris en un sistema aparentment democràtic, però és realment Sul·la qui estableix un precedent ferm. Abans de Sul·la, la persona que més s'havia apropiat al que va aconseguir Sul·la va ser Marc Furi Camil, però en cap moment les seves dictadures van ser continues i atemporals com sí que va ser-ho la de Sul·la.

A més de la dictadura, Sul·la establiria principalment dos precedents que seguirien els dos Julis respectivament. En primera instància, la primera vegada en que un general romà marxava contra Roma amb el seu exèrcit no la va protagonitzar Juli Cèsar en creuar el Rubicó, sinó que quaranta anys abans ja ho havia fet Sul·la en el moment en que mobilitza les seves tropes des de Càpua. En segona instància, en el Segon Triumvirat, Gai Octavi (el futur emperador August) per assegurar-se la seva posició al poder, durà a terme unes terribles proscripcions, que seguiran el model de Sul·la. Això és, aquelles proscripcions que tan criticades van ser pels adversaris coetanis de Sul·la i ho continuen essent per

una part de la historiografia moderna són les que van permetre a Octavi garantir la seva forta posició de poder, en un context convuls amb la persecució dels assassins de Cèsar. I tornant amb Cèsar, i ja entrant dins del terreny fanganós de l'especulació, probablement si hagués aplicat la política que va aplicar Sul·la respecte els seus enemics en comptes de la compassió, la seva campanya contra els parts potser hagués estat una realitat i la sessió del Senat dels idus de març potser no hagués estat la seva última sessió.

No obstant, tornant ja al terreny històric real, el més curiós de la dictadura de Sul·la, com bé remarca Apià, és el seu final, doncs l'abdicació del dictador es dur a terme de manera voluntària i pacífica, sense cap entrebanc. Resulta molt interessant veure com una persona que havia donat mort a tantes altres passejava tranquil·lament pels carrers de Roma, sense guardaespalles, i tot i així, ningú gosava fer-li front, essent endemés ja un home gran de seixanta anys.

Per justificar això probablement ens hem de remuntar a les mesures que va aplicar Sul·la, no només durant la seva dictadura, sinó que també durant el consolat. Mesures com les reformes dels tribunals, la reforma fiscal dels *publicanii* a les províncies o el restituint de l'ordre de magistratures en el *cursus honorum* mostren com Sul·la realment el que volia era restaurar el poder i grandesa de Roma, i no pas fer-se l'amo absolut. La naturalesa de Sul·la era contrària a la vida d'un governador, però sabia que pel seu benestar necessitava que Roma anés pel bon camí.

El lector s'haurà donat compte que durant la dictadura Sul·la no va tenir cap conflicte de gran importància. Tot i que és cert que al principi el dictador envia a Gneu Pompeu a perseguir els últims reductes de la seva oposició a Sicília i a

Àfrica, aquest assumpte quedarà resolt a principis de l'any 81 aC. És aquest un altre tret característic de la seva dictadura, el qual es pot justificar pel caràcter ferm i fred que tenia el dictador. Les seves grans victòries contra Mitrídates VI i durant la Guerra Civil, juntament amb el seu paper en la Guerra Social, les Guerres Cimbriques i la Guerra contra Jugurta li van atorgar una credibilitat que li permetia gaudir del luxe d'estar exempt de dubte. Amb tots els poders que li va atorgar la *lex Valeria*, Sul·la es va convertir, a efectes pràctics, amb una espècie de rei a Roma, sense que ningú presentés una oposició gaire forta.

Tot i que la meua valoració general de Sul·la es positiva, no vull idealitzar ni santificar la seva persona. Les proscripcions, tot i que van resultar un mètode efectiu, van tenir una execució de dubtosa credibilitat i honestedat, on homes com Luci Sergi Catilina o Marc Licini Cras es van lucrar abusivament pel simple fet de ser ferm partidaris del dictador. Per altra banda, la seva vida familiar va ser un caos, on només podem veure les excepcions amb la seva tercera esposa Metela i el seu fill de dubtosa existència Luci Corneli Sul·la. Cap font ens indica que Sul·la tingués una gran estima per a la seva família, com la que va tenir Juli Cèsar amb la seva esposa Cornèlia Cinna o la que va tenir l'emperador August amb la seva germana Octàvia.

Les festes eren el seu món, i mostra d'això és el seu retir. Tot i que no sabem amb certesa absoluta la malaltia que va provocar la mort de Sul·la, probablement sense aquest estil de vida tant dinàmic i tòxic la seva vida s'hagués pogut estendre més anys, potser inclús deu i arribar a presenciar la fi de la seva constitució.

Així és, tot i que no ho comenti al treball com a tal, la Constitució de Sul·la no seria perpètua. Tot i que no es tracta d'una eliminació radical, i, de fet, es poden

observar aspectes de la seva obra durant l'època posterior de la dictadura de Juli Cèsar, seria a l'any 70 aC on una de les seves principals mesures, la tràgica reducció de competències del tribonat de la pleb, seria abolida, i els executors no serien altres que dos dels principals simpatitzants de Sul·la, que van veure la seva carrera política i militar catapultada gràcies a ell: Gneu Pompeu *Magne* i Marc Licini Cras.

Aquest esdeveniment no l'hem de veure com una traïció a Sul·la, al meu parer, sinó com la manera que tenien d'actuar els polítics de la República romana. Sense anar més lluny, Sul·la actuaria de la mateixa manera respecte Gai Marius, doncs seria gràcies al general d'Arpinum que ell podria començar el seu *cursus honorum*.

Com s'ha pogut apreciar al llarg del treball, en poques ocasions he relatat esdeveniments místics i divins. Això és perquè, evidentment, la seva veracitat és nul·la, o almenys, de difícil credibilitat. Tot el tema místic i diví no deixava de ser una eina propagandística que utilitzarà la historiografia per a enfortir o debilitar l'obra i vida de Sul·la. De fet, el propi Sul·la utilitzarà aquesta estratègia, amb la seva vinculació amb la deessa Venus (que curiosament Juli Cèsar repetirà) i la sort, essent la clara mostra d'això el *cognomen* de Fèlix que s'afegeix.

Durant el treball he anat exposant el meu punt de vista en diversos punts, per tal que el lector pugui conèixer la meva opinió, a la par que la separava a través del debat historiogràfic en qüestió per tal que el lector pogués diferenciar i separar correctament el que era relat històric i el que no. Per aquest motiu, aquest treball no és simplement una biografia de Sul·la, sinó que es una recull de diversos debats historiogràfics al voltant de la figura de Sul·la que conclouen en tot moment amb

una reflexió i opinió personal, efectuada des del màxim grau d'objectivitat possible.

Sul·la va ser un gran home a nivell polític i militar. Puc comprendre que hi hagi gent que es mostri contrària a aquesta afirmació, però és la conclusió que m'ha portat la recerca i redacció d'aquest treball. Com cada persona, té els seus episodis questionables, però fent una valoració general i no entrant en anàlisis diacròniques injustes, considero que no estic equivocat en dir que és indiscutible la importància que va tenir pel devenir de la República i el punt d'inflexió que va suposar la seva dictadura.

Amb aquest treball el que he buscat simplement és exposar un punt de vista personal sobre la figura de Sul·la i fer justícia al seu nom i obra. Per aquest motiu, no tinc cap dubte ni problema en afirmar que Sul·la, amb els seus pros i contra, va ser el salvador de la República romana en el seu moment, i que sense ell, el caos s'hagués apoderat de la ciutat i possiblement els cursos dels esdeveniments haguessin estat molt diferents.

XIII) Bibliografia

- Alegg (2021). “*El Circo Máximo de Roma cobra vida con la realidad virtual*”. *La Guia de Roma*. Consultat el 16 de maig del 2022. Lloc web: <https://www.laguiaderoma.com/el-circo-maximo-de-roma-cobra-vida-con-la-realidad-virtual/>
- Aspa, J. (1995). “*En defensa de Sexto Roscio Amerino*”. *Cicerón. Discursos V*. Madrid: Editorial Gredos.
- Astin, A.E. (1958). “*Lex Annalis*”. *Latomus*, 17. Brussel·les: Société d’Études Latines de Bruxelles.
- Badian, E. (1956). “*Q. Mucius Scaevola and the Province of Asia*”. *Athenaeum*, 34. Pavia.
  - (1959). “*Sulla’s Cilician Command*”. *Athenaeum*, 37. Pavia.
  - (1962). “*Waiting for Sulla*”. *The Journal of Roman Studies*, 52. Cambridge: Cambridge University Press.
  - (1968). “*Sulla’s Augurate*”. *Arethusa*, 1.
  - (1970). “*Sulla: The Deadly Reformer*”. *Todd Memorial Lecture*. Sydney: Sydney University Press.
- Baños, J.M. (1994). “*Pro Sestio*”. *M. Tulio Cicerón. Discursos*. Madrid: Editorial Gredos.
- Beesley, A.H. (2010). *The Gracchi, Marius and Sulla-Epochs of Ancient History*. Londres: FQ Books.

- Bellen, H. (1975). “*Sullas Brief an den Interrex L.Valerius Flaccus*”. *Historia*, 24.
- Bennet, H. (1923). *Cinna and his times: A critical and interpretive study of Roman history during the period 87-84 B.C.* Menasha, Wis: G. Banta Pub. Co.
- Berger, A. (1968). *Encyclopedic dictionary of Roman law*, 43. American Filadèlfia: Philosophical Society.
- Biblioteca de Anarkasis. *Hechos y dichos memorables. Valerio Máximo*. Consultat el 17 de novembre del 2021. Lloc web: <http://anarkasis.net/Valerio-Maximo/index.htm>
- Bobillo, R. (2017). *La aportación de Lucio Cornelio Sila a la historia del derecho romano*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- Bradley, M. (2012). *Rome, Pollution and Propierty: Dirt, Disease and Hygiene in the Eternal City from Antiquity to Modernity*. Cambridge: British School at Rome Studies.
- Brauman, R. (2012). *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Londres: Routledge.
- Brennan, T.C. (1992). “*Sulla’s career in the nineties: some reconsiderations*”. *Chiron*, 22. Kansas.
- Brizzi, G. (2004). *Silla*. Torí: RAI Libri
- Broughton, T.R.S. (1952). *Roman Magistrates, Volum II*. Saint Louis: Washington University.

- Broughton, T.R.S./Robert, S. (1986). *The Magistrates of the Roman Republic, Volum III*. Saint Louis: Washington University.
- Brunt, P.A. (1971). *Italian Manpower. 225 BC-AD 14*. Oxford: Clarendon Press.
- Cagniard, P.F. (1989). “*L. Cornelius Sulla’s Quarrel with C. Marius at the Time of Germanic Invasions (104-101 BC)*”, *Athenaeum* 67. Pavia.
- Cary, E. (1970). *Dio Cassius. Roman History. Books 12-35*. Cambridge: Harvard University Press.
- Christ, K. (2006). *Sila*. Barcelona: Herder.
- Cooley, A.E; Cooley, M.G.L. (2004). *Pompeii and Herculaneum: A Source Book*. Londres: Routledge Editorial.
- Carcopino, J. (1932). “*Sylla ou la monarchie manquée*”. *Journal des Savants*, 4. Paris. L’Artisian du livre.
- Crawford , M. (1974). *Roman Republican Coinage*. London: Cambridge University Press.
- Dari-Mattiacci, G.; Plisecka, A. (2010). “*Luxury in ancient Rome: scope, timing and enforcement of sumptuary laws*”. *Legal Roots*, 1. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- David, J.M. (1983). *Le tribunal dans la basiliques: évolution fonctionnelle et symbolique de la République à l’Empire*. Roma: Publications de l’École Française de Rome.
- Delgado, J. (1999). “*Criterios y procedimientos para la elección de sacerdotes en la Roma Republicana*”. *Revista de ciencias de las religiones*, 4

- De Oviedo, R. (2012). *Cornelio Nepote. Vidas de les varones ilustres*. Belghoria: Saraswati Press.
- Díaz, A. (2013). “*La creación del sistema provincial romano y su aplicación durante la República*”. *La administración de las provincias en el Imperio romano*. Madrid: Dykinson.
- Dmitriev, S. (2006). “*Cappadocian Dynastic Rearrangements on the Eve of the First Mithridatic War*”. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 55. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Drumann, W. (1964). *Geschichte Roms* (rev. P. Groebe). Rpt. Hildesheim.
- Duarte, A.D. (2008). *Tito Livio. Periocas de su obra ab urbe condita (Historia de Roma desde su fundación)*. Consultat diversos cops entre gener i maig del 2022. Lloc web: <https://historicodigital.com/download/periocas.pdf>
- Dudley, D. (1975). *Roman Society*. Londres: Penguin UK.
- Espinosa, U. (2004). “*Crear ciudades y regir el mundo: una síntesis sobre el papel de las colonias en la expansión territorial de Roma*”. *Iberia*, 7. La Rioja: Universidad de La Rioja.
- Fernández, V. (1898). “*Proceso de Verres*”. *Obras completas de Marco Tulio Cicerón*. Murcia: Instituto de Murcia.
- Forster, E.S; Rolfe J. (1929). *Epitome of Roman History by Lucius Annaeus Florus, Cornelius Nopus*. Londres: Harvard University Press.
- Forum Ancient Coins (-). *Lucius Cornelius Sulla, c 138 - 78 B.C.* Consultat l'1 de maig del 2022. Lloc web:

<https://www.forumancientcoins.com/catalog/roman-and-greek-coins.asp?vpar=1841>

- Gabba, E. (1967). *Bellorum Civilium Liber Primus*. Florència: La nuova Italia.
- (1976). “*Republican Rome, the Army and the Allies*”. Oakland: University of California Press.
- (2008). “*Chapter 4. The Social War*”. *The Cambridge Ancient History. IX The Last Age of Rome Republic: 146-43 BC*. Cambridge: University Cambridge Press.
- Gómez-Pantoja, J. (1991). “*L. Cornelius Sulla, 25 años de investigación (1960-1985). II, Estado de la cuestión*”. *POLIS, Revista de ideas y formas políticas de la Antigüedad Clásica*.
- Grant, M. (1970). *The Roman Forum*. Worthing: Littlehampton Book Services Ltd.
- Green, P. (1990). *Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age*. Oakland: University of California Press.
- Gruen, E.S. (1966). *Political Prosecutions in the 90's BC*. Stuttgart: Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte.
- (1968). *Roman Politics and the Criminal Courts, 149-78 B.C.* Harvard: Harvard University Press.
- Hantos, T. (1988). “*Res publica Constituta*”. *The American Journey of Philology, Volum 111, 4*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- Harris, W.V. (1971). *Rome in Etruria and Umbria*. Nova York: Oxford University Press.
- Hayes, H. (1961). *A History of the Roman World, 753 to 146*. Londres: Methuen and Co.
- Henderson, J. (2014). "Sulla's List: The First Proscription, *Parallax*, 9.
- Heredia, C. (2019). "Las Leges Corneliae Pompeiae en su contexto: reflexiones en torno a la práctica transgresora". *Gerion. Revista de Historia Antigua*, 37.
- Hinard, F. (1985). *Sulla*. Fayard: París.
  - (1985). "Les proscriptions de la Rome républicaine". Roma: École française de Rome
- Holland, T. (2020). *Rubicón. Auge y caída de la República romana*. Madrid: Atico de los Libros.
- Jones, H.L. (1917-1932). *Strabo, Geography. Books 1-2*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jones, W.H. (1963). *Natural History, Volume VIII: Books 28-32*. Cambridge: Harvard University Press.
- Katz, B.R. (1976). "Studies on the period of Cinna and Sulla". *L'Antiquité Classique*, 45
- Keaveney, A. (1980). "Young Sulla and the decem stipendia". *Rivista di filologia e di istruzione classica*, 108. Torino.
  - (1982). *Sulla: The Last Republican*. Londres: Routledge.
  - (1982). "Sulla and Italy", *Critica Storica*, 19.

- (1983). "*Sulla and the Gods*". *Studies in Latin Literature and Roman History, III*. Bruxelles: Carl Deroux (ed.)
- (1983). "*Studies in the Dominatio Sullae*". *Klio*, 65. Berlin.
- (1987). "*What happened in 88?*". *Eirene. Studia Graeca et Latina*, 20. Praga.
- (2005). *Rome and the Unification of Italy*. Bristol: Bristol Phoenix Press.
- Kondratieff, E.J. (2003). *Popular Power in Action: Tribunes of the Plebs in the Later Republic*. Pennsylvania: University of Pennsylvania.
- Kuin, I, (2019). "*Sulla and the Philosophers: The Cultural History of the Sack of Athens*". *Sulla: Politics and Reception*. Boston: De Gruyter
- Lanzani, C. (1936). "*Lucio Cornelio Silla Dittatore, storia di Roma negli anni 82-78 A.C.*". *Biblioteca della Rivista Historia del Popolo d'Italia*, 4.
- Long, G. (2012). "*Live of Sulla*". *Parallel Lives Complete by Plutarc*. Star Publishing, LLC.
- (2012). "*Live of Crassus*". *Parallel Lives Complete by Plutarc*. Star Publishing, LLC.
- (2012). "*Live of Pompeius*". *Parallel Lives Complete by Plutarc*. Star Publishing, LLC.
- Luce, T.G. (1970). "*Marius and the Mithridatic Command*", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 19. Stuttgart: Franz Steiner Verlag

- Mackay, C.S. (2000). *“Sulla and the Monuments”*. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 40. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Maggie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor*, vol. II. Princeton: Princeton Legacy Library
- Marino, E.A. (1974). *Aspetti della politica interna di Silla*. Palerm: Presso l'Accademia.
- Mary, F. (2014). *Sulla and the gods: Religion, Politics and Propaganda in the Autobiography of Lucius Cornelius Sulla*. Newcastle: Newcastle University
- Matthews, V.J. (1979). *“Sulla and the games of the 175th Olympiad (80 aC). Stadion*, 5
- Matyszak, P. (2014). *Cataclysm, 90 BC. The forgotten war that almost destroyed Rome*. Barnsley: Pen and Sword Military
  - (2017). *“The Mithridatic Wars, 89-66 BC. Part V”*. *The Imperial Roman Republic*.
- Matthew, C.A. (2010). *On the Wings of Eagles: The Reforms of Gaius Marius and the Creation of Rome's First Professional Soldiers*. Londres: Cambridge Scholars Publishing.
- McCullough, C. (1991). *La Corona de Hierba*. Madrid: Planeta Bolsillo.
  - (1993). *Favoritos de la fortuna*. Madrid: Planeta Bolsillo.
- McGushin, P. (1977). *“C. Sallustius Crispus, Bellum Catalinae: A Commentary”*. *Mnemosyne, Supplements*, 45. Leiden.

- Meinhard, C. (1964). "Cinnanum Tempus: A Reassessment of the Dominatio Cinnae". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 13.
- Millar, F. (1964). "*The Aerarium and its Officials under the Empire*". *The Journal Roman*. Londres: Society for the Promotion of Roman Studies.
- Mitchell, T.N. (1975). "*The Volte-Face of P. Sulpicius Rufus in 88 BC*". *Classical Philology*, 70.
- Mommsen, T. (1876). *Historia de Roma*. Volums V i VI. Madrid: Nueva Biblioteca Universal (Sección Histórica).
- Morgan, F. (1877). *The Roman Forum: a topographical study*. Londres: Logmans and Co.
- Münzer, F. *RE* (1518). *S.v. Cornelius*, 385.
- Murray, J. (1872). *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*. Volum III. Londres: William Smith, D.C.L., LL.D.
- Nice, A. (1990). *Julius Obsequens: Book of Prodigies*. Consultat el 18 de gener del 2022. Lloc web: <http://attalus.org/translate/obsequens.html>
- Niccolini, G. (1932). "*Il tribunado della plebe*", *Athenaeum*, 10. Pavia.
- Pabón, J. M. (1954). *Salustio: Catilina y Jugurta*. Barcelona: Eds. Alma Mater.
- Petrarca, F. (1337). *De viris illustribus de Corneli Nepot*. Llibre I. Florència: Le Lettere.
- Pal, S. (2004). "*The criminal reforms of Sulla*". *Sectio Juridica et Politico, Miskolc*, XXII.

- Platner, S.B; Ashby, T.A. (1929). *A Topographical Dicitonary of Ancient Rome*. Londres: Oxford University Press.
- Puente y Franco. A; Francisco , J. (1840). *Historia de las leyes y plebiscitos senadoconsultos más notables desde la fundación de Roma hasta Justiniano*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- Rackham, H. (1938-62). *Natural History, Volum III*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ramsay, W. (1873). *A manual of Roman antiquities*. Londres: Charles Griffin and Company.
- Reams Lee, E. (1984). "Sulla's alleged early poverty and roman rent". *American Journal of Ancient History*, 92. Harvard.
- (1987). "The Strange Case of Sulla's Brother". *The Classical Journal*, 82(4). Chicago.
- (1993). "Censorinus, Sulla and Marius". *Rheinisches Museum für Philologie Neue Folge*, 136. J.D. Frankfurt: Sauerländers Verlag.
- Rickard, J. (2008). *Battle of Chaeronea*. Consultat el 23 de març del 2022. Lloc web: http://www.historyofwar.org/articles/battles_chaeronea_86_bc.html
- Ridley, R. (200). "The Dictator's Mistake: Caesar's Escape from Sulla". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 49.
- Roldán, J. (1987). *Historia de Roma*. Madrid: Ediciones Cátedra.
- Rosso, A. (2016). "Diálogo de Sila y Éucrates (1745). Las ideas. Su política y su historia. Legados de la historia a la política de Montesquieu". *Revista*

Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades, 36. Sevilla: Universidad de Sevilla.

- Saeger, R. (1994). “*Sulla*”. *Cambridge Ancient History*, 9. Londres.
- Salmon, E.T. (1967). *Samnium and the Samnites*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sampson, G.C. (2013). *The Collapse of Rome: Marius, Sulla and the First Civil War (91-70 BC)*. Barnsley: Pen and Sword Military
- Sánchez, A. (2020). *Veleyo Patérculo. Historia Romana*. Madrid: Biblioteca Clásica Gredos.
- Santangelo, F. (2007). *Sulla, the Elites and the Empire: A study of Roman policies in Italy and the Greek East*. Holanda: Brill.
- Schlesinger, A.C.; Geer, R.M. (1959). *Livy, Summaries Fragments and Obsequens*. Volum 14. Londres: Harvard University Press.
- Segura, B. (1997). *Salustio. Conjuración de Catilina. Guerra de Jugurta. Fragmentos de las “Historias”. Llibre III*. Madrid: Editorial Gredos.
- Shipley, F.W. (1924). *Compedium of Roman History//Res gestae divi Augusti*. Cambridge: Harvard University Press.
- Smith, W. (1876). *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mitology. Volum III*. Londres: John Murray.
- Staveley, E.S. (1974). “*Greek and Roman Voting and Elections*”. *Journal of Philology*, 95. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- Summer, G.V. (1973). *“The Orators in Cicero’s Brutus: Prospography and Chronology”*. *Phoenix, suppl, vol. 11*. Toronto: University of Toronto Press.
- Szapary, H. (2019). *Playing Offense: A Deeper Look into the Motivations and Significance of Sulla’s Marc on Rome*. Providence: Brown University.
- Telford, L. (2014). *Sulla: A Dictator Reconsidered*. Barnsley: Pen and Sword Military
- Trillo, J. (2005). *“El fiscal: acusar o instruir en la C.E De Roma a la reforma de la L.E.CRIM”*. *SABERES. Revista de estudios jurídicos, económicos y sociales*, 3.
- Tyler, C. (2021). *“Descubriendo el Circo Máximo en Roma con VR”*. *Tiquets Blog*. Consultat el 16 de maig del 2022. Lloc Web: <https://www.tiquets.com/es/blog/the-circus-maximus-in-rome/>
- Valgiglio, E. (1956). *“Sylla e la crisi repubblicana”*. *Revue de Philologie, de Littérature et d’Histoire Anciennes*, 32. París.
- (1975). *“L’autobiografia di Silla nelle biografie di Plutarco”*. *Atti del Convegno: gli storiografi latini tramandati in frammenti*
- Vasaly, A. (1996). *Representations*. Califòrnia: University of California Press.
- Walton, F.R. (1967). *Diodorus of Sicily*. Volum 12. Cambridge: Harvard University Press.
- Weinrib, E.J. (1970). *“The Judiciary Law of M. Livius Drusus (tr.pl.91 BC)”*. Stuttgart: *Histora: Zeitschrift für Alte Geschichte*

- Will, E. (1982). *Historie politique du monde Hellénistique*. Volum II. Nancy: Press Universitaires de Nancy.
- Williams, P. (1983). *Le Sénat de la République Romaine*. Volum II. Pamplona: Analecta, Ediciones y Libros.
- Williams, V.H. (1979). “*War and Imperialism in Republican Rome, 327-70 BC*”. *Classical Philology*, 77. Chicago: The University of Chicago Press.
- White, H. (1913). *Appian’s Roman History*. Volum II. Londres: Harvard Univesrity Press.
- Zamora, J.L. (2013). “*A propósito de la represión del juego según la administración romana y su influencia en el ámbito eclesiástico*”. *Hacia un derecho administrativo y fiscal romano II*. Madrid: Dykinson.
- Zorzetti, N. (2020). *Julius Exsuperantius*. Consultat el 28 d’abril del 2022.
Lloc web: <http://www.attalus.org/translate/exsuper.html>